

**Fjodor Michajlovič
DOSTOJEVSKIJ**

Zápisky z podzemí

1998

Translation © R. Havránková, dědicové, 1998
© Nakladatelství Slovart, 1998

VŠEŽRAVÝ TEXT O BEZPŘEDMĚTNÉ SVOBODĚ

Hledat jakýkoli „hlavní“ nebo „aktuální“ smysl Zápisků z podzemí se jeví jako banální pošetilost. Jde to snadno, rychle - a mnohost významových fazet textu se nám leda ničí.

*Trvat ale jen na neredukovatelné otevřenosti a mnohvrstevnatosti díla, doložitelné vždy novými úhly pohledu - to působí stejně bezmocně a k tomu i alibisticky. Co dělat? Žánr a účel stručné předmluvy k reedici neumožňuje rozpracovat novou strategii četby ani analýzu stopětatřicetiletých dějin kritického myšlení o Zápiscích z podzemí. Tím spíš je vyloučen výklad filozofických, teologických či politických konceptů, které literární příběh cituje, paroduje, vyvrací, případně zpřítomňuje či předjímá. Omezme se proto na minimální objem - první tři slova textu, tedy na **název povídky** - a nastiňme, jaká potenciální sdělení se v titulu podivuhodného příběhu skrývají.*

Zápisky z podzemí pozdějších textů

*Zvláštní význam Zápisků vyplývá z **místa** textu v **chronologii** Dostojevského tvorby. Datem vzniku (1864) stojí povídka na počátku románové řady považované za vrchol autorovy tvorby: Zločin a trest (1866), Idiot (1868), Běsi (1870-1871), Výrostek (1874-1875), Bratři Karamazovi (1878-1879). A. S. Dolinin napsal, že Zápisky z podzemí představují prolegomena, tedy úvodní stať či předmluvu ke všem následujícím Dostojevského textům. Nikolaj Berďajev se dokonce domníval, že teprve tímto dílem začíná „skutečný Dostojevskij“. Ale Zápisky z podzemí nestojí jen **před** pozdějšími texty, lne je totiž považovat i za (obratně řečeno) **podzemí** ve smyslu **podloží, podvědomí, podklad, podtext, podnět i podmět** všech pozdějších próz. V nich bude spisovatel znovu a znovu otevírat problematiku Zápisků, kroužit kolem jejich jednotlivých tezí a hledat pro ně nové podoby a nová řešení. Filozof Lev Šestov ve spise Zjevení smrti dokládal, že ve svém **podzemí** získal Dostojevskij to, co Platón v jeskyni: objevil svůj nový zrak, jimž užíval pouhé přízraky a stíny tam, kde ostatní viděli reálné jevy, a co pro jiné neexistovalo, stalo se mu pravou a jedinou skutečností.*

Podzemí a skandály

*Hrdinovo podzemí vyhřezá u Dostojevského na povrch děje formou **skandálu**. Vzpomeňme na balík peněz hozený do krbu v Idiotovi, Stavrogin v Běsech dokonce na veřejnosti pokouše váženého spoluobčana. Setkání se spolužáky i s Lizou v Zápiscích z podzemí končí skandálem. Podzemí lidského nitra je **rezervoár, který vybuchuje v excesech skandálů** („Dostojevskij je dionýský a extatický,“ psal Nikolaj Berďajev). Podzemí jako skrytá **akumulace** zla a zvrhlosti a z něj - neřízená a nezřízená energie (skandální) živelnosti. Podzemí je **introvertní** a skandál **extrovertní** strana vyšinutého stavu chorobně vnímavého člověka.*

Za skandál byly ostatně ve své době považovány i Zápisky z podzemí. Dostojevskij

tu prvně vytváří typ sugestivního „antihrdiny“ (jak jej sám označil), který svou pozici obhájí přesvědčivou argumentací. Jeho známá A. P. Suslovová mu po přečtení první části textu napsala: „Co to píšeš za skandální povídku? (...) nelíbí se mi, když píšeš cynické věci. Nehodí se to k tobě...“

Svoboda z podzemí

Člověk z podzemí se projevuje jako pasivní zajatec svých vášní, perverzních choutek, nemotivovaných schválností a cynické zlomyslnosti. I jeho zápisky, potřeba záznamu právě zmíněných jevů, jsou takovou **posedlostí**, jíž se hrdina nemůže zbýt a která ho ovládá, jak o tom svědčí i jeho **hektická, lavinovitá řeč**. Zdálo by se tedy, že **podzemí** líčené v Zápiscích je sférou nejzjevnější **nesvobody**, tím spíš, že hrdinovo jednání i způsob úvah svědčí o patologické povaze jeho vyšinutosti - s jasnými příznaky **hysterie, depresí a mánie**. Vladimír Nabokov také zahájil svou přednášku o Zápiscích z podzemí větou: „Tuto povídku by bylo možné považovat za popis klinického případu s nejrůznějšími zjevnými rysy stihomamu.“ A přesto právě takto znesvobodněná podzemní existence se ukazuje jako **nejvlastnější útočiště svobody**. Hrdina se v textu ptá, zda existuje lidský prospěch, „který je důležitější a prospěšnější než všechny ostatní a pro který je člověk ochoten, je-li třeba, jednat proti všem zákonům, tedy i proti rozumu, cti, míru a blahobytu, zkrátka proti všem těm krásným a užitečným věcem, jen aby dosáhl toho základního, nejprospěšnějšího prospěchu, kterého si cení nade všechno.“ A posléze za tento nejprospěšnější prospěch prohlašuje právě svobodu, svobodnou vůli, jež člověka může vést i do vzpoury proti morálce, racionalitě a dobru. Jde tu o zvláštní, **extrémní model svobody**, která se **obrací proti svému nositeli**, jenž ji vyvzdoroval v zápase se znesvobodňujícími mechanismy svého prostředí. Berďajev ji nazýval **bezpředmětnou, prázdnou svobodou**, která člověka pustoší a rozkládá. Zdá se, že původním domovem této nezbytné a zároveň **autodestruktivní svobody** je právě **podzemí** jako oblast **chaosu**, nepodléhající žádné strategii vnějškového uspořádání.

Dostojevskij se v Zápiscích, jak známo, vypořádává s filozofickým diskursem své doby, který je plný víry v přirozený a pokrokový humanismus, jenž dokáže vědecky a objektivně popsat lidské potřeby a založí na nich ideální model dokonalé společnosti. Sarkasticky polemizuje s Diderotem, od nějž převzal obraz člověka jako klapky v ptánu, s Rousseauem, Katkovem, Černyševským či Pisarevem. Ale nejen to: zároveň také odhaluje sílu svého podzemního hrdiny a nakonec i vlastního psaní: ta spočívá - mimo jiné - ve schopnosti **zpochybnit, rozvrátit, znesamozřejmit** jakoukoli samozřejmou pravdu, přehodnotit všechny hodnoty, řečeno nietzscheovskými. Ne náhodou Maxim Gorkij prohlásil: „Celý Nietzsche je pro mě uložen v Zápiscích z podzemí.“

Podzemí jako sféra labilit

Zpochybňující patos rétoriky i jednání člověka z podzemí se však nakonec obrací i

proti němu samému, ze svobody, kterou hlásá, nic nemá, protože je sám **obětí její rozvratné síly**. Je tomu podobně jako s Dostojevského **všežravým jazykem**, který se podle Josifa Brodského vposledku vrhá sám na sebe. Tragédie podzemního člověka spočívá v tom, že **nikým a ničím** není, nemá tedy o co se opřít, z čeho vyjít, kam směřovat. „Nejenže jsem nedovedl být zlý,“ říká, „nedovedl jsem být vůbec nijaký: ani zlý ani dobrý, ani podlec, ani čestný člověk, ani hrdina, ani hmyz.“ Z této propasti **neidentity** hrdina obviňuje svět, který si ovšem, jak poznamenává Vladimír Nabokov, sám vymýšlí, vyrábí jej jako **kartónovou rekvizitu**. Je ale třeba dodat, že právě tato kulisa a beznadějný způsob, jakým s ní podzemní člověk zápolí, svědčí tak pronikavě o lidském nadání k dobru a zlu, k rozumu a nerozumu. „Byla-li kdy provedena ‚Kritika čistého rozumu,‘“ píše Lev Šestov, „je třeba ji hledat u Dostojevského v Zápiscích z podzemí.“

Líza - autentická obyvatelka podzemí

Zatímco pro hrdinu Zápisků představuje podzemí reflektovaný a prostřednictvím zápisků komentovaný způsob existence, jeho partnerka Líza je bezprostřední, autentickou obyvatelkou **podsvětí** - v **podzemí** petrohradských nevěstinců. Ženská verze podzemí je přitom však pouhým přívlastkem či okolností podzemí mužského. Dostojevskij je maskulinní spisovatel, pro kterého osud člověka je osudem **muže**. Berdajev napsal, že žena je u Dostojevského jen obtíž na mužově cestě, jeho slast nebo strast. Zároveň je však Lízina role v příběhu klíčová: ona jediná hrdinu prohlédne a nadaná všeobjímajícím milosrdenstvím **Matky boží** se nad ním dokonce slituje. Líza zakouší tutéž bezvýchodnou situaci podzemí jako hrdina, ale protože není „zkažena“ žádným myšlenkovým zázemím, a nepíše tudíž ani žádné zápisky, může působit jako **absolutní katalyzátor „pravdy“**.

Zápisky proti kráse a vznešenosti

Obrat „krása a vznešenost“ se v povídce opakuje sedmnáctkrát. Proč, jakou funkci plní? Hrdina líčí celou ideologii této „krásy a vznešenosti“ a vyjadřuje se o ní s ironií a despektem - je to modla romantiků, byronistů, historicky konkretizováno jde o pokolení 40. let, které v Rusku proslulo jednak mnohomluvnými sny o křišťálových palácích socialistické budoucnosti (Fourierovu vizi zpracoval Černyševskij ve čtvrtém snu Věry Pavlovny v románu Co dělat), jednak důvěrou v moc ušlechtilých (literárních) slov. Hrdina Dostojevského o nich říká, že se dojmají vznešenými ideály a přitom myslí na vlastní břicho a kariéru v úřadu, a byt byli lotry a zloději, přece „zbožňují svůj prvotní ideál až k slzám“. Sám k této „kastě“ ovšem patří - navzdory jízlivým a pronikavým soudům o ní. Tím se právě nositelé krásy a vznešenosti vyznačují: bystrou (**sebe**)reflexí, z které však nevyvozuji žádné následky. Člověk z podzemí vyvrací jejich teze, ale sám se jich nedokáže zříci. Také to vede k jeho podzemní existenci: „návaly ‚krásy a vznešenosti‘ na mě přicházely i v době neřestiček, a to právě tehdy, když jsem se ocitl až na dně bahna“.

*Opovrzení vůči ideologii krásy a vznešenosti, které Dostojevskij tak detailně rozvinul později v Běsech (a autorův podezřívavý vztah k literatuře jako takové), není jen tématem Zápisů, ale také se v nich přímo realizuje jako **způsob vyprávění**, jako **styl**. Člověk z podzemí svůj příběh chrlí v **antiestetickém rauši** jako nekontrolovaný, neuspořádaný a nekultivovaný tok překotné řeči - tak se Dostojevskij potýkal s „líným a opojným únikem k umění, totiž ke zcela hotovým krásným formám bytí, z větší části ukradeným u básníků a romanopisců a přizpůsobeným pro všechny potřeby a požadavky“. Proti tomuto umění se do radikální opozice staví Dostojevského jazyk - „všežravý“, vždy znovu zpochybňující, rozvratný.*

Tomáš Glanc

I

Jsem člověk chorobný. Jsem zlý člověk. Jsem nevhledný. Myslím, že mám nemocná játra. Ostatně nemám o své nemoci ani páru a nevím ani pořádně, co mě bolí. Neléčím se a nikdy jsem se neléčil, ačkoliv si medicíny i doktorů vážím. K tomu jsem ještě krajně pověřivý, alespoň natolik, abych si mohl vážít medicíny. (Jsem dost vzdělaný na to, abych nebyl pověřivý, ale přece pověřivý jsem.) Ne prosím, já se nechci léčit ze zloby. Tomu vy asi neráčíte rozumět. Ale já tomu prosím rozumím. Nedovedu vám samozřejmě vysvětlit, komu vlastně svou zlobou zasolím, příliš dobře vím, že ani doktorům neublížím, když se na jejich léčení vykašlu; vím líp než kdo jiný, že tím škodím jen sobě a nikomu jinému. Ale přece je v tom zloba, že se neléčím. Stůňou jatýrka? Jen ať si stůňou ještě víc!

Žiji tak už dlouho - asi dvacet let. Je mi čtyřicet. Chodíval jsem do úřadu, ale už nechodím. Jako úředník jsem byl zlý. Byl jsem hrubý a dělalo mi to dobře. Nebral jsem totiž úplatky, a tak jsem se musel alespoň tímto odškodnit. (Ošklivá špička ale neškrtnu ji. Napsal jsem ji v domnění, že vyzní hodně bodavě, a teď ji schválně neškrtnu, i když sám vidím, že jsem se chtěl jen ohavně blýsknout.) Když chodili k mému stolu žadatelé o informace, otvíral jsem si na ně hubu a měl jsem nehoráznou radost, když se mi povedlo někoho roztrpčit. Povedlo se to skoro pokaždé. Byli to většinou lidé nesmělí - inu, žadatelé na úradě. Z těch výbojných jsem obzvlášť nesnášel jednoho důstojníka. Nechtěl se podřídít a protivně zvonil šavli. Pro tu šavli jsem s ním byl půldruhého roku na válečné noze. Nakonec jsem vyhrál: přestal s ní zvonit. To se ovšem odehrálo ještě za mého mládí. A víte, pánové, co bylo na dně mé zloby? Jádro celé věci bylo v tom - a v tom také byla celá ohavnost -, že jsem si neustále, i ve chvílích největší zuřivosti, zahanbeně uvědomoval, že nejenom nejsem zlý člověk, ale že se ani nezlobím, že jenom pouštím planou hrůzu a bavím se tím. Mám pěnu kolem úst, ale přineste mi nějakou loutku, dejte mi napít sladkého čajičku, a bude po zlosti. Rozcítlivím se dokonce, ačkoliv pak za to budu mít na sebe vztek a několik měsíců nebudu spát studem. Mívám to ve zvyku.

*Autor zápisků i zápisky samy jsou samozřejmě vymyšlené. Nicméně takové osoby jako pisatel těchto zápisků nejenže mohou, ale přímo se musí vyskytovat v naší společnosti, máme-li na mysli, za jakých okolností se naše společnost utvářela. Chtěl jsem čtenáři předvést s větší názorností, než bývá zvykem, jeden z typů doby právě minulé. Je to jeden z představitelů dožívající generace. V první části nazvané „Podzemí“ se tato osoba představuje, vykládá své názory a pokouší se vysvětlit, z jakých příčin se vyskytla a musela vyskytnout v našem prostředí. V druhém oddíle přijdou již skutečné „zápisky“ oné osoby o některých událostech jejího života.

Lhal jsem, když jsem před chvílí řekl, že jsem jako úředník byl zlý. Lhal jsem ze vzteku. Škádčil jsem jen žadatele i toho důstojníka, ve skutečnosti jsem nikdy neuměl být zlý. Neustále jsem si uvědomoval, že je ve mně spousta složek, které tomu odporují. Cítil jsem, že se jich ve mně jen hemží, těch odporujících si složek. Věděl jsem, že ve mně byly po celý život a draly se na povrch, ale já jsem je nepustil a nepustil, schválně jsem jim nedovoľoval dostat se na povrch. Trápily mě až hanba, dováděly mě k záchvatům zuřivosti - mám jich už po krk, mám jich až nad hlavu! Nezdá se vám snad, pánové, že se vám za něco omlouvám, že vás žádám, abyste mi něco odpustili? Jsem si jist, že máte ten dojem... Ale ujišťuji vás, že je mi docela jedno, máte-li ten dojem.

Nejenže jsem nedovedl být zlý, nedovedl jsem být vůbec nijaký: ani zlý, ani dobrý, ani podlec, ani čestný člověk, ani hrdina, ani hmyz. Teď trávím konec života ve svém koutě a dráždím se zlobnou a naprosto neužitečnou útěchou, že schopný člověk doopravdy něčím být nemůže, doopravdy něčím být že může jen prost'áček. Ano prosím, schopný člověk devatenáctého století musí, je morálně povinen být tvorem bez výrazného charakteru. Člověk, který má charakter, člověk činorodý, bývá především tvor omezený. Takové je ve čtyřiceti letech mé přesvědčení. Je mi čtyřicet a ve čtyřiceti má přece člověk život za sebou, je to doba nejhlubšího stáří. Žít déle než do čtyřiceti je neslušné, hanebné, nemravné. Kdo žije déle než do čtyřiceti? Odpovězte upřímně a poctivě! Povím vám, kdo: hlupáci a lumpové. Řeknu to všem starcům do očí, všem těm ctihodným starcům, těm stříbrovlasým voňavým starcům! Každému to řeknu do očí. Mám právo to tvrdit, protože sám se dožiji šedesátky. Sedmdesátky se dožiji! Osmdesátky se dožiji! Počkejte, musím nabrat dech...

Vy si, pánové, asi myslíte, že vás chci rozesmát, že? To jste na omylu. Naprosto nejsem taková veselá kopa, jak se vám zdá nebo jak by se vám mohlo zdát. Kdybyste toho plácání už měli dost (a já cítím, že už ho začínáte mít dost) a napadlo vás zeptat se mě, co jsem vlastně zač, odpovím vám: jsem jeden kolegiátní' asesor. Sloužil jsem; abych se uživil (ale jen proto), a když mi loni jeden vzdálený příbuzný odkázal v závěti šest tisíc, okamžitě jsem odešel do výslužby a zalezl do svého kouta. Už předtím jsem v tom koutě bydlel, ale teď jsem do něho zalezl. Pokoj mám otlučený a ošklivý, na konci města. Posluhuje mi stará venkovská ženská, je hloupá až zlá a ke všemu zapáchá. Lidé mi říkají, že mi petrohradské podnebí škodí a že při mých nepatrných prostředcích je příliš nákladné žít v Petrohradě. Vím to všechno, vím to lip než všichni ti zkušený a přemoudřelí rádcové, pokyvující hlavami, ale zůstanu v Petrohradě. Neodjedu z Petrohradu. Neodjedu, protože ... ale k čertu, vždyť je to úplně jedno, zda odjedu nebo ne. Ostatně: o čem mluví slušný člověk nejraději?

Odpověď: o sobě.

Budu tedy mluvit o sobě.

II

Rád bych vám, pánové, pověděl, ať to chcete slyšet, nebo ne, proč jsem se nedovedl stát ani hmyzem. Prohlašuji slavnostně, že jsem se mnohokrát chtěl stát hmyzem. Ale ani té cti se mi nedostalo. Přisahám, pánové, až příliš hluboce chápat je choroba, opravdová, vážná choroba. člověku by vrchovatě stačilo obvyklé lidské chápání, to znamená poloviční, čtvrtinová dávka toho, co je údělem vzdělance našeho nešťastného devatenáctého století, který má ještě navíc to neštěstí, že bydlí v Petrohradě, nejabstraktnějším a nejvymyšlenějším městě na celé zeměkouli. (Města bývají vymyšlená a nevymyšlená.) Docela by stačilo třeba tolik chápání, kolik ho mají takzvaní bezprostřední a čínorodí lidé. Vsadím se, že si myslíte, že to všechno píšu z domýšlivosti, že chci zesměšňovat čínorodé pracovníky a že je to domýšlivost nevychovanec, že zvoním šavlí jako ten můj důstojník. Ale pánové, kdo by se mohl chlubit svými chorobami, dokonce být na ně namyšlený?

Ale co to povídám? Dělá to přece každý: lidé se chlubí svými chorobami, a já snad víc než kdo jiný. Nebudeme se přít, má námitka byla hloupá. Ale přece jenom jsem pevně přesvědčen, že nejenom přemíra chápání, ale vůbec každé chápání je chorobné. Trvám na tom. Ale nechme na chvíli i toho! Povzte mi jedno: proč jako naschvál právě ve chvílích, ano, právě v těch okamžicích, kdy jsem dovedl do největších jemností chápat „vše krásné a vznešené“, jak se u nás kdysi říkávalo, se mi stávalo, že jsem už nikoliv pouze chápal, nýbrž dopouštěl se tak ošklivých skutků, jakých... no ano, jakých se sice dopouštějí všichni, ale které se mně jako naschvál stávaly právě tehdy, když jsem si nejsilněji uvědomoval, že bych se jich dopouštět neměl? Čím jemněji jsem chápal dobro a všechno „krásné a vznešené“, tím hlouběji jsem zapadal do svého bahna, tím blíž jsem byl tomu, abych v něm uvízl nadobro. Ale jádro bylo v tom, že jako by se mi to nestávalo náhodou, nýbrž jako by tomu tak muselo být. Jako by to byl můj docela normální stav, a nikoliv choroba, nikoliv zkaženost, takže mě nakonec omrzelo bojovat proti té zkaženosti. Došlo až k tomu, že jsem málem uvěřil (a možná doopravdy uvěřil), že je to asi můj normální stav. A co jsem se zprvu, zpočátku natrápil, abych to přemohl! Myslel jsem, že se to jiným lidem nestává, a proto jsem se tím po celý život trápil. Styděl jsem se (možná, že se stydím ještě teď) a dospěl tak daleko, že jsem pociťoval jakousi nenormální, ničemňoučkou, tajnou rozkoš, když jsem se za některé škaředé petrohradské noci vracel domů do svého kouta s ostrým vědomím, že jsem se zase dopustil hanebnosti, že co se stalo, nelze odčinit, a v nitru se tím tajně užíral, dráсал se a rozrýpával do takové míry, až se bolest změnila v jakýsi nízký a hanebný požitek a nakonec ve skutečnou, opravdovou rozkoš. Ano, rozkoš, rozkoš! Trvám na tom. Proto jsem to na sebe prozradil, že bych se rád dověděl, zda se u jiných lidí také vyskytují takové rozkoše. Abych vám to vyložil: ta rozkoš vzniká z naprosto jasného vědomí vlastního ponížení; z toho, že člověk cítí, že došel až na krajní mez, že je to ohavné, ale že to nemůže být jiné, že pro něho není východisko, že z něho už nikdy nebude jiný člověk. Cítí, že i kdyby ještě měl dost času a víry, aby se přeměnil v něco jiného, sám by se asi nechtěl změnit; a

kdyby chtěl, přece by to k ničemu nevedlo, protože snad ani není v co se měnit. A hlavně, vždyť koneckonců ke všemu tomu dochází podle normálních, základních zákonů nadměrně vyvinutého chápání, ze setrvačnosti vyplývající z těchto zákonů, a tedy nejenže na tom nelze nic změnit, ale nedá se s tím vůbec nic dělat. Ze zvýšené schopnosti chápat vyplývá například, že člověk je oprávněn být ničemou. Jako by to mohlo ničemovi ulehčit, když přece sám títi, že je doopravdy ničema. Ale dost už! Napovídal jsem toho, a co jsem vysvětlil? Čím se dá vysvětlit ten pocit rozkoše? Ale musím se srozumitelně vyjádřit! Musím dokončit, co jsem začal! Proto jsem přece vzal pero do ruky.

Například: jsem strašně samolibý. Jsme vztahovačný a urážlivý jako hrbáč nebo trpaslík, ale přitom jsem zažil takové chvíle, že kdyby mi byl někdo dal políček, byl bych z toho snad měl radost. Mluvím vážně: jistě bych byl i v tom dovedl najít svého druhu i rozkoš, ovšem rozkoš ze zoufalství – ale i v zoufalství lze najít palčivou rozkoš, zvláště když si člověk s neobvyklou silou uvědomí beznadějnost svého postavení. S tím políčkem je to tak: člověka až srazí k zemi pomyšlením, jak ho rozmázli. Ať to beru z kterékoli stránky, vždycky mi vychází, že jsem si všim sám vinen, a co je na tom nejvíc ponižující, vinen bez viny, vinen, abych tak řekl, podle přírodních zákonů. Za prvé jsem vinen proto, že jsem chytřejší než mé okolí. (Vždy jsem se považoval za nejchytřejšího z celého svého okolí, někdy jsem se, věřte mi, až za to styděl. V každém případě jsem se po celý život díval jaksi stranou a neuměl se podívat lidem přímo do očí.) A konečně jsem vinen proto, že i kdyby ve mně bylo kus velkomyšlnosti, byl bych se jen ještě víc trápil vědomím, že není naprosto k ničemu. Jistě bych totiž ze své velkodušnosti nedovedl nic udělat. Ani odpustit bych nedovedl, protože útočník mě udeřil podle přírodních zákonů a přírodním zákonům se odpouštět nedá; ani zapomenout bych nedovedl, protože i když to odpovídalo zákonům přírody, přece jen to byla urážka. A konečně, kdybych chtěl být dokonale nevelkodušný a chtěl se naopak útočníkovi pomstít, nedovedl bych se nikomu ničím pomstít, protože bych se jistě neodhodlal k činu, i kdybych k němu měl možnost. Čím to, že bych se neodhodlal? O tom bych rád řekl několik slov.

III

Jak to vlastně dělají lidé, kteří se dovedou mstít a vůbec se hájit? Jakmile se jich zmocní, řekněme, duch pomsty, ovládne celou jejich bytost do té míry, že v ní pro tu dobu na nic jiného nezbude místo. Takový pán se žene za svým cílem jako rozzuřený býk, s rohama dopředu, a nic ho nezastaví, leda zeď. (Mimoходом: před zdi takoví pánové, totiž bezprostřední a činorodí lidé, z celého srdce kapitulují. Pro ně není zeď úhyb, jako třeba pro nás, lidi mysliti, a následkem toho nic nedělající. Není to záminka k ústupu, záminka, ve kterou našinec obyčejně ani sám nevěří, ale nad níž se vždycky zaraduje. Ne, kapitulují úplně vážně. Zeď pro ně znamená cosi uklidňujícího a definitivního, dávajícího mravní alibi, snad až cosi mystického... Ale o zdi později.) Tak tedy, pánové, takového bezprostředního člověka pokládám za normálního, za

člověka, jaký má být, jakým ho chtěla mít sama něžná matka příroda, když ho s láskou přiváděla na svět. Závidím takovému člověku až k nepřičetnosti. Je hloupý, o to se s vámi nepřu, ale snad normální člověk musí být hloupý, jak to můžete vědět? Snad je to dokonce nesmírně krásné. V tomto, abych tak řekl, podezření mě utvrzuje, že postavíte-li proti sobě člověka normálního a jeho antipoda, totiž člověka příliš hluboce chápacího, který nevzešel z lůna přírody, ale z křivule (hraničí to až s mysticismem, pánové, ale mne to někdy vážně napadá), tu ten člověk z křivule má takový pocit méněcennosti vůči svému opaku, že sám sebe s celým svým hlubokým chápáním vážně pokládá za myš, a ne za člověka. Ať si je to myš hluboce chápací, ale přece jen myš, kdežto tamto je člověk, a z toho plyne... atd. A co je hlavní, ten člověk sám, sám sebe považuje přece za myš, nikdo to od něho nežadá, to je důležitý bod. A teď se podívejme, jak taková myš žije! Dejme tomu, že také byla uražena (bývá uražena skoro stále) a že touží po pomstě. Je nabitá vztekem snad ještě víc než *l'homme de la nature et de la vérité*. Ošklivé, nízké přáníčko oplatit křivdu křivdou drásá ji snad ještě hůř než toho *l'homme de la nature et de la vérité*, protože *l'homme de la nature et de la vérité* pokládá při své vrozené hlouposti svou pomstu za pouhou spravedlnost, kdežto *myš* v důsledku hlubokého chápání neuznává, že jde o spravedlnost. Nakonec dochází na samu věc, na sám akt pomsty. Ubohá *myš* nakupila do té doby kolem původní ohavnosti spoustu ohavnosti dalších v podobě otázek a pochybností; na jednu otázku navázala tolik neřešitelných otázek, že se mimoděk kolem ni hromadí jakási osudná břečka, jakési smradlavé bláto složené z jejich pochybností a rozčilování a vedle toho z pohrdlivého výsměchu, jimž ji zahrnují lidé činu, stojící v plné slávě okolo, vystupující v roli soudců a diktátorů a vysmívající se jí z plných plic. Nemůže ovšem nic dělat než mávnout tlapkou a s úsměvem předstíraného pohrdání, jemuž ani sama nevěří, zahanbeně vklouznout do své díry. Tam, ve svém šeredném, zapáchajícím podzemí se naše uražená, zpolíčkováná a zesměšněná myš ihned pohrouží do chladné, jedovaté a hlavně trvalé zloby. Čtyřicet let si bude do nejmenších a nejhanebnějších podrobnosti připomínat utrpenou křivdu a při každé vzpomínce k ní dodávat nové ještě potupnější podrobnosti, aby se dráždila a rozdmýchávala svou zlobu vlastní fantazii. Sama se bude za svou fantazii stydět, ale přesto si všechno zopakuje, všechno probere, vymyslí věci, které se nestaly, pod záminkou, že se také mohly stát; neodpustí zhoľa nic. Snad se začne mstít, ale tak částečně, malicherně, z úkrytu, inkognito, protože nebude přesvědčena ani o svém právu na pomstu, ani o úspěchu své msty a bude vědět napřed, že její pokusy o pomstu způsobí mnohem větší trápení jí samé než tomu, komu se chce pomstít, ten že se snad ani nepodrbá. Ještě na smrtelném loži si to všechno připomene i s úroky, které se za celou tu dobu nastřádaly, a... Ale právě v tom chladném, odporném polozoufalství, polovíře, v tom, že se člověk z hoře úmyslně pohřbí zaživa na čtyřicet let do podzemí, v té s námahou vykonstruované, a přece do jisté míry pochybné beznaději vlastního postavení, v celé té jedovaté směsi neukojených, potlačovaných přání, horečných pochybnosti, skálopevných a za

okamžik zase odvolávaných předsevzetí – v tom právě je jádro zvláštní rozkoše, o níž jsem se zmínil. Je to rozkoš tak rafinovaná, často tak nepochopitelná, že ji trochu omezení lidé nebo prostě lidé silných nervů ani v nejmenším nepochopí. „Nepochopí ji patrně ani ti, kdo nebyli nikdy políčkováni,” dodáváte vy a šklebíte se. Tím mi asi chcete zdvořile naznačit, že jsem za svého života patrně také dostával políčky, a proto že mluvím tak znalecky. Usadím se, že si to myslíte. Buďte klidni, pánové, nebyl jsem políčkován; ostatně je mi z duše jedno, co si o tom myslíte. Spíše lituji, že jsem v životě víc políčků nerozdal. Ale dost, už ani slovo o tom pro vás tak mimořádně zajímavém tématu!

Budu klidně pokračovat o lidech se silnými nervy, kteří nemají porozumění pro jistou zjemnělost požitků. Tito pánové dovedou v některých případech řvát jako tuři, z plných plic; dejme tomu, že jim to slouží ke cti, ale jak jsem už řekl, před nemožností okamžitě kapitulují. Nemožností myslíte kamennou zed' ? Jakápak kamenná zed' ? No přece přírodní zákony, poučky přírodních věd, matematika. Když ti věda dokázala, že pochází z opice, nemrač se a spolkní to! Když ti věda dokáže, že kapička tvého vlastního tuku má pro tebe nutně větší cenu než sto tisíc tvých bližních, a následkem toho že se promíjejí všechny takzvané ctnosti, povinnosti a podobné výmysly a pověry, spolkní to, nedá se nic dělat - dva krát dvě jsou čtyři. Zkus proti tomu něco namítat!

„Ale prosím vás,” budou křičet, „proti tomu nelze protestovat, to je matematika, dva krát dvě jsou čtyři. Příroda se vás neptá, nestará se o vaše přání ani o to, zda se vám její zákony líbí nebo nelíbí. Musíte ji brát, jaká je, se všemi důsledky. Zed' je zed' ... atd. atd.” Ale pro pána krále, co mi je po zákonech přírody a matematiky, když se mi z jistého důvodu ty zákony a dva krát dvě jsou čtyři nelíbí? Samozřejmě, hlavou zed' neprorazím, nebudu-li mít dost síly prorazit ji, ale nesmírím se s ní pouze z toho důvodu, že jsem narazil na kamennou zed' a nemám dost síly.

Jako by taková kamenná zed' doopravdy přinášela uklidnění a mohla sebedméně přispět k usmíření pouze proto, že představuje dva krát dvě jsou čtyři. Nesmysl všech nesmyslů! Něco jiného je všemu rozumět, všechno chápat, všechny ty nemožnosti a kamenné zdi; ale člověk se nesmíří s žádnou z těch nemožnosti a kamenných zdi, když se mu přičí smířit se s nimi. Nejnezvratnějšími logickými kombinacemi dospěje k nejhnutnějšímu závěru na své věčné téma, že totiž i tu kamennou zed' čímsi sám zavinil, ačkoliv je přece nad slunce jasné, že ji naprosto nezavinil, a výsledek toho všeho je, že mlčky a bezmocně, se skřípáním zubů ustrne v blažené nečinnosti, v níž přemítá o tom, že ani neví, na koho mít zlost, na koho vyrukovat; nenachází žádný předmět zlosti a možná, že jej nikdy nenajde, všechno je samý podvrh, faleš a klam, jsme prostě v bryndě nikdo neví kdo a co - ale přes všechnu nevědomost a klam to člověka bolí, a čím méně o tom ví, tím více ho to bolí.

IV

„Cha-cha-cha, po tomhle všem najdete nakonec rozkoš i v bolení zubů!” vysmějete se mi.

„Proč ne? I v bolesti zubů je slast,” odpovídám. Celý měsíc mě bolely zuby, vím, co to je. Při tom člověk netrpí mlčky, při tom náříká. Ale nejsou to nářky bezelstné, je v nich kus potměšilství, v tom je jádro věci. Ty nářky jsou výrazem rozkoše z utrpení. Kdyby v nich trpící nenacházel požitek, nenářikal by. Dobrý příklad, pánové, rozvinu ho. V těch nářcích se především projevuje celé pro člověka tak ponižující vědomí bezúčelnosti jeho bolesti, celá zákonitost přírody, na kterou se sice může vykašlat, ale jejíž vinou přece jen trpí, i když ji popírá. Projevuje se v něm vědomí, že sice nevidí žádného nepřitele, ale bolest tu je. Uvědomuje si, že přes všechny zubařské kapacity je zcela otrokem svých zubů, že bude-li to něčí vůle, zuby bolet přestanou, jinak že budou bolet třeba čtvrt roku, a pokud to člověku není vhod, a přece protestuje, nezbyvá než si pro útěchu sám natlouct nebo bušit pěstí do zdi, až to bolí, jiná pomoc není. Prosím, a z takovýchto krvavých křivd, z těch výsměchů neznámo odkud vzniká nakonec prožitek, který se někdy stupňuje až na vrcholnou slast. Radím vám, pánové, poslouvejte někdy, jak vzdělaný člověk devatenáctého století, kterého bolí zuby, náříká tak asi druhý nebo třetí den, kdy už náříká jinak, než nářikal první den, totiž ne prostě proto, že ho bolí zuby, ne tak jako kterýkoliv nevzdělaný mužik, ale tak, jak náříká člověk dotčený pokrokem a evropskou civilizací, člověk „odtržený od půdy a lidových kořenů”, jak se tomu dnes říká. Náříká jaksí ošklivě, šeredně, rozezleně, celé dny a noci. Dobře ví, že si nářikáním neuleví, ví líp než kdo jiný, že zbytečně rozčiluje a znervózňuje sebe i ostatní, ví, že posluchači, pro něž se namáhá, i celá rodina mají už jeho nářků po krk, že mu ani dost málo nevěří a vědí, že by mohl nářikat úplně jinak, prostěji, ne tak afektovaně a nabubřele, že tak vyvádí jen ze zlosti a ze škodolibosti. No a právě v tom, že si to člověk všechno uvědomuje a stydí se, spočívá jeho rozkoš. „Já že vás obtěžuju, drásám vám srdce, nenechám nikoho v domě spát? Vždyť nespěte, ať v každém okamžiku pociťujete, že mě bolí zuby! Nejsem už ve vašich očích hrdina, za jakého jsem se vydával, ale obyčejný zvrhlík a otrapa. Aťsi! Mám radost, že jste mě prokoukli. Je vám odporné poslouchat mé ohavnoučké nářky! Aťsi, zakvilím vám ještě odporněji...”

Pořád ještě nerozumíte, pánové? Je vidět, že se člověk musí ve vzdělání a v chápání dostat hodně hluboko, aby rozuměl všem jemnostem této rozkoše. Vy se smějete? To mám velkou radost. Mé vtipy jsou samozřejmě zvláštního druhu, pánové, jsou kostrbaté a zmatené, ani sám nevěřím tomu, co říkám. Je to proto, že k sobě nemám úctu. Copak soudný člověk může mít sebemenší úctu sám k sobě?

V

Může snad mít sebemenší úctu k sobě někdo, kdo se opovážil najít požitek v pocitu vlastního ponížení? Neříkám to z nějaké přeládlé kajcnosti. Nikdy jsem nesnášel takové řeči jako: „Odpusťte, tatínku, já už to nikdy neudělám!” Ne

proto, že bych to nedovedl říci, naopak, právě proto, že jsem to dovedl až příliš dobře. Uměl jsem se do takové situace vžít, i když jsem se neprovinil ani myšlenkou. To bylo ze všeho nejhůšnější. A býval jsem přitom upřímně dojat, kál jsem se, proléval slzy a sám sobě jsem samozřejmě lhal, ačkoliv bez jakékoliv přetvářky. Měl jsem už takové zpotvořené srdce. Za tohle jsem nemohl dávat vinu ani přírodním zákonům, ačkoliv mě zákony přírody po celý život ze všeho nejvíc urážely. Vzpomínám na to s odporem, už tenkrát to bylo odporné. Vždyť za nějaký okamžik jsem si rozezleně uvědomoval, že to všechno je lež a hnušná komedie, všechno to pokání, ta lítost a sliby nápravy. Ptáte se, proč jsem se sám tak mrzačil a trýznil? Odpověď: už mě příliš nudilo sedět se založenými rukama, a tak jsem tajtrlíkoval.

Ano, takové to bylo. Pozorujte dobře sami sebe, pánové, a přijdete na to, že tomu tak bývá. Vymýšlel jsem si různá dobrodružství a maloval si život, abych alespoň nějak žil. Často se mi stávalo, že jsem se, dejme tomu, pro nic za nic urazil, jen tak, že se mi zachtělo. člověk přitom sám ví, že se urazil pro nic za nic, že jen dělá uraženého, ale nakonec se do toho tak vpraví, až je doopravdy uražen. Celý život jsem měl sklon k takovým věcem a došel jsem až k tomu, že jsem nad sebou ztrácel vládu. Jednou, vlastně dvakrát jsem si umínil, že se zamiluji. Trpěl jsem přitom, pánové, ujišťuji vás. V hloubi srdce člověk nevěří, že trpí, posmívá se sám sobě, ale přece trpí, a to silně a doopravdy, žárlí, je rozčilen... A to všechno z nudy, pánové, všechno z nudy, nečinnost mě zdolala. Vždyť přirozeným, zákonitým plodem hlubokého chápání je nečinnost, totiž úmyslné sezení se založenými rukama. Zmínil jsem se už o tom. Opakuji, důrazně opakuji: bezprostřední, čínorodí lidé jsou čínorodí proto, že jsou tupí a omezení. Jak bych to vysvětlil? Asi takhle: následkem své omezenosti považují účely bezprostřední a podružné za účel základní, a tak jsou snáz a spíš než jiní přesvědčeni, že našli nezvratné opodstatnění své činnosti, a tím nabývají jistoty; a to je přece to nejdůležitější. Aby se totiž člověk pustil do díla, musí napřed mít pevnou jistotu bez nejmenších pochybností. Ale kde třeba já najdu jistotu? Kde najdu základní účel, za kterým bych šel, kde najdu základní smysl? Odkud ho získám? Zaměstnávám se přemýšlením, a následkem toho mě každý základní účel dovede k dalšímu, ještě základnějšímu, a tak to jde do nekonečna. V tom právě je podstata každého poznávání a myšlení. Opět tedy zákony přírody. Co z toho vyplývá? Ale stále totéž. Vzpomeňte si: před chvílí jsem mluvil o pomstě (jistě jste to nepochopili). Řekl jsem: člověk se mstí, protože v tom vidí spravedlnost. Našel účel, našel odůvodnění, totiž spravedlnost. Má tedy všestrannou jistotu, a následkem toho se mstí klidně a úspěšně, plně přesvědčen, že dělá věc počestnou a spravedlivou. Ale já v tom nevidím ani spravedlnost, ani žádnou ctnost, a tak pokud se mstím, mstím se jen ze zlosti. Zlost by ovšem mohla všechno překonat, přehlušit všechny mé pochybnosti a nahradit základní účel právě proto, že je bezúčelná. Ale co si počnu, když v sobě nemám ani zlost? (A u toho jsem přece začal.) V důsledku těch prokletých zákonů přírody podléhá i má zlost chemickému rozkladu, její předmět se mi ztrácí před očima, důvody se rozplývají, nenacházím viníka, křivda přestává být křivdou a stává

se osudem, něčím jako bolení zubů, za které nikdo nemůže - a tak člověku nezbyvá jiné východisko než bušit pěstí do zdi, až to bolí. A tak člověk mávne rukou, protože žádný základní účel nenachází. Ale zkus se nechat slepě, bez uvážení a bez základního účelu unést citem, alespoň na chvíli zažeh uvědomování, zamiluj se nebo pojmi nenávisť, jen abys neseděl s rukama v klíně! Nejpozději do tří dnů začneš sám sebou pohrdat za to, že ses vědomě oklamal. A výsledek: mýdlová bublina a nečinnost. Pánové, já se snad jen proto pokládám za mudrce, že jsem celý život nedovedl nic začít ani dokončit. Dejme tomu, že je to pravda, dejme tomu, že jsem žvanil, neškodný trapný žvanil jako my všichni. Co se dá dělat, když jediným posláním inteligentního člověka je žvanit, totiž úmyslně mlátit prázdnou slámu.

VI

Kdybych nic nedělal z pouhé lenosti, to bych měl, panečku, k sobě úctu! Vážil bych si sám sebe za to, že dovedu být aspoň líný; měl bych alespoň jednu pozitivní vlastnost, o které bych mohl být přesvědčen. Otázka: co je to zač? Odpověď: lenoch. Ale vždyť by bylo nesmírně příjemné slyšet to o sobě. Měl bych své označení, dalo by se o mně něco říci. „Lenoch” - ale pánové, to je hodnost, to je poslání, to je kariéra! Nesmějte se, je to tak. Byl bych členem nejpřednějšího klubu a právem bych nedělal nic jiného, než si neustále sám sebe vážil. Znal jsem jednoho pána, který byl celý život pyšný na to, že je znalec francouzských vin. Pokládal to za svou přednost a nikdy nepochyboval, že je někdo. Umřel nejen s klidným, ale s triumfujícím svědomím, a měl naprostou pravdu. Já bych si v tom případě vybral kariéru: byl bych lenoch a žrout, ale ne jen tak obyčejný, nýbrž třeba s citem pro všechno krásné a vznešené. Jak se vám to líbí? Už dlouho si představuji něco takového. Ta „krása a vznešenost” mi dala za mých čtyřicet let co proto; ale to je v mých čtyřiceti, kdežto tam v tom případě - ó, to by bylo něco jiného! Hned bych si vyhledal přiměřenou činnost, a to pít na zdraví krásy a vznešenosti. Využil bych každé příležitosti, abych do své číše nejdříve uronil slzu a potom ji vypil na zdraví krásy a vznešenosti. Všechno na světě bych v takovém případě proměnil v krásu a vznešenost, i v nejmizernějším, zjevném škváru bych našel krásu a vznešenost. Cedil bych slzy jako namočená houba. Například: malíř Ge namaloval obraz - ihned vypiji číši na zdraví malíře Ge, protože miluji krásu a vznešenost. Spisovatel napsal „*jak si kdo přeje*”, ihned vypiji číši na zdraví „*koho si kdo přeje*”, protože miluji krásu a vznešenost. Za to budu vyžadovat úctu k sobě a budu pronásledovat každého, kdo mi ji nebude prokazovat. Budu v klidu žít a umřu se slávou - pane, to by byla nádhera! Vypěstoval bych si takové břicho, nechal si narůst takovou trojitou bradu a vypracoval si takový mahagonově rudý nos, že by každý, koho bych potkal, při pohledu na mne zvolal: „Tohle je přece něco! Něco opravdu pozitivního!” A říkejte si co chcete, pánové, taková pochvala je velice příjemná v našem skeptickém století.

VII

Ale to všechno jsou rajske sny. Povězte, kdo to byl, kdo první prohlásil, že se člověk dopouští zlých skutků jen proto, že nezná své skutečné zájmy, že kdyby ho někdo poučil, ukázal mu, v čem spočívá jeho skutečný, normální zájem, člověk by hned přestal konat zlo, hned by se stal dobrým a šlechetným, protože kdyby byl osvícený a chápal, co mu doopravdy prospívá, pochopil by, že dobro je mu prospěšné, a jelikož nikdo nemůže vědomě jednat proti vlastnímu prospěchu, konal by, abych tak řekl, z nevyhnutelnosti jen dobro? Neviňátko! Čisté, nezkažené děcko! Za prvé: kdy za všechna ta tisíciletí tomu bylo tak, aby se člověk řídil jen vlastním prospěchem? Co si počít s milióny faktů svědčících o tom, že lidé *úmyslně*, to jest s plným vědomím o tom, co je pro ně vskutku prospěšné, svého prospěchu nedbali a obraceli se jiným směrem, nejistým a riskantním, ačkoliv je nikdo a nic k tomu nenutilo, jako by si právě nepřáli jít po předepsané dráze, a chtěli si tvrdohlavě a svévolně razit a téměř potmě vyhledávat jinou, obtížnější a nerozumnou cestu. To znamená, že jim ten vzdor a svévole byly milejší než jakýkoliv prospěch. Prospěch! Co je to prospěch? Troufáte si naprosto přesně určit, v čem vlastně spočívá prospěch člověka? Co když se stává, že prospěch *někdy* nejen může, ale musí spočívat v tom, že člověk v některých případech dá přednost něčemu pro sebe nevýhodnému před tím, co je prospěšné? A je-li tomu tak, může-li se vyskytnout takový případ, je tím celé pravidlo vyvráceno. Co myslíte, vyskytují se takové případy? Usmíváte se. Jen se usmívejte, pánové, ale odpovězte: je naprosto přesně vypočítáno, co člověku prospívá? Nejsou některé hodnoty, které nejsou zařazeny a nedají se ani zařadit do žádné stupnice hodnot? Pokud vím, pánové, dospěli jste ke svému kodexu lidského prospěchu tak, že jste vzali průměr ze statistických údajů a z pouček ekonomické vědy. Prospěchem rozumíte blahobyt, bohatství, svobodu, mír a tak dále a tak dále, takže člověk, který by třeba otevřeně a vědomě jednal proti tomuto kodexu, by podle vašeho názoru, a ovšem i podle mého, byl zbedněnec nebo dokonalý blázen, je to tak? Ale jedna věc je překvapující: čím to, že všechny statistiky, všichni mudrci a filantropové při vypočítávání toho, co člověku prospívá, na jednu hodnotu neustále zapomínají? Neberou ji ani v úvahu, alespoň ne do té míry, jak by měli, ačkoliv na tom závisí správnost výpočtu. To by ještě nebylo tak zlé, stačilo by vzít ji na vědomí, totiž tu hodnotu, a zanést do soupisu. Ale malér je v tom, že tato podivná hodnota se nehodí do žádného systému a nedá se zařadit do žádného kodexu. Mám například jednoho přítele - váš přítel je to také, pánové, s kým pak on není spřátelen? Ten, než přistoupí k činu, vyloží vždy předem, a to velmi názorně a výmluvně, jak musí jednat podle zákonů rozumu a pravdy. Navrch pronese vzrušenou a vášnivou řeč o skutečných, normálních zájmech člověka, zesměšní krátkozraké omezence, kteří nerozumějí svému vlastnímu prospěchu ani skutečnému významu ctnosti, a za čtvrt hodiny, bez jakéhokoli vnějšího podnětu, jen z jakéhosi vnitřního popudu, silnějšího než všechny jeho zájmy, se zachová přesně opačně, totiž bude jednat proti tomu, o čem sám mluvil: proti zákonům rozumu i proti vlastnímu prospěchu, zkrátka proti

všemu... Upozorňuji, že můj přítel je osoba kolektivní, nelze tedy vinit jeho jako jedince. O to právě jde, pánové, zda ve skutečnosti neexistuje něco takového, co je každému člověku nad všechen nejvyšší prospěch, nebo (abych nebyl nelogický) takový nejprospěšnější prospěch (právě ten, který se vynechává, jak jsme o tom mluvili), který je důležitější a prospěšnější než všechny ostatní a pro který je člověk ochoten, je-li třeba, jednat proti všem zákonům, tedy i proti rozumu, cti, míru a blahobytu, zkrátka proti všem těm krásným a užitečným věcem, jen aby dosáhl toho základního, nejprospěšnějšího prospěchu, kterého si cení nade všechno.

„Tak tedy přece jen prospěchu,“ skáčete mi do řeči. Počkejte, ještě si to vyložíme a nejde o slovíčka, jde o to, že tento prospěch je pozoruhodný právě tím, že se vymyká každé klasifikaci a vždy znovu rozbíjí všechny systémy, které filantropové vymysleli pro blaho lidského rodu. Zkrátka všude překáží. Ale dřív než vám ten prospěch pojmenuji, chci se kompromitovat, a proto drze prohlašuji, že všechny ty krásné systémy a všechny ty teorie, které tvrdí, že stačí lidstvu vyložit jeho skutečné, normální zájmy, aby se, v nevyhnutelném úsilí o naplnění těchto zájmů, ihned stalo dobrým a šlechetným, nejsou zatím podle mého názoru nic než sofistika. Ano, pánové, sofistika.

Hájit teorii, že se lidský rod obrodí pomocí systému založeného na osobním prospěchu, je podle mého mínění totéž jak tvrdit s Bucklem, že civilizace člověka zjemňuje, že ho činí méně krvežíznivým a méně válkychtivým. Logicky mu to vychází. A člověk tak vášnivě miluje systémy a abstraktní vývody, že je ochoten vědomě překroutit pravdu, být slepý a hluchý, jen aby potvrdil pravdivost své logiky. Uvádím tento příklad proto, že je to příklad velmi názorný. Rozhlédněte se kolem sebe: krev teče proudem, vesele bublá jako šampaňské. Tak vypadá naše devatenácté století, ve kterém žil i Buckle. Máte tu Napoleona Velikého i toho dnešního. Máte Severní Ameriku - státy spojené na věčnost. Konečně je tu fraškovitý Šlesvik-Holštýn. V čem nás civilizace zjemňuje? Civilizace přináší člověku jen větší rafinovanost vnímání, rozhodně nic víc. A jak se tato rafinovanost bude rozvíjet, dojde možná člověk tak daleko, že najde v krvi požitek. Byly už takové případy. Nevšimli jste si, že nejrafinovanější krvežíznivci byli téměř výhradně lidé vysoce civilizovaní, kterým všichni ti Attilové a Stěnkové Razinové nesahali ani po kotníky? Že nebíjí tak do očí jako Attila nebo Stěnka Razin, je dáno tím, že se s nimi setkáváme příliš často, jsou příliš obyčejní, zevšedněli nám. Působením civilizace se člověk stal ne-li krvežíznivějším, pak rozhodně ošklivěji, odporněji krvežíznivým, než byl dřív. Dříve spatřoval v krveprolití spravedlnost a s klidným svědomím ničil, koho bylo třeba; nyní sice považujeme krveprolití za svinstvo, nicméně i tak to svinstvo provádíme, dokonce ještě víc než dřív. A že ošklivěji? Posuďte sami! Kleopatra prý (odpusťte, že беру příklad z římských dějin) s oblibou zapichovala zlaté jehlice do prsou svých otrokyň a nacházela rozkoš v jejich křiku a křečovitém svíjení. Řeknete, že to bylo za časů relativně barbarských, že dosud žijeme (také relativně) v barbarské době, proto že se jehlice zapichují dosud, že dnešní člověk se naučil vidět do jisté míry jasněji než

v dobách barbarských, ale ještě se zdaleka *nenaučil* jednat tak, jak mu velí rozum a věda. Přece však jste pevně přesvědčeni, že se to jistě naučí, jen až zcela pomínou některé staré zlovyky a až zdravý rozum a věda lidi dokonale převychovají a zaměří lidskou přirozenost normálním směrem. Jste přesvědčeni, že pak člověk sám, z *vlastní vůle*, přestane chybovat a chtěj nechtěj, abych tak řekl, se přestane ve svých přáních odchylovat od svých normálních zájmů. Navíc, jak tvrdíte, věda sama poučí člověka (ačkoliv podle mého názoru to bude už nadbytečné), že ve skutečnosti žádnou vůli a žádná přání nemá a nikdy neměl, že není nic víc než svého druhu pianová klávesa, nýtek ve varhanách, a že kromě toho tu jsou přírodní zákony, takže nic, co dělá, se neděje z jeho vůle, ale samo od sebe, podle přírodních zákonů. Stačí tedy objevit tyto zákony a člověk už nebude zodpovědný za své skutky a bude si žít nesmírně lehce. Všechny lidské skutky budou ovšem podle těchto zákonů matematicky vyčísleny, asi jako v logaritmických tabulkách, do 108 000, a budou zapsány do kalendáře, nebo ještě lépe, vyjde řada důkladně zpracovaných knih, něco jako dnešní naučné slovníky, ve kterých bude všechno přesně vypočítáno a označeno, takže lidské skutky a nepředvídanosti zmizí ze světa.

Potom - tohle všechno říkáte vy - zavládnou nové hospodářské vztahy, dokonale vypracované a také propočítané s matematickou přesností, takže rázem zmizí všechny problémy, v podstatě proto, že na ně budou připraveny všechny možné odpovědi. Potom bude zbudován křišťálový palác. Potom... Slovem, potom přiletí pták Ohnivák. Nelze samozřejmě zaručit (to už říkám já), že potom nebude strašná nuda (co bude moci člověk dělat, když všechno bude vypočítáno podle tabulek?), zato bude všechno nesmírně rozumné. Jenže na co všechno člověk nepřijde z nudy! Zlaté jehlice se také zapichují z nudy, ale to by ještě nebylo to nejhorší. Zlé je to (zase mluvím já), že co čert nechce, lidé možná s radostí uvítají zlaté jehlice. Člověk je hloupý, fenomenálně hloupý. Totiž snad ani ne tak hloupý jako strašlivě nevděčný, druhý takový nevděčník se na světě nenajde. Nebudu například ani trochu překvapen, když se v té budoucí všeobecné racionálnosti z ničeho nic objeví gentleman s neušlechtilým, nebo lépe řečeno zpátečnickým a ironickým výrazem v tváři, dá ruce v bok a řekne nám všem: co myslíte, pánové, neměli bychom celou tu racionálnost jednou ranou rozkopnout na prach jedině proto, aby všechny ty logaritmy táhly k čertu a nechaly nás žít podle naší hloupé vůle? To by ještě nebylo to nejhorší, trapné je, že by jistě našel přívržence - taková je už lidská přirozenost. A to všechno z příčiny tak nepatrné, že nestojí ani za zmínkou: totiž proto, že člověk vždy a všude, ať byl čím byl, rád jednal tak, jak chtěl, a naprosto ne tak, jak mu velel rozum a prospěch. Chtít je možno i proti vlastnímu prospěchu, a někdy tomu dokonce *musí* tak být (to je už moje myšlenka). Vlastní, svobodná a nespoutaná vůle, vlastní, třeba ten nejdivočejší vrtoch, vlastní fantazie, vydrážděná někdy třeba až k šilenství - to je ten opominutý, ten nejprospěšnější prospěch, který se nedá zařadit do žádné stupnice a který všechny systémy a teorie rozbíjí napadřf. Jak na to přišli všichni ti mudrci, že člověku je třeba jakéhosi normálního, jakéhosi ctnostného chtění? Odkud

to vzali, že člověk si musí přát jen to, co je rozumně prospěšné? Člověku je třeba jediné *samostatného* chtění, stůj ho ta samostatnost co stůj a přiveď ho kam přiveď. Nu a chtít se může všelicos...

VIII

„Ha-ha! Abyste věděl, žádné chtění neexistuje!“ přerušíte mě se smíchem. Věda tak dokonale rozpitvala člověka, že dnes už víme, že chtění a takzvaná svobodná vůle není nic než...

Počkejte, pánové, právě jsem chtěl o tom mluvit. Přiznám se, až jsem se polekal. Měl jsem právě na jazyku, že nikdo neví, na čem chtění závisí, zaplat' pánbůh za to, ale vzpomněl jsem si na vědu - a zarazil se. A v tom jste zasáhli vy. Ale vážně, kdyby jednou věda skutečně objevila formuli vystihující všechno naše chtění a vrtochy, to jest z čeho vznikají, podle jakých zákonů probíhají, jak se šíří, kam v tom kterém případě směřují. a podobně, tedy skutečný matematický vzorec - potom by člověk asi přestal chtít, ale co říkám asi, jistě by přestal chtít. Co by z toho měl, chtít podle tabulky? Ne dost na-tom, okamžitě by přestal být člověkem a stal se nýtkem ve varhanách, protože co jiného by byl člověk bez přání, bez vůle a bez chtění než nýtek ve varhanní píšťale? Co myslíte? Uvažme pravděpodobnost! Může se to stát nebo nemůže?

„Hmm,“ říkáte vy, „většinou si přejeme něco špatného, protože špatně rozumíme svému prospěchu. Proto chceme někdy holý nesmysl, protože v něm při své hlouposti vidíme nejlehčí cestu k dosažení nějakého předpokládaného prospěchu. Ale až všechno bude na papíře vysvětleno a spočítáno (a to je klidně možné, neboť je absurdní a hanebné předem věřit, že některé zákony přírody člověk nikdy neodhalí), pak pochopitelně budou odstraněna takzvaná přání. Jestliže se jednou chtění ztotožní s rozumem, budeme jen uvažovat, a nikoliv chtít, zvláště proto, že není přece možné při zdravém rozumu chtít nesmysl a vědomě jednat proti rozumu do té míry, abychom si přáli něco škodlivého... A jelikož skutečně bude možné vypočítat všechna hnutí rozumu a chtění, jen co budou objeveny zákony takzvané svobodné vůle, dá se pak jistě, a to bez žertů, sestavit něco jako tabulka, takže doopravdy budeme chtít podle tabulky. Jestliže mi například věda jednou dokáže, že jsem na toho a toho udělal dlouhý nos proto, že jsem ho nemohl neudělat, a že jsem ho nutně musel udělat právě tou rukou, a ne druhou - co pak na mně zůstane *svobodného*, zvláště budu-li učenec, ve vědě školený? Vždyť pak si budu moci vypočítat svůj celý život na třicet let dopředu. Zkrátka dojde-li k tomu, stejně nebudeme moci nic dělat než se s tím smířit. Vůbec si musíme neustále připomínat, že v určité chvíli a za jistých okolností se nás příroda neptá; musíme ji brát, jaká je, ne jakou my bychom si ji představovali, a jestliže vývoj opravdu spěje k tabulce a kalendáři, nebo dokonce ... proč ne, nebo dokonce ke křivuli, co se dá dělat, je nutně smířit se i s křivulí. Kdyby ne, uskuteční se bez nás.

Ano, ale pro mne je v tom háček. Odpusťte, pánové, že jsem se pustil do

filozofování. To dělá těch čtyřicet let podzemí. Dovolte, abych si zafantazíroval. Podívejte se, prosím: rozum je, pánové, nesporně krásná věc, ale je to jen rozum a uspokojuje jen rozumovou schopnost člověka, kdežto chtění je projevem celé živé bytosti, totiž celé lidské bytosti s rozumem i s každým zasvrbením. A i když si jeho uplatňováním život často zpackáme, přece jen je to život, a ne odmocnina z daného kvadrátu. Je přece naprosto přirozené, že chci žít proto, abych uspokojil svou životní schopnost v celé šíři, a ne proto, abych uspokojil jen svou rozumovou schopnost, to jest sotva desetinu celé své životní schopnosti. Co zná rozum? Rozum zná jen to, co stačil poznat (jsou věci, které ani nikdy nepozná; v tom není ovšem nic potěšujícího, ale proč to otevřeně neřící?), avšak lidská bytost se projevuje jako celek vším, co v ní je, vědomě i nevědomě, je třeba na scestí, ale žije. Tuším, pánové, že se na mě díváte se soucitem; opakujete, že osvícený, vzdělaný člověk, zkrátka takový, jaký bude člověk budoucnosti, si prostě nemůže přát něco pro sebe neprospěšného, to že je matematika. Naprosto souhlasím, máte pravdu, matematika. Ale opakuji vám už postě: existuje jedna věc, pouze jediná, pro kterou si člověk může úmyslně a vědomě přát třeba i něco škodlivého, hloupého, dokonce hrozně hloupého, a ta věc je: aby *měl právo* přát si třeba hroznou hloupost a nebyl nucen mít vždycky jen rozumná přání. Ta hrozná hloupost mu v tom případě reprezentuje prostě vlastní svobodnou vůli a může, pánové, být pro našince ze všeho na světě nejžádoucnější, zvláště v některých případech. Může být dokonce žádoucnější než všechny jiné hodnoty a to i tehdy, když nám přináší zjevnou škodu a přičí se našemu rozumovému názoru na to, co je prospěšné. A to proto, že nám v každém případě uchovává to nejdůležitější, totiž naši osobnost, naši individualitu. Jsou lidé, kteří tvrdí, že je to ve skutečnosti to nejdražší, co člověk má.

Chtění samozřejmě může být, pokud chce, i ve shodě s rozumem, zvláště když se té možnosti nezneužívá, nýbrž užívá jen v mírných dávkách. V tom případě je užitečné, ba chvalitebné. Ale často, dokonce většinou, se chtění příkře rozchází s rozumem a ... víte, že i to je užitečné, a někdy dokonce chvályhodné? Dejme tomu, pánové, že člověk není hloupý. (Nemůžeme přece o něm prohlásit, že je hloupý, už proto, že kdyby člověk byl hloupý, kdo by potom byl chytrý?) Ale i když není hloupý, rozhodně je příšerně nevděčný. Nevděčný je fenomenálně. Myslím dokonce, že nejlepší definice člověka je: tvor chodící na dvou nohou a nevděčný. Ale to není ještě všechno, to není jeho největší nedostatek; jeho největší nedostatek je trvalá nemorálnost, která trvá od potopy světa až do šlesvicko-holštýnského období lidských osudů. Nemorálnost a následkem toho nerozumnost, neboť je dávno známo, že se nerozumnost nerodí z ničeho jiného než z nemorálnosti.

Jen zkuste nahlédnout do dějin lidstva! Co tam vidíte? Je to velkolepé? Snad i velkolepé. Vezměte jen takový kolos rhodský! Darmo o něm nepíše pan Anajevskij, že jedni jsou toho názoru, že je dílem rukou lidských, jiný tvrdí, že ho vytvořila sama příroda. Pestré? Snad i pestré. Co práce by dalo prozkoumat jenom vojenské a úřednické parádní uniformy ze všech dob a u všech národů - na obyčejných krojích

by si teprve každý historik zlámal vaz, ani jediný by neobstál. Jednotvárné? Snad i jednotvárné: lidé se rvou a rvou. Rvou se, a rvali se a budou se *rvát* - připusťte, že je to až příliš jednotvárné. Zkrátka, o dějinách lidstva se dá říci všechno, co si jen může vymyslet nejbujnější fantazie. Jen jedině se o nich tvrdit nedá, totiž že jsou rozumné. Při prvním slově byste se museli zarazit. Naopak se každou chvíli setkáváme s něčím úplně jiným: v životě se neustále vyskytují inteligentní a ctnostní lidé, mudrci a filantropové, kteří si kladou za cíl prožít celý život co možná ctnostně a moudře, dávat, abych tak řekl, zářný příklad svým bližním, a to za tím účelem, aby jim ukázali, že je možné žít ctnostně a moudře. Je známo, že mnozí z těchto lidumilů se dříve nebo později, někdy až ke konci života, sami sobě zpronevěřili a provedli nějaké darebáctví, často jedno z nejnemravnějších. A teď se vás zeptám: co se dá čekat od člověka jako od bytosti obdařené takovými podivnými vlastnostmi? Zahrňte ho vším pozemským blahem, zaplavte ho celého až po krk štěstím, tak aby na hladině štěstí vyskakovaly bublinky jako na vodě, dejte mu takový hospodářský blahobyť, aby nemusel nic dělat než spát, chroupat cukroví a pečovat, aby lidský rod nevyumřel - a i za těchto okolností vám ten člověk z pouhé nevděčnosti, pro pouhý výsměch, provede lumpárnu. Pohrdne cukrovím a schválně se bude dožadovat nějaké škodlivé hlouposti, nějakého neekonomického nesmyslu jedině proto, aby do vši té pozitivnosti a moudrosti přimísil zkázonosný živel své fantazie. Právě ty nefantastičtější nápady, ty nejhorší hlouposti si bude chtít ponechat, a to jedině proto, aby sám sobě dokázal (jako by právě to bylo naprosto nevyhnutelné), že lidé jsou dosud lidmi, a nikoliv klávesami z piana, na které sice vlastnoručně hrají samy přírodní zákony, ale hrozí nebezpečí, že hra skončí tím, že nebude možné přát si něco, co není v seznamu. A půjdu ještě dál: dokonce i kdyby se člověk doopravdy stal klávesou, kdyby to měl přírodovědecky a matematicky spočítáno, ani v tom případě by nedostal rozum a naschvál by provedl něco natruc, z pouhopouhé nevděčnosti, jen aby prosadil svou. A nebude-li mít jinou možnost, vymyslí si zkázu a chaos, vymyslí si různá utrpení, ale přece prosadí svou! Prokleje celý svět, a jelikož proklínat dovede jen člověk (je to jeho privilegium, které ho nejvíc odlišuje od ostatních živých tvorů), dosáhne snad pouhým prokletím svého, totiž ujistí se, že je člověk, a nikoliv klávesa v pianu. A chcete-li tvrdit, že i chaos, temno a prokletí, všechno se dá vypočítat podle tabulek, že pouhá možnost předběžného výpočtu v tom člověku zabrání a že rozum zvítězí - tak vězte, že se člověk raději zblázní, aby neměl rozum a mohl prosadit svou. Jsem si tím jist, ručím za to, protože celá podstata člověka spočívá, zdá se, v tom, aby si co chvíli dokazoval, že je člověk, a ne nýtek. Dokáže si to třeba utrpením, třeba troglodytstvím, ale dokáže si to. Jak potom nemám pět hříšnou chválu na to, že nejsme dosud tak daleko, že doposud nevíme, na čem závisí naše chtění?

Okřikujte mě (pokud mi ještě prokážete tu čest), že mi přece nikdo nebere mou vůli, že se lidé snaží zařídít to tak, aby se má vůle sama, z vlastní vůle, shodovala s mými normálními zájmy, se zákony přírody a s aritmetikou.

Ale pánové, co to bude za vlastní vůli, dospějeme-li až k tabulkám a aritmetice,

nebude-li platit nic jiného, než že dva krát dvě jsou čtyři? Dva krát dvě zůstanou *čtyři* i bez mé vůle. Tomuhle se přece neříká vlastní vůle!

IX

Samozřejmě žertuji, pánové, sám vím, že nejspíše žertuji, ale všechno se to za žert pokládat nedá. Možná žertuji, ale skřípám přitom zuby. Mučí mě, pánové, některé otázky: rozřešte mi je! Tak například vy chcete člověka odnaučit jeho staré zvyky a napravit jeho vůli podle požadavků vědy a zdravého rozumu. Ale jak víte, že je nejen možné člověka takto předělat, ale že je to *nutné*? Z čeho soudíte, že je tak *nevyhnutelně třeba* napravovat lidské chtění? Zkrátka, jak víte, že taková náprava bude člověku opravdu ku prospěchu? A mám-li už říci všechno, proč jste tak *skálopevně* přesvědčeni, že nejednat v rozporu s normálními lidskými zájmy, podepřenými rozumovými důvody a aritmetikou, je skutečně člověku vždycky prospěšné a že je to pro celé lidstvo zákonem? Zatím je to pouhý váš předpoklad. Dejme tomu, že je to zákon logiky, ale patrně vůbec ne zákon lidstva. Nemyslíte si snad, pánové, že jsem blázen? Dovolte mi několik slov na vysvětlenou! Souhlasím s vámi: člověk je zvíře převážně tvořivé, určené k tomu, aby uvědoměle sledovalo svůj cíl a zabývalo se inženýrstvím, to znamená vytrvale a bez oddechu stavělo cestu bez ohledu na to, *kam vede*. Ale snad právě proto, že je mu *souzeno* razit tu cestu, zachce se někdy člověku uhnout stranou, a snad ještě proto, že ať je bezprostřední a činorodý člověk jakkoli hloupý, přece jen mu někdy napadne, že silnice skoro vždy *někam* vede a že ani tolik nezáleží na tom, kam vede, jako na tom, aby tu prostě byla a způsobně dětičky aby nezanedbávaly inženýrské práce a neoddávaly se zhoubné zahálce, která jak známo je matkou všech hříchů. člověk rád buduje a razí cesty, to je nesporné. Ale proč má také vášnivě rád chaos a rozbíjení? Tohle mi vyložte! Ale já sám bych k tomu chtěl říci pár slov. Nemá snad člověk proto tak rád rozbíjení a chaos (že je někdy má velice rád, o tom nemůže být sporu), že má instinktivní strach z dovršení díla, že se bojí dojít k cíli? Co můžete vědět, možná, že má rád stavbu jen zdálky, ale vůbec ne zblízka; možná že ji rád buduje, ale nerad by v ní žil, to přenechává *aux ani maux domestiques*^{*}, jako mravencům, beranům a podobným. Mravenci, ti jsou úplně jiní. Ti mají podivuhodnou stavbu tohoto druhu, stavbu, která potrvá navěky, totiž mraveniště.

Mraveništěm ctihodní mravenci začali a mraveništěm jistě skončí, což slouží ke cti jejich stálosti a kladným vlastnostem. Ale člověk, ten nepěkný, lehkomyšlný tvor, miluje po způsobu šachisty snad pouze cestu k cíli, nikoliv cíl sám. A kdo ví (nedá se to zaručit), je možné, že veškerý cíl pozemského života, k němuž lidstvo směřuje, je právě ta nepřetržitá cesta k cíli, jinak řečeno život sám, a nikoliv cíl, kterým samozřejmě nemůže být nic jiného než dva krát dvě jsou čtyři, totiž formule. Ale dva

^{*} domácím zvířatům - franc.

krát dvě jsou čtyři, to už není život, pánové, to je začátek smrti. Člověk se alespoň vzdychky jaksi bál toho dva krát dvě jsou čtyři a já se bojím dosud. Dejme tomu, že člověk nedělá nic jiného než zkoumá dva krát dvě jsou čtyři, přeplovává oceány a obětuje životy tomuto zkoumání, ale vyzkoumat, skutečně poznat - ouvej, z toho má trochu strach. Cítí, že kdyby poznal, neměl by už co zkoumat. Když dělníci skončí práci, dostanou peníze, jdou do hospody a třeba skončí na policii, mají zaměstnání na celý týden. Ale kam půjde člověk pak? Alespoň pokaždé, když už je blízko cíle, pociťuje jakousi nevolnost. Rád kráčí k cíli, ale dojít k němu, o to už tak docela nestojí, a to je samozřejmě strašně směšné. člověk je zkrátka komický tvor. Tohle všechno je zjevné hraní se slovíčky, ale dva krát dvě jsou čtyři je přece jen nesnesitelná věc. Dva krát dvě jsou čtyři - to je podle mého názoru prostě drzost. Dva krát dvě jsou čtyři se drze roztahuje, stojí člověku v cestě, ruce má v bok a plive na něj. Připouštím, že dva krát dvě jsou čtyři je výborná věc, ale když už mám všechno chválit, tak dva krát dvě je pět taky někdy není špatné.

Proč jste tak pevně, tak honosně přesvědčeni, že člověku prospívá jen to, co je normální a pozitivní, slovem pouze blahobyť? Nemýlí se váš rozum? Není snad možné, že člověk miluje i něco jiného než pouze blahobyť? Není možné, že úplně stejně miluje strádání? Není možné, že strádání je mu stejnou potřebou jako blahobyť? Člověk má někdy hrozně, až vášnivě rád utrpení, to je fakt. Doklady nemusíme ani hledat v dějinách lidstva: zeptejte se sami sebe, jste-li lidé a alespoň něco jste prožili! Můj soukromý názor je, že se ani jaksi nesluší milovat jen blahobyť. Ať je to dobré nebo špatné, někdy něco rozbít je také velice příjemné. Nechci tu obhajovat ani strádání, ani blahobyť. Jde mi o to, abych si směl přát, co se mi líbí, abych na to měl kdykoliv právo. Ve vaudevillech se například utrpení nepřipouští, to vím. V křišťálovém paláci je utrpení nepředstavitelné. Utrpení znamená pochybnosti, znamená odmítání - a jaký by to byl křišťálový palác, kdyby bylo možné o něm pochybovat? Ale já jsem přesvědčen, že se člověk nikdy nezřekne utrpení, nezřekne se destrukce a chaosu. Vždyť utrpení - to je jediná příčina poznání. Uvedl jsem sice na začátku, že poznání je podle mého názoru pro člověka největším neštěstím, ale vím přitom, že člověk poznávání miluje a nevymění je za žádné jiné požitky. Poznávání slojí nekonečně výš než dva krát dvě jsou čtyři. Dva krát dvě jsou čtyři znamená, že člověk už nemá nejen co dělat, ale ani co poznávat. Jediné, co mu zbude, je vyřadit všech svých pět smyslů a pohroužit se do rozjímání. Dojde-li k poznání, bude výsledek sice stejný, totiž také nebude co dělat, ale člověk alespoň bude smět sám sobě natlouct a to ho přece trochu vzpruží. Je to sice zaostalost, ale lepší než nic.

X

Vy věříte v křišťálový palác, věčný a dokonalý, totiž takový, na který nebude možné ani potají vypláznout jazyk, ani udělat dlouhý nos. Ale já se snad právě proto bojím té stavby, že je křišťálová, věčná a dokonalá a že na ni ani potají nebudu moci vypláznout jazyk.

Podívejte se: kdyby to místo paláce byl kurník a spustil se déšť, vlezte asi do kurníku, abych nezmokl, ale přece nebudu z vděčnosti, že mě ochránil před deštěm, pokládat kurník za palác. Smějete se a říkáte, že v tomto případě je to jedno, kurník jako velkolepá budova. Ano, odpovídám, kdyby člověk žil jen proto, aby nezmokl.

Ale co si počít, když jsem si vzal do hlavy, že lidé nežijí pouze proto, a že když už žít, tedy ve velkolepé budově? To je mé přání, to je má tužba. Vyženete ji ze mne, jediné když změníte mé tužby. Prosím, změňte je, odlákejte mě něčím jiným, dejte mi jiný ideál! Ale do té doby neuznám kurník za palác. Dejme tomu, že křišťálová budova je pouhý bluf, něco podle zákonů přírody neuskutečnitelného, co jsem si vymyslel jen z vlastní hlouposti v důsledku některých zastaralých iracionálních obyčejů naší generace. Ale co je mi do toho, že je neuskutečnitelná? Není to snad jedno, když existuje v mých tužbách, lépe řečeno existuje, dokud existují mé tužby? Zase se smějete? Jen se smějte! Smířte se s jakýmkoli posměchem, ale neprohlásím, že jsem sytý, když se mi chce jíst. Přece jen vím, že se nespokojím s kompromisem, s nějakým periodickým opakováním nuly, jenom proto, že ten kompromis existuje podle zákonů přírody, tedy *ve skutečnosti*. Nepřijmu za korunu svých tužeb výnosný činžovní dům s byty pro chudé nájemníky, s nájemní smlouvou na tisíc let a pro každý případ s tabulkou vynikajícího zubaře na dveřích. Zabijte mé tužby, vymažte mé ideály, ukažte mi něco lepšího a půjdu za vámi. Řeknete si, že se mnou nechtete nic mít; v tom případě vám ovšem mohu odpovědět stejně. Mluvíme spolu vážně, a neuznáváte-li mě za hodna své pozornosti, nebudu se doprošovat. Mám své podzemí.

Zatím ještě žiji a mám svá přání - ale ať mi ruka uschne, položím-li jedinou cihlu na takový činžovní dům! Nedbejte na to, že jsem před chvílí odmítl křišťálovou budovu jen protože na ni nebude možno vyplazovat jazyk! Neříkal jsem to proto, že bych tak strašně rád vyplazoval jazyk. Zlobil jsem se spíš na to, že se taková budova, na kterou by nebylo možno vypláznout jazyk, mezi všemi vašimi konstrukcemi dosud nenajde. Naopak, já bych si dal ze samé vděčnosti jazyk uříznout, kdyby to na světě vypadalo tak, že by se mi už nikdy nechtělo ho vyplazovat. Co je mi po tom, že není možné to tak zařídit a že je nutné spokojit se s nájemnými byty? Proč jsem byl stvořen s takovými tužbami? Snad ne pouze proto, abych došel k závěru, že já sám jako lidský tvor jsem pouhý klam? Že by to byl celý účel? Nevěřím.

Ostatně, víte co: jsem přesvědčen, že našince, člověka z podzemí, je nutné držet na uzdě. Dovede sice v podzemí mlčky prosedět čtyřicet let, ale jen vyjde na světlo boží a začne se projevovat, mluví, mluví a mluví donekonečna.

XI

Koneckonců, pánové, nejlepší je nic nedělat. Nejlepší je úmyslná nečinnost. A tak tedy, ať žije podzemí! lekl jsem sice, že zoufale závidím normálnímu člověku, ale za těch podmínek, za jakých ho vidím žít, bych nechtěl být na jeho místě (ačkoliv mu přesto nepřestanu závidět). Ne, podzemí je rozhodně lepší. Tam člověk alespoň

může... Ale vždyť i v tomhle lži Lžu, protože sám vím tak jistě, jako že dva krát dvě jsou čtyři, že podzemí vůbec není lepší, že lepší je něco jiného, naprosto jiného, po čem žízním, ale co nikde nenacházím. K čertu s podzemím!

A víte, co by bylo nejlepší? Kdybych alespoň něčemu z toho, co jsem tu napsal, doopravdy věřil. Přisahám, pánové, že z toho nevěřím jedinému slovíčku. Totiž, snad tomu do jisté míry i věřím, ale zároveň, nevím proč, cítím a tuším, že lžu, až se mi od úst prší.

„Tak proč jste to všechno psal?“ díváte se.

Vás tak posadit na čtyřicet let úplně bez práce do podzemí a pak se k vám po čtyřiceti letech přijít podívat, kam jste dospěli! Copak je to možné, nechat člověka čtyřicet let samotného a bez práce?

„A tohle snad není hanba, tohle není ponižující?“ řeknete mi možná a pohrdlivě zavrtíte hlavou. „Toužíte po životě, ale řešíte životní otázky logickou motanicí. Do omrzeni se opakujete, drže útočíte, ale jak se přitom bojíte! Plácáte nesmysly a kocháte se jimi, říkáte drzosti, ale neustále se za ně omlouváte. Tvrdíte, že se ničeho nebojíte, ale zároveň si nás předcházíte. Tvrdíte, že skřípete zuby, ale přitom vtípkujete, abyste nás rozesmál. Sám dobře víte, že vaše vtipy nejsou vtípné, ale po stránce literární jste s nimi zřejmě velice spokojen. Možná, že jste doopravdy trpěl, ale nemáte ani trochu úcty k svému utrpení. Máte snad kus pravdy, ale ani za mák cudnosti; z malicherné ctižádosti nesete svou pravdu na trh, vystavujete ji na odív a stavíte na pranýř. Skutečně byste chtěl něco říci, ale ze strachu tajíte své poslední slovo, protože nemáte odvahy je vyslovit, jste schopen jen zbabělé drzosti. Vychloubáte se poznáním, ale nevíte kudy kam, protože váš rozum sice funguje, ale srdce máte zatemnělé neřestí - a bez čistého srdce nemůže člověk dojít pravého poznání. A jaký jste dotěrný, jak se vnucujete, jak se šklebíte! Lež je to, samá lež!“

Tahle vaše slova jsem si pochopitelně sám vymyslel. Vznikla také v podzemí. Čtyřicet let jsem tam poslouchal za dveřmi a slyšel tahle vaše slova. Vymyslel jsem si je, na nic jiného jsem nemyslel než na to. Není divu, že se mi to vrylo do paměti a odělo se literární formou.

Ale snad nejste tak naivní, abyste si mysleli, že to všechno dám do tisku a dám vám to přečíst? Jedno mi však zůstává hádankou: proč vás tedy neustále oslovuji „pánové“ a obracím se k vám jako k opravdovým čtenářům? Taková 15řiznání, jaká já tu hodlám přednést, se obyčejně netisknou a nedávají lidem číst. Já alespoň nemám v sobě tolik rozhodnosti a nepokládám ani za nutné ji mít. Ale víte, dostal jsem nápad a stůj co stůj ho chci realizovat. Podívejte se, o co jde:

Každý člověk má ve svých vzpomínkách věci, které neodhaluje každému, jen přátelům. Má i takové, které neodhaluje ani přátelům, jen sobě samému, a i to jako tajnost. Ale má konečně takové, které se bojí odhalit i sám před sebou, a každý slušný člověk najde takových věcí dost a dost. Je tomu dokonce tak: čím slušnější člověk, tím se jich u něho najde víc. Já alespoň jsem si teprve nedávno dodal odvahy a připomněl si některé své staré příhody, doposud jsem se jim až úzkostlivě vyhýbal.

Ale teď, když si je nejen připomínám, ale když jsem se odhodlal je vypsát, rád bych se zeptal: může být člověk, byť jen sám k sobě, naprosto upřímný a neleknout se plné pravdy? Přitom poznamenávám: Heine tvrdí, že pravdivý vlastní životopis je něco skoro nemožného, že člověk sám o sobě jistě napovídá lži. Podle jeho mínění například Rousseau určitě lhal ve svých Vyznáních, a lhal prý dokonce úmyslně, z ješitnosti. Jsem přesvědčen, že Heine má pravdu. Chápu velice dobře, jak člověk někdy může z pouhé ješitnosti nakleветit na sebe hotové zločiny, a dokonce velice dobře vycití'uji, jakého druhu ctižádost to může být. Ale Heine to řekl o člověku, který se veřejně zpovídá, kdežto já píši pouze pro sebe a prohlašuji jednou provždy, že jestliže píši, jako bych se obracel ke čtenářům, dělám to jen naoko, protože se mi tak snáz píše. Je to jen forma, prázdná forma, nikdy nebudu mít čtenáře. Už jsem to prohlásil.

Ničím se nebudu vázat při redakci svých zápisků. Nebudu dodržovat žádný řád a žádný systém. Nač vzpomenu, to napíši. Tady byste mi mohli skočit do řeči a zeptat se: jestliže opravdu nepočítáte se čtenářem, proč děláte sám se sebou, a k tomu ještě na papíře, taková ujednání, jako že nebudete dodržovat žádný řád a žádný systém, že napíšete, na co si vzpomenete, atd. atd.? Proč vysvětlujete? Proč se omlouváte?

„To máte těžké,“ odpovídám.

Máto své psychologické důvody. Bud' že jsem prostě zbabělec, nebo že si úmyslně představuji publikum, abych zachoval větší slušnost, až budu psát. Důvodů může být na tisíce.

A ještě tohle: proč vlastně chci psát? Když nepíši pro čtenáře, stačilo by, kdybych si všechno připomenul v mysli, nemusel bych to svěřovat papíru.

Ano prosím, ale na papíře to vyjde tak nějak slavnostněji. Bude v tom něco imponantního, více sám sebe odsoudím, zdůrazním to slohem. A možná že se mi uleví, až to napíši. Nyní mě například obzvlášť trápí jedna vzpomínka. Nedávno se mi zřetelně vynořila v paměti a od té doby mě pronásleduje jako dotěrný hudební motiv, kterého se ne a ne zbavit. Ale já se jí musím zbavit. Mám takových vzpomínek na sta, ale občas se z celého množství vynoří jedna a trápí člověka. Nevím proč, ale věřím, že se jí zbavím, když ji sepíši. Proč bych to nezkusil?

Konečně: nudím se a nic nedělám. Psaní je něco jako práce. Práce prý člověka šlechtí - mám tedy alespoň příležitost.

Padá sníh, žlutý, špinavý, skoro mokry sníh. Mam dojem, že mi právě mokry sníh připomněl onu příhodu, které se teď nemohu zbavit. Ať je to tedy vyprávění o mokřém sněhu.

MOKRÝ SNÍH

*Když vřelým, dojmavým slovem
jsem duši tvoji rozvrátil,
ty zoufalá a otřesená
proklelas hřích, jenž obrátil
tvůj život v útrapy a peklo.
Vzpomínkou drásala jsi srdce,
líčilas hanbu svou a žal,
pak v hrůze sepjala jsi ruce,
pláč těžký sebou lomcoval...
Atd., atd., atd.*

Z básně N. A. Někrasova

I

Bylo mi tehdy pouhých čtyřiaadvacet let. Už tenkrát jsem vedl smutný a nepořádný život, samotářský až k zešilení. S nikým jsem se nestýkal, vyhýbal jsem se hovoru s lidmi a čím dál tím víc jsem zalézal do svého kouta. V úřadě jsem na nikoho ani nepohlédl, ale dobře jsem zpozoroval, že mě kolegové pokládají za podivína, a co víc, měl jsem takový dojem, že se na mne dívají tak nějak skrz prsty. Napadlo mě, proč se nikomu kromě mne nezdá, že se na něj lidé dívají skrz prsty? Jeden z našich úředníků měl odpornou a hrozně podobanou tvář a k tomu vypadal jako lupič. Kdybych já měl takovou neslušnou tvář, neodvážil bych se asi na nikoho ani pohlédnout. Jiný měl tak uválenou uniformu, že až zapáchala. Ale žádný z těch pánů neměl skrupule, ani kvůli šatům, ani kvůli obličejí, ani takové nějaké mravní. Ani jeden, ani druhý si nemysleli, že se na ně lidé dívají skrz prsty, a když by je to i bylo napadlo, nebyli by si tím lámali hlavu; jen když na ně představení neráčí hledět s nelibostí! Dnes je mi naprosto zřejmé, že jsem se já sám z bezmezné ctižádosti a snad i náročnosti vůči sobě díval často na sebe se zuřivou nespokojeností, hraničící až s odporem, a svůj vlastní názor jsem v duchu připisoval ostatním. Nenáviděl jsem například svůj obličej, pokládal jsem jej za hnusný, a měl jsem dokonce podezření, že má jakýsi podlý výraz, proto jsem se pokaždé, když jsem přišel do úřadu, bolestně snažil vystupovat co možná sebevědomě a tvářit se co neušlechtileji, aby mě nikdo nepodezíral z podlosti. Aťsi mám nehezky obličej, říkal jsem si, jen když bude ušlechtilý, výrazný a hlavně *neobyčejně* chytrý. Dobře jsem však věděl a těžce tím trpěl, že se mi nikdy nepodaří dodat jeho výrazu všechny tyto přednosti. Nejstrašnější bylo, že jsem jej shledával vysloveně hloupým. A já bych se byl zcela smířil, kdyby byl chytrý. Byl bych se vyrovnal i s podlým výrazem, jen kdyby lidé pokládali můj obličej za nesmírně chytrý.

Všechny naše úředníky od prvního do posledního jsem samozřejmě nenáviděl, pohrdal jsem jimi, ale zároveň jsem se jich tak trochu bál. Stávalo se, že jsem si jich

najednou cenil dokonce víc než sám sebe. Přicházelo to na mě tehdy z ničeho nic: chvíli jimi pohrdám, chvíli si jich cením víc než sám sebe. Solidní člověk na úrovni nemůže být ctižádostivý, aniž je k sobě bezmezně náročný a aniž sebou chvílemi pohrdá až k nenávisti. Ale ať jsem lidmi pohrdal, nebo je stavěl nad sebe, klopal jsem oči skoro před každým, s kým jsem se potkal. Dělal jsem dokonce pokusy: vydržím pohled třeba tamhletoho člověka? Ale vždycky jsem sklopil oči první. Trápilo mě to až k zuřivosti. Také jsem se chorobně bál být směšný, a proto jsem otrocky zbožňoval konvenci ve všem, co se týkalo zevnějšku: s láskou jsem vyhledával střední cestu a z celé duše se bál, abych nevybočoval z průměru. Ale jak jsem v tom měl vytrvat? Byl jsem chorobně intelektuální, jak se sluší na člověka naší doby. Oni byli všichni tupci a podobali se jeden druhému jako ovce v jednom stádě. Snad jen mně jedinému z celého úřadu se neustále zdálo, že jsem zbabělec a otrok, a to proto, že jsem měl rozvinutý intelekt. A nezdálo se mi to jenom, doopravdy jsem byl zbabělec a otrok. Říkám to bez rozpaků. Každý slušný člověk naší doby je nutně zbabělec a otrok. To je jeho normální stav, o tom jsem hluboce přesvědčen. Je tak stvořen a k tomu určen. A ne snad jen v naší době, vzhledem k nějakým zvláštním okolnostem, ale ve všech dobách vůbec je slušný člověk nutně zbabělec a otrok. Je to přírodní zákon platný pro všechny slušné lidi na světě. Jestliže se některému z nich povede prokázat v některém případě odvahu, ať se tím nijak neutěšuje, příště stejně selže. Jedině tak to může dopadnout. Odvahu projevují jenom oslové a jejich kříženci, ale i ti jen dokud nenarazí do zdi. Těch si nemusíme vůbec všímat, protože stejně nemají žádný význam.

Ještě jedna věc mě tenkrát trápila, totiž to, že se mi nikdo nepodobá a já se nepodobám nikomu jinému. Já jsem sám, kdežto oni jsou *všichni*, říkal jsem si a upadal v zamyšlení. Z toho vidíte, že jsem byl ještě úplně dítě.

Pohyboval jsem se z extrému do extrému. Někdy jsem strašlivě nerad chodil do úřadu, stupňovalo se to do té míry, že jsem se často vracel z práce nemocný. Ale najednou z ničehož nic nastoupí období skepticismu a netečnosti (měl jsem ve všem svá období), já se vysměji své podrážděnosti a štítivosti a sám sobě vyčtu *romantismus*. Předtím jsem s nikým neztratil slovíčko, a najednou se rozpovídám, a dojdu dokonce tak daleko, že se s kolegy přátelsky stýkám. Všechna štítivost je rázem tatam. Že bych ji byl nikdy doopravdy necítil, že bych si ji byl jen namlouval, vyčetl ji z knih? Dodnes jsem si tu otázku nezodpověděl. Jednou jsem se s nimi docela skamarádil, navštěvoval jsem je v bytě, hrál s nimi karty, pil vodku, mluvil o úřadě ... Ale zde mi dovolte, abych udělal jednu odbočku.

U nás Rusů, všeobecně řečeno, se nikdy nevyskytovali omezení, náměsíční němečtí a zvláště francouzští romantikové, kterých se nic netýká - ať pod nimi země praská, ať celá Francie zahyne na barikádách, oni jsou stále stejní, snad by dokonce pokládali za neslušné se změnit. Prozpěvují dál své náměsíčné písničky a zůstanou při nich až do hrobu, protože jsou to omezení. U nás v Rusku se omezení nevyskytují, to je všeobecně známo, tím se odlišujeme od ostatních, německých zemí. Z toho

plyne, že se ani náměsíčné povahy nevyskytují v ryzí podobě. To jen naši někdejší „pozitivističtí“ žurnalisté a kritikové, honící se za takovými Konstanžogly a strýčky Petry Ivanoviči, které z hlouposti uznali za náš ideál, pomluvili naše romantiky a prohlásili je za stejně náměsíčné, jako jsou romantikové v Německu nebo ve Francii. Naopak, vlastnosti našeho romantika jsou zcela opačné než evropského náměsíčníka a žádné evropské měřítko se na něho nehodí. (Dovoďte mi užívat slova „romantik“, je to slovíčko staré, ctihodné, zasloužilé a každému známé.) Náš romantik se vyznačuje tím, že všechno chápe, všechno vidí a vidí to často *nesrovnatelně jasněji než naše nejsvětější hlavy*; s nikým a s ničím se nesmiřuje, ale zároveň se ničeho neštítí, všemu se vyhne, před vším ustupuje, jedná se všemi diplomaticky. Nikdy neztrácí ze zřetele užitečný, praktický cíl (nějaké ty státní bytečky, penzičky a hodnůstky), sleduje tento cíl přes všechno nadšené horlení a svazečky lyrických básniček, ale zároveň si zachovává v duši „krásu a vznešenost“ neporušenou až do hrobu a vzhledem k tomu chová sám sebe v bavlnce jako nějaký klenot; dejme tomu, že jen ke slávě oné „krásy a vznešenosti“. Náš romantik je člověk široké duše a největší šibal ze všech našich šibalů, o tom vás mohu ujistit - vím to ze zkušenosti. To ovšem platí, jen když je chytrý. Ale co to povídám! Romantik je vždycky chytrý. Rád bych poznamenal, že pokud se u nás vyskytli hloupí romantikové, nepřicházejí v úvahu prostě proto, že už v květu mládí udělali ze sebe Němce a usídlili se někde ve Výmaru nebo ve Schwarzwaldu, aby mohli svůj klenot lépe pěstovat. Já například jsem upřímně pohrdal svou úřednickou činností a nevykašlal jsem se na ni jen z nutnosti, protože jsem za ni dostával peníze. V důsledku toho - povšimněte si, prosím - jsem se na ni přece jen nevykašlal. Náš romantik se spíš zblázní (což se ovšem stává zřídka), než aby se vykašlal na úřad. Nemá-li v dosahu jinou kariéru, nikdo ho odtamtud nedostane, leda by ho odvezli do blázince jako Gogolova „španělského krále“, ale to by se musel hodně zbláznit. Šílenstvím u nás však končívají jen slaboučtí blondáčkové, kdežto nespočetné množství romantiků si nakonec vyslouží vysoké hodnosti. Neobyčejná mnohostrannost! A jaká schopnost nejprotichůdnějších citů! Už tenkrát jsem v tom nacházel útěchu a dodnes se na to tak dívám. Proto je u nás tolik „širokých povah“, které i když klesnou až na úplné dno, nikdy neztrácejí svůj ideál. I když pro ten ideál nehnou ani prstem, i když to jsou vyložení lotři a zlodějové, přece zbožňují svůj prvotní ideál až k slzám a v duši jsou neobyčejně čestní. Ano prosím, jen u nás může být vyložený padouch v duši zcela, ba dokonce nadmíru čestný, aniž přitom přestane být padouchem. Opakuji znovu: z našich romantiků se co chvíli vyvinou šikovní filutové (slova „filutové“ užívám s radostí), kteří najednou projeví takový smysl pro skutečnost a takovou znalost praktického života, že na ně vrchnost i obecnstvo celí zkoprněli jen vyvalují oči.

Mnohostrannost vskutku obdivuhodná a jen sám pánbůh ví, co se z ní vyvine, v co se vypracuje za příznivých okolností, co nám slibuje do budoucnosti. A materiál není špatný, pánové! Neříkám to z nějakého směšného vlastenčení u sklenice. Víím, že si zase myslíte, že si dělám legraci. Ostatně kdoví, možná že jste

naopak přesvědčení, že si to doopravdy myslím. V každém případě, pánové, si obě vaše mínění kladu za čest a jsou mi obzvláštním potěšením. A tuto odbočku mi promiňte!

Mé přátelství s kolegy samozřejmě dlouho nevydrželo, velice brzy jsem se s nimi rozkmotřil, a následkem své tehdejší mladické nezkušenosti jsem je dokonce přestal zdravít, jako když utne. Byl jsem vlastně stále sám.

Doma jsem nejvíc ze všeho četl. Chtěl jsem vnějšími dojmy přehlušit všechno, čím mé nitro překypovalo. A z vnějších dojmů jsem měl na dosah jedině četbu. Čtení mi samozřejmě hodně pomáhalo - vzrušovalo mě, přinášelo mi požitek i muka. Ale po čase mě hrozně omrzelo. Přece jen jsem potřeboval pohyb, a tak jsem z ničehož nic propadal temným, podzemním, odporným, nikoliv neřestem, nýbrž neřestičkám. Protože jsem byl odjakživa chorobně dráždivý, byly mé vášničky prudké a palčivé. Měl jsem hysterické záchvaty se slzami a křečemi. Kromě četby jsem neměl kam se obrátit - totiž neměl jsem ve svém okolí nic, čeho bych si mohl vážít, k čemu by mě to táhlo. Zmocňoval se mě stesk, hysterická touha po rozporech, po kontrastech, a já jsem se spouštěl v neřesti. Nenapovídal jsem toho tolik proto, že bych se chtěl omlouvat... Ale ne, lžu. Naopak, chtěl jsem se omlouvat. Tuto poznámku dělám pro sebe, pánové. Nechci lhát, dal jsem si slovo.

Oddával jsem se neřestem osaměle, potají, v noci, bázlivě a špinavě, se studem, který mě nikdy neopouštěl a v nejhnusnějších chvílích se stupňoval až v prokletí. Už tenkrát jsem nosil ve své duši podzemí. Hrozně jsem se bál, aby mě někdo neviděl, nepotkal, nepoznal. Chodil jsem do nejzapadlejších špeluněk.

Jednou v noci jsem šel kolem jedné putyky a viděl osvětleným oknem, jak se pánové u biliáru pomlátili tágy a jednoho z nich vyhodili oknem. Jindy bych tím býval zhnusen, ale tenkrát na mě přišla taková chvíle, že mě pojala závist k tomu vyhozenému pánovi, taková závist, že jsem dokonce vstoupil do hospody a šel ke kulečníku s myšlenkou: snad se mi taky povede poprat se a taky mě vyhodí oknem.

Nebyl jsem opilý, ale nemohl jsem si pomoci: až do takové hysterie může člověka dovést stesk. Ale nic z toho nebylo. Ukázalo se, že nedokážu ani vyletět z okna, a tak jsem odešel, aniž jsem se popral.

Hned na prvním kroku mě tam zpražil jeden důstojník.

Stál jsem u kulečníku a nevědomky jsem mu překážel v cestě. Vzal mě za ramena a mlčky - aniž mě předem upozornil nebo vysvětlil proč - mě odstrčil z místa, kde jsem stál, a prošel jakoby nic. Byl bych mu odpustil, kdyby mě byl uhodil, ale že mě odstrčil a tak dokonale mě přehlížel, to jsem mu odpustit nemohl.

Nevím, co bych byl tenkrát dal za opravdovou hádku, která by byla správnější, lepší a takřka *literárnější!* Jednal se mnou jako s mouchou. Ten důstojník měřil dobrých šest stop a já jsem maličký a vyzábly. Měl jsem ostatně možnost hádku vyvolat: stačilo zaprotестovat a jistě by mě byl vyhodil oknem. Ale rozmyslel jsem si to a raději jsem se plný vzteku ztratil.

Zmatený a rozčilený jsem šel z hospody rovnou domů a druhý den jsem pokračoval

ve svých neřestičkách ještě nesměleji, zakřiknutěji a žalostněji než dosud, skoro se slzami v očích. Ale přece jsem v nich pokračoval. Ostatně nemyslete si, že jsem se důstojníka lekl ze zbabělosti. Nikdy jsem v duši nebyl zbabělcem, ačkoliv jsem se ustavičně choval zbaběle počkejte s tím smíchem, mám na to vysvětlení, na všechno mám vysvětlení, buďte si jisti.

Kdyby ten důstojník byl z těch, kdo jsou ochotni být se v souboji, to by byla jiná. Ale byl naopak z těch pánů (běda, dávno již vymizeli), kteří raději pracují tágy nebo jako Gogolův poručík Pirogov udáváním. Takoví pánové nepřijímali výzvu na souboj, a souboj s našincem, mizerným civilem, by dokonce pokládali za něco neslušného - vůbec považovali souboj za něco nepředstavitelného, volnomyšlenkářského, francouzského, ale uráželi druhého podle libosti, zvlášť když měřili dobrých šest stop.

Nezachoval jsem se zbaběle ze zbabělosti, ale z bezmezné ješitnosti. Nebál jsem se šesti stop výšky ani toho, že mě bolestivě zmlátí a vyhodí oknem - tělesné odvahy bych měl dost, ale mravní odvahy se mi nedostávalo. Báł jsem se, že se mi všichni přítomní, od drzého číšníka až do posledního plesnivého, uhrovitého úředníčka se zcela promaštěným límcem, který, tu všem podlézal, vysmějí, že mi nikdo neporozumí, když budu protestovat literárním jazykem. Protože o věci cti, nikoliv o samotné cti, o věci cti (*point d'honneur*) se dosud u nás jiným než literárním jazykem mluvit nedá. Běžný jazyk nemá pro „věc cti“ výraz. Byl jsem si naprosto jist (smysl pro skutečnost při všem romantismu!), že všichni puknou smíchy a důstojník mě nezmlátí obyčejným neuráživým způsobem, ale nakopne mě, kolenem mě bude postrkovat kolem celého kulečníku a teprve pak se snad smiluje a vyhodí mě oknem. Samozřejmě, že tím pro mě ta potupná příhoda nemohla skončit. Často jsem pak toho důstojníka potkával na ulici a dobře jsem si ho zapamatoval. Jenom nevím, jestli on poznával mě. Podle některých známek soudím, že ne. Ale já, já na něho hleděl se zlobou a nenávistí - a to trvalo prosím několik let! Má zloba lety dokonce rostla a sílila. Nejdříve jsem potají o něm sháněl zprávy. Nebylo to snadné, protože jsem neměl žádné známé. Ale jednou, když jsem šel několik kroků za ním, jako bych byl k němu připoután, zavolal na něj někdo jménem, a tak jsem se dověděl, jak se jmenuje. Jindy jsem ho stopoval až do jeho bytu a za desetikopejku jsem se dozvěděl od domovníka, kde bydlí, v kterém patře, zda sám, nebo s někým atd. - zkrátka všechno, co se dá vyzvědět od domovníka. Ačkoliv jsem nikdy nebyl literárně činný, napadlo mi jednou dopoledne, že toho důstojníka vyličím, vlastně zkarikuji v povídce. Psal jsem tu povídku s požitkem. Vystihl jsem ho, místy až přehnaně. Nejdříve jsem mu dal takové jméno, že každý musel hned poznat, o koho jde, ale později jsem je po zralé úvaze změnil a poslal jsem povídku do časopisu Otčestvennyje zapiski. Ale tenkrát nebyla usvědčující literatura ještě v módě, a tak mi povídku neotiskli. Měl jsem velkou zlost. Někdy jsem se vztekem až dusil. Konečně jsem se rozhodl, že svého nepřítel vyzvu na souboj. Napsal jsem mu krásné, okouzlující psaní, v němž jsem ho prosil, aby se mi omluvil, a dosti jasně se zmiňoval o souboji v případě, že by odmítl. Psaní bylo napsáno tak, že kdyby důstojník měl v sobě jen kapku smyslu pro „krásu a vznešenost“, určitě by byl

ke mně přiběhl, vrhl se mi kolem krku a nabídl mi své přátelství. To by byla krása! Jak nádherně bychom si žili! On by mě chránil svou majestátností, já bych ho zušlechťoval svou zjemnělostí a ... ideami. Co všechno by mezi námi mohlo být! Uvědomte si, že to bylo už dva roky po tom, co mě urazil, a má výzva byla tedy nemožným anachronismem, třeba jsem v psaní s nesmírnou obratností tento anachronismus vykládal a zastíral. Ale chválabohu (dodnes děkuji Všemohoucímu se slzami v očích), dopis jsem neodeslal. Mráz mi běhá po těle, když si pomyslím, co se mohlo stát, kdybych jej byl poslal. A najednou ... najednou jsem se pomstil dokonale prostým, vysoce geniálním způsobem. Osvítil mě náhle Duch svatý. Ve volných dnech jsem chodíval ke čtvrté hodině na Něvský a promenoval se po sluneční straně. Totiž naprosto jsem se nepromenoval, nýbrž prožíval jsem nesčetná muka ponížení a rozlévání žluči, ale to jsem asi právě potřeboval. Proplétal jsem se mezi lidmi jako svlačec, neustále jsem uhýbal z cesty generálům, kavalergardistům nebo husarským důstojníkům a vznešeným dámám. Srdce se mi v těch chvílích svíralo křečovitou bolestí a bylo mi horko v zádech, když jsem si pomyslil na chudobnost svého oblečení a ubohou nepatrnost své uhýbající postavičky. Byla to pekelná muka, trvalý nesnesitelný pocit méněcennosti, vyplývající z myšlenky, která přecházela až v trvalý mučivý pocit, že jsem moucha proti této společnosti, mizerná, neužitečná moucha, sice ze všech nejchytřejší, nejvyspělejší a nejušlechtlejší - to se rozumělo samo sebou -, ale před každým uhýbající moucha, všemi ponižovaná a všemi urážena. Proč jsem podstupoval tato muka, proč jsem chodil na Něvský? Nevím, ale prostě mě to tam při každé příležitosti *táhlo*.

Tenkrát jsem už začínal prožívat návaly té rozkoše, o níž jsem se zmínil v první kapitole. Po příhodě s důstojníkem mě to tam táhlo ještě silněji; na Něvském jsem ho nejčastěji potkával, tam jsem se jím nejvíc opájel. I on tam chodíval ve volných dnech. Také sice ustupoval z cesty generálům a vznešeným osobnostem a také se mezi nimi proplétal jako svlačec, ale po takových, jako jsem byl já, nebo i trochu vznešenějších než já, po těch prostě šlapal. Kráčel proti nim, jako by měl před sebou prázdný prostor, a v žádném případě jim neustoupil z cesty. Býval jsem bez sebe zlostí, když jsem se na něj podíval, ale... vztekle jsem se mu pokaždé vyhnul. Trápilo mě, že s ním ani na ulici nedovedu jednat jako rovný s rovným.

Proč ustupuješ vždycky první? dotíral jsem sám na sebe s hysterickým vztekem, když jsem se někdy ve tři hodiny v noci probudil. Proč ty, proč ne on? Nestojí to přece nikde psáno. Mělo by to být jako rovný s rovným, jak tomu bývá, když se setkají dva zdvořilí lidé: on ustoupí napůl a minete se ve vzájemné úctě. Ale tak tomu nebylo nikdy, vždycky jsem se vyhnul já a on jako by ani nepozoroval, že mu ustupuji z cesty. A tu mě osvítila překvapující myšlenka. Co kdybych neustoupil, až se s ním potkám? napadlo mě, schválně neustoupil, i kdybych do něj musel vrazit? Jaké by to asi bylo? Ta drzá myšlenka mě postupně tak ovládla, že mi nedávala ani chvíli pokoj. Neustále jsem o tom snil a schválně co nejčastěji chodil na Něvský, abych si co nejjasněji představil, jak to provedu, až se k tomu odhodlám. Byl jsem u vytržení. čím dál tím víc

se mi zdál můj úmysl možný a proveditelný. Ne že bych do něho přímo vrazil, uvažoval jsem, předem už zjihlý radostí, jen tak, prostě se nevyhnu, srazíme se, ne právě bolestně, pouze ramenem o rameno, nic, co by vybočovalo z mezí slušnosti, jen tak, že nakolik štouchne on do mne, natolik štouchnu já do něho. Konečně jsem se definitivně rozhodl. Ale přípravy zabraly spoustu času. Především musím vypadat co možná slušně, až to budu provádět, musím si dát do pořádku oblek. Kdyby došlo ke společenskému skandálu (a společnost je tam extra vybraná: procházívá se tam hraběnka, kníže D., celý literární svět), musím být pěkně oblečen - to dělá dobrý dojem a jistým způsobem nás to v očích vznešené společnosti postaví naroveň. Vyžádal jsem si zálohu na plat a koupil si u Čurkina černé rukavice a slušný klobouk. Usoudil jsem, že černé rukavice budou solidnější a víc nóbl než žluté, které jsem zpočátku chtěl vybrat. Jsou příliš nápadné, jako když chce člověk na sebe upozorňovat, pomyslíl jsem si a žluté jsem nevzal. Pěknou košili s bílými kostěnými knoflíčky jsem měl už dlouho připravenou, ale velmi mě zdržel plášť. Můj plášť nebyl nejhorší a hřál, ale byl vatovaný a límec měl z mývala, což bylo víc než lokajské. Musel jsem za každou cenu vyměnit límec a opatřit si bobrový, takový, jaký nosí důstojníci. Dlouho jsem chodil po obchodním domě, než jsem konečně našel levného německého bobra. Ty německé límce se sice brzy odřou a vypadají pak uboze, ale když jsou nové, vyhlížejí dokonce velmi solidně, a já ho přece potřeboval jen pro jednu. Zeptal jsem se, co to stojí, přece jen byl drahý. Po důkladné úvaze jsem se rozhodl, že svůj mývalí límec prodám. Chybějící, na mne dost značný obnos jsem si chtěl vypůjčit od svého nejbližšího představeného Antona Antonyče Setočkina, člověka sice hodného, ale velmi uzavřeného a praktického, který nikomu nepůjčoval, ale jemuž jsem byl kdysi při nástupu do úřadu doporučen jednou vlivnou osobností. Bylo to strašné utrpení. Vypůjčit si od Antona Antonyče bylo něco příšerného a ostudného. Několik nocí jsem nespál, ostatně jsem tenkrát vůbec špatně spal, byl jsem jako v horečce, srdce mi chvílemi jakoby vynechávalo nebo se najednou rozbušilo, div z prsou nevyskočilo. Anton Antonovič se nejdříve podívil, pak se zamračil, ale pak si to rozmyslel, a přece jen půjčil, když jsem mu napřed dal stvrzenku, že má právo vybrat si za čtrnáct dní půjčené peníze z mého platu. A tak bylo konečně všechno připraveno: pěkný bobra se skvěl na místě ošumělého mývala a já jsem se pomalu chystal k činu. Taková věc se nedá udělat rázem, jen tak nazdařbůh, musí se provést virtuózně, a tedy pomalu. Ale přiznám se, že po mnoha marných pokusech jsem začínal ztrácet naději: srážka se nechtěla podařit, dělej co dělej. Ať jsem se sebevíc chystal, sebevíc byl připraven, že teď, teď už se srazíme - zase jsem mu uhnul a on prošel, jako když mě nevidí. Modlil jsem se dokonce, když jsem se k němu blížil, aby mi Bůh seslal odvahu. Jednou jsem byl už dokonale odhodlán, ale skončilo to tím, že jsem se mu jen připlel pod nohy, protože mě v posledním okamžiku ve vzdálenosti nějakých dvou palců opustila odvaha. Přešel kolem mne s naprostým klidem a já jsem odskočil jako míček. Tu noc jsem zase byl nemocný a v horečce jsem blouznil. A najednou to skončilo, tak, že si to lépe ani nelze představit. Večer jsem se definitivně rozhodl, že svůj zhoubný úmysl

neprovedu a nechám to všechno být. Za tím účelem jsem si druhý den naposled vyšel na Něvský, jen tak, abych se podíval, jak to všechno nechám být. A tu jsem se tři kroky od svého nepřítele najednou odhodlal, přimhouřil jsem oči - a srazili jsme se rameno o rameno. Neustoupil jsem ani o píd' a prošel kolem něho úplně jako rovný s rovným. Ani se neohlédl a tvářil se, že nic nepozoroval; ale jen se tak tvářil, tím jsem si jist. Dodnes jsem o tom přesvědčen. Dostal jsem ovšem větší díl, on byl silnější, ale o to nešlo. Šlo o to, že jsem dosáhl cíle, zachoval si důstojnost, neustoupil ani o krok a veřejně se s ním postavil společensky na rovinu. Vrátil jsem se domů dokonale pomstěn za všechno. Byl jsem u vytržení. Triumfoval jsem a zpíval italské árie. Nebudu vám samozřejmě popisovat, co se se mnou dělo za pár dní. Pokud jste četli první kapitolu nazvanou „Podzemí“, uhodnete to sami. Důstojníka pak někam přeložili, už čtrnáct let jsem ho neviděl. Copak asi dělá, můj brouček? Po kompak šlape?

II

Období mých neřestiček skončilo, a mně se z nich udělalo nanic. Nastoupila lítost, ale tu jsem potlačoval - bylo mi až příliš zle. Ale pomalu jsem si i na to zvykal. Dovedl jsem si zvyknout na všechno, totiž ne že bych si zvykl, ale nějak tak dobrovolně jsem se odhodlal všechno snášet. Měl jsem východisko, jež všechno smiřovalo - a to únik ke „kráse a vznešenosti“, ve snění ovšem. Strašlivě jsem se oddával snění, snil jsem celé tři měsíce, zalezlý ve svém koutě, a věřte, že jsem se v těch chvílích ani trochu nepodobal tomu pánovi, který si v kohoutí posedlosti dával přišít na plášť límeček z německého bobra. Stával jsem se hrdinou. Svého šestistopého poručíka bych býval nepřijal, ani kdyby přišel na zdvořilostní návštěvu. Úplně jsem ho vymazal z mysli. O čem jsem snil a jak jsem se mohl spokojit svým sněním, to bych dnes těžko vykládal, ale tenkrát mě to uspokojovalo. Ostatně dosud v tom nacházím částečné uspokojení. Sny na mě působily obzvlášť sladce a silně po době neřestiček, působily pokáním a slzami, kletbami a extázemi. Míval jsem okamžiky takového dokonalého opojení, takového štěstí, že mi na mou věru nezbyla v duši ani stopa ironie. Prožíval jsem viru, naději a lásku. Podstata byla v tom, že jsem v těch chvílích slepě věřil, že se nějakým zázrakem, nějakým vnějším zásahem náhle svět přede mnou doširoka otevře a na obzoru se objeví harmonická skutečnost, ušlechtilá a krásná, ale hlavně naprosto hotová (jaká vlastně, to jsem nikdy nevěděl, ale hlavní bylo, že naprosto hotová), a já že vyjedu na světlo boží málem na bílém koni s vavřínovým věncem na hlavě. Druhořadou úlohu jsem si nepřipouštěl, a právě proto jsem ji ve skutečném životě klidně hrál. Buď hrdina, nebo bahno, nic mezi tím. To mě právě zahubilo, protože v bahně jsem se utěšoval, že jindy bývám hrdinou, a hrdina dával zapomenout na bahno. Pro obyčejného člověka je bahno hanbou, ale hrdina je příliš povznesený, než aby se pošpinil, a může se tedy špinit. Je zajímavé, že tyto návaly „krásy a vznešenosti“ na mě přicházely i v době neřestiček, a to právě tehdy, když jsem se ocitl až na dně bahna; přicházely v občasných drobných vzplanutích, jen tak, aby se

připomenuly, ale naprosto neznamenaly konec neřestiček, naopak, kontrastem jako by jim přidávaly chuti a bývalo jich právě tolik, kolik bylo třeba na dobrou omáčku. Byla to omáčka z rozporů a utrpení, z mučivého sebezpytování, a všechna ta trápení a trápeníčka dodávala mým neřestičkám jakousi pikantnost, a dokonce smysl - zkrátka dokonale plnila úlohu dobré omáčky. A nebylo to všechno bez jisté hloubky. Copak bych se mohl oddávat obyčejným, spontánním, všedním, písáckým neřestičkám a snést celou jejich špínu? Co by mě na nich mohlo okouzlit a vylákat v noci do ulic? Kdepak, pánové, já jsem měl ze všeho ušlechtilá zadní dvířka.

Ale co lásky, pánové, co lásky jsem prožíval v těch svých snech, v těch únicích ke „krásě a vznešenosti“! Sice jen pomyslné lásky, která se ve skutečnosti neobraccela k ničemu lidskému, ale bylo té lásky tolik, že jsem pak ve skutečném životě už ani necítil potřebu milovat, to by už býval zbytečný přepych. Všechno to ostatně vždy šťastně skončilo líným a opojným únikem k umění, totiž ke zcela hotovým krásným formám bytí, z větší části ukradeným u básníků a romanopisců a přizpůsobeným pro všechny potřeby a požadavky. Tak například triumfuji nade všemi; všichni samozřejmě leží přede mnou v prachu, donuceni dobrovolně uznat mou dokonalost, a já jim všem milostivě odpouštím. Nebo jsem slavným básníkem a státním hodnostářem a zamiluji se; dostanu nespočetné milióny a ihned je věnuji lidstvu a zároveň se před celým člověčenstvem zpovídám ze svých hříchů, které ovšem nejsou pouhými hříchy, nýbrž mají v sobě neobyčejně mnoho „krásy a vznešenosti“, něco z Byronova Manfreda. Všichni roní slzy a objímají mě (co by to jinak bylo za tupce) a já se vydávám bosý a hladový hlásat nové ideály a porážím zpátečníky u Slavkova. Potom zazní slavnostní pochod, je vyhlášena amnestie, papež svoluje k cestě z Říma do Brazílie, načež se pořádá ples pro celou Itálii ve vile Borghese na břehu jezera Como - jezero Como je schválně za tím účelem přestěhováno do Říma - a pak následuje scéna v hustém loubí atd. atd. - kdo z vás by to neznal? Řeknete, že je sprosté a nechutné chodit se všim na trh po tom, co jsem se přiznal, kolik v tom bylo slz a okouzlení. Proč prosím nechutné? Myslíte snad, že se za to stydím, že to všechno bylo hloupější než cokoliv ve vašem životě, pánové? Buďte dokonce ujištění, že některé věci jsem neměl špatně vymyšlené - neodehrávalo se všechno na jezeře Como. Ale přece máte pravdu, je to skutečně sprosté a nechutné. A nejnechutnější na tom je, že se vám začínám omlouvat. A ještě nechutnější je tato má poznámka. Ale už dost, nebo to nikdy neskončí a jedno bude nechutnější než druhé.

Déle než tři měsíce jsem nikdy nevydržel oddávat se snům, neodolatelně mě to nutkalo vrhnout se do společností. Vrhout se do společnosti znamenalo u mne jít navštívit svého nejbližšího představeného Antona Antonyče Setočkina. Byl to můj jediný stálý známý v celém mém životě, tato okolnost mě samotného dnes udivuje. Ale i k němu jsem chodíval teprve tehdy, když přišlo příslušné období a mé sny dospívaly až k takové blaženosti, že bylo nevyhnutelné ihned se obejmout s celým lidstvem - a k tomu bylo třeba mít alespoň jednoho konkrétního, živého člověka. K Antonu Antonyči se ovšem muselo chodit v úterý (jeho den), a tak bylo nutné

soustředit touhu obejmout celé lidstvo na úterý. Anton Antonyč bydlel u Pěti rohů ve třetím patře, měl čtyři nizoučké pokoje, jeden menší než druhý, a všechny vypadaly velice chudě a šedivě. Měl dvě dcery a jejich teta nalávala čaj. Dcerkám bylo jedné třináct a druhé čtrnáct, obě měly nosíky nahoru a já jsem se jich hrozně styděl, protože si neustále něco šeptaly a pochichtávaly se. Pán domu seděl obyčejně v pracovně na kožené pohovce u stolu s nějakým šedivým hostem, úředníkem z našeho nebo z jiného úřadu. Více než dva nebo tři hosty, a to stále tytéž, jsem u něho nikdy neviděl. Mluvílo se o daních, o jednání v senátě, o platech a povyšování v úřadě, o Jeho Excelenci, o tom, jak se zalíbit a podobně. Vydržel jsem s těmi lidmi jako pitomec trpělivě sedět až čtyři hodiny, poslouchal jsem je, ale sám jsem se neodvážil ani neuměl o čemkoliv s nimi promluvit. Byl jsem celý zpitomělý, několikrát mi vyrazil na těle pot, pokoušely se o mě mráčky - ale bylo to dobré a užitečné. Když jsem se vrátil domů, odkládal jsem na nějaký čas touhu obejmout celé lidstvo.

Měl jsem ještě jednoho člověka, kterého jsem mohl pokládat za svého známého, bývalého spolužáka Simonova. Spolužáků jsem měl v Petrohradě mnoho, ale nestýkal jsem se s nimi, dokonce jsem se s nimi přestal zdravit. Snad jsem právě proto přešel do jiného úřadu, abych nesloužil vedle nich, a mohl tak rázem skoncovat se svým nenáviděným dětstvím. Proklínám svou školu, ty hrozné roky galejí. Jakmile jsem ji opustil, hned jsem se rozešel se spolužáky. Zbývali ještě dva nebo tři, s kterými jsem se zdravil, když jsme se potkali. Mezi ně patřil Simonov, který ve škole ničím nevynikal, byl vyrovnaný a tichý, ale já jsem v něm odhalil rys povahové nezávislosti, a dokonce čestnosti. Nebyl myslím ani úplně omezený. Prožili jsme spolu kdysi dost pěkné chvíle, ale netrvaly dlouho a najednou jako by mezi nás padl mrak. Tyto vzpomínky mi zřejmě nebyly nepřijemné, měl jsem dojem, že se bojím, abych neupadl do někdejšího tónu. Tušil jsem, že jsem mu velmi nesympatický, ale přece jsem k němu chodil, protože jsem si tím nebyl jist.

A tak jednou ve čtvrtek, když jsem už nemohl vydržet svou opuštěnost a věděl jsem, že u Antona Antonyče jsou ve čtvrtek dveře zavřené, vzpomněl jsem si na Simonova. Když jsem k němu stoupal do třetího patra, myslel jsem na to, že jsem tomu pánovi nepřijemný a že bych tam neměl chodit. Ale protože mě takové úvahy naopak vždycky tím víc nutkaly, abych lezl do ožehavé situace, vstoupil jsem. Byl to už skoro rok, co jsem Simonova viděl naposled.

III

Zastihl jsem u něho jiné dva spolužáky. Jednali zřejmě o nějaké důležité věci. Mému příchodu nikdo z nich skoro nevěnoval pozornost, což bylo zvláštní, protože jsem se s nimi léta neviděl. Zřejmě mě pokládali za něco jako obyčejnou mouchu. Tak se ke mně nechovali ani ve škole, ačkoliv mě tam všichni nenáviděli. Chápal jsem samozřejmě, že mnou nutně pohrdají pro neúspěch mé kariéry a proto, že na sebe příliš nedbám, chodím špatně oblečený a podobně, což v jejich očích bylo vizitkou mé

neschopnosti a bezvýznamnosti. Ale tak dokonalé přezírání jsem přece jen nečekal. Simonov byl mým příchodem dokonce překvapen. I dřív býval vždy překvapen mým příchodem. Zarazilo mě to; posadil jsem se zasmušile a poslouchal, o čem se baví.

Mluvílo se vážně, až rozohněně o jakémsi obědě na rozloučenou, který chtěli, jak jsem vyrozuměl, uspořádat zítra pro svého kamaráda Zvěrkova. Odjížděl jako důstojník do vzdálené gubernie. Monsieur Zvěrkov byl po celou dobu i mým spolužákem. Zvláště silně jsem ho nenáviděl v nejvyšších třídách. V nižších třídách to byl pouze hezounký, *čilý* chlapec, kterého měli všichni rádi. Já jsem ho ovšem ani v nižších třídách neměl rád, právě proto, že byl hezounký a čilý chlapec. Učil se vždycky špatně a čím dál, tím hůř, ale přece s úspěchem absolvoval školu, protože měl protekci. V posledním roce ve škole zdědil dvě stě duší, a jelikož u nás skoro všichni byli chudí, začal se před námi napařovat. Byl to naprostý ubožák, ale přitom dobrá kopa, dokonce i když se napařoval. A přes všechny zevní, fantastické a pozérské formy cti a stavovské hrdosti u nás všichni až na několik výjimek obskakovali Zvěrkova tím víc, čím víc se napařoval. A ne snad z nějakého prospěchářství, prostě tak, že to byl člověk obdařený dary přírody. Přitom Zvěrkov mezi námi platil za odborníka v obratnosti a dobrém chování. To druhé mě obzvláště přivádělo k zuřivosti. Nenáviděl jsem důrazný, sebejistý tón jeho hlasu, zbožňování vlastních vtipů, které bývaly úžasně hloupé, ačkoliv měl ostrý jazyk. Nenáviděl jsem jeho hezký, ale hloupý obličej (který bych byl ovšem s radostí vyměnil za svůj *inteligentní*) a nevázané oficiérské manýry čtyřicátých let. Nenáviděl jsem, jak mluvil o svých budoucích úspěších u žen (nezačínal si nic s ženami, dokud neměl důstojnické epolety, a nemohl se jich dočkat) a o tom, jak se co chvíli bude bít v souboji. Vzpomínám, jak jsem jednou, jako vždy zamlklý, narazil na Zvěrkova, když se ve volné chvíli s kamarády bavil o jahůdkách, které na něho čekají, rozdováděl se jako štěně na slunci a prohlásil, že ani jedno děvče ze své vsi nenechá bez povšimnutí, to že je *droiti de seigneur**, a kdyby si muži troufali protestovat, že jim všem dá nasekat a zdvojnásobí obrok, potvorám vousatým. Naši sprostáci tleskali a já jsem se s ním chytil, ne snad ze soucitu s děvčaty a jejich otci, ale prostě proto, že takové nule tak tleskají. Vyhrál jsem tenkrát, ale Zvěrkov, jak byl hloupý, byl veselý a vyzývavý, a tak se mi pomstil výsměchem, že jsem, po pravdě řečeno, vlastně ani nevyhrál. On se smál naposled. Od té doby ještě několikrát nade mnou vyhrál, ale bez zlosti, tak nějak žertem, mimochodem, se smíchem. Plný vzteku a pohrdání jsem mu neodpovídal.

Když jsme vyšli ze školy, byl by se se mnou chtěl sblížit. Moc jsem se nebránil, protože mi to lichotilo, ale zanedlouho jsme se přirozeně rozešli. Potom jsem slyšel o jeho úspěších v oficiérských zhýralostech, o tom, jak *flámuje*. Později přicházely jiné zprávy - o jeho úspěšné *kariéře*. Na ulici mě už nezdravil a já jsem měl podezření, že se

* panské právo (franc.)

bojí, že by se kompromitoval, kdyby zdravil takovou nulu, jako jsem já. Jednou jsem ho také viděl v divadle v lóži, to už měl na ramenou šňůry. Dvořil se a klaněl dcerám jednoho starého generála. Hodně sešel za ty tři roky, ačkoliv byl dosud dost mrštný a hezký. Jako by byl otekl, začínal tloustnout. Bylo vidět, že kolem třicítky ztloustne docela. Tak tedy tomuto Zvěrkovovi chtěli naši spolužáci uspořádat oběd na rozloučenou. Celé ty tři roky se s ním kamarádili, ačkoliv se v skrytu srdce nepokládali za jemu rovné, o tom jsem přesvědčen.

Ze dvou Simonovových hostů byl jeden ruský Němec Ferfičkin, maličký pitomec s opičí tváří, který se každému posmíval, můj nejhorší nepřítel už od prvních tříd, drzý a nafoukaný mizera, který předstíral horlivou ctižádost, ačkoliv v nitru byl samozřejmě ubohý zbabělec. Byl jedním z těch Zvěrkovových ctitelů, kteří mu okázale podkuřovali a často si od něho půjčovali peníze. Druhý Simonovův host, Trudoljubov, nebyl ničím zajímavý, byl to typický urostlý voják chladné tváře, dost čestný, ale kořil se každému úspěchu a nedovedl mluvit o ničem jiném než o povyšování ve službě. Byl vzdálený Zvěrkovův příbuzný a to mu, až se to stydím říci, dodávalo mezi námi jisté vážnosti. Mě odjakživa pokládal za nulu; nechoval se sice zdvořile, ale snesitelně.

„No počítejme po sedmi rublech,” řekl Trudoljubov, „jsme tři, to bude jednadvacet, za to už může být dobrý oběd. Zvěrkov ovšem neplatí.”

„To je samozřejmé, když ho zveme,” rozhodl Simonov.

„Co si myslíte?” nafoukaně a vznětlivě se do toho vložil Ferfičkin jako drzý lokaj, který se chlubí generálskými hvězdami svého pána. „Copak si myslíte, že nás Zvěrkov nechá platit? Delikátně to přijme, ale zato objedná *půl tuctu lahvi*.”

„Kampak s půltuctem pro čtyři,” poznamenal Trudoljubov, kterého zaujal ten půltuceť.

„Tak dobře, jsme tři, se Zvěrkovem čtyři, jednadvacet rublů, v Hôtel de Paris, zítra v pět,” uzavřel Simonov, kterého zvolili pořadatelem.

„Jak to jednadvacet?” řekl jsem s jistým podrážděním a zatvářil se uraženě. „Počítáte-li se mnou, nebude to jednadvacet, ale osmadvacet.”

Měl jsem pocit, že nabídnou-li se tak nečekaně, dopadne to velmi krásně, všichni budou překvapeni a pohlédnou na mne s úctou.

„Copak vy také chcete?” mrzutě se zeptal Simonov a snažil se vyhnout pohledu na mne. Viděl do mne skrz naskrz. Rozzuřilo mě, že do mne tak vidí.

„Proč ne, prosím vás? Jsem snad také váš spolužák a upřímně řečeno mě to uráží, že jste mě vynechali,” vzplanul jsem opět.

„A kde jsme vás měli hledat?” hrubě zasáhl Ferfičkin. „Býval jste se Zvěrkovem vždycky na válečné noze,” dodal Trudoljubov a zamračil se. Ale já jsem už byl v ráži a nechtěl jsem ustoupit.

„Myslím, že nikdo nemá právo to posuzovat,” namítl jsem rozechvěle, jako by se stalo bůhvico. „Třeba chci teď právě proto, že jsem bývali na válečné noze.”

„Kdo má rozumět těm vašim přepjatostem?” ušklíbl se Trudoljubov.

„Dobrá, počítáme s vámi,“ rozhodl Simonov. „Zítřa v pět hodin v Hôtel de Paris. Nepoplejte to!“

„Peníze!“ polohlasně upozorňoval Simonova Ferfičkin a přitom na mě ukazoval hlavou, ale zarazil se, protože to i na Simonova už bylo trochu silné.

„Nechme už toho!“ řekl Trudoljubov a vstal. „Když o to tolik stojí, ať přijde.“

„Je to ale náš přátelský kroužek,“ zlobil se Ferfičkin a také sahal po klobouku. „Není to žádná oficiální schůzka a možná že vás mezi sebe nechceme.“

Odešli. Ferfičkin mě při odchodu vůbec nepozdravil, Trudoljubov sotva kývl, aniž se na mě podíval. Simonov, s kterým jsem zůstal mezi čtyřma očima, na mě podivně pohlédl s jakousi rozmrzelou nechápavostí. Neposadil se a nevyzval mě, abych si sedl.

„Hmm, tak tedy... zítřa. Peníze mi dáte hned? Já jen abych věděl,“ zamumlal rozpačitě.

Vzplanul jsem, ale v tom vzplanutí jsem si vzpomněl, že Simonovovi od nepaměti dlužím patnáct rublů. Nikdy jsem na to sice nezapomněl, ale nevrátil jsem je.

„Uznejte, Simonove, že když jsem sem šel, nemohl jsem vědět... moc mě to mrzí, že jsem zapomněl...“

„No dobře, dobře, na tom nezáleží. Zaplatíte zítřa při obědě. Já jen, abych věděl.“

Zarazil se a ještě rozzlobeněji začal přecházet po pokoji. Došlapoval na podpatky a silně dupal.

„Nezdržuji vás?“ zeptal jsem se po dvouminutovém mlčení. „Ale ne!“ škulbl sebou, „totiž, abych řekl pravdu, ano. Víte, potřeboval bych si dojít... je to tady kousek,“ dodal jako na omluvu, trochu zahanbeně.

„Ale bože můj! Proč to neřeknete?“ zvolal jsem a s podivuhodnou nenuceností, bůhví kde se ve mně vzala, jsem sahal pro čepici.

„Není to daleko... tedy za rohem,“ opakoval Simonov, doprovázel mě do předsíně a tvářil se uspěchaně, což mu ani trochu neslušelo. „Tak zítřa přesně v pět!“ zavolal za mnou na schody. Měl až příliš velkou radost, že odcházím. Zuřil jsem.

Čert ti napískal, žes nemlčel! skřípal jsem zuby, když jsem šel po ulici. Takovému mizerovi, takovému praseti, jako je Zvěrkov! Samozřejmě nepojedu, vykašlu se na něj, copak mě může někdo nutit? Hned zítřa oznámím Simonovovi poštou...

Ale zuřil jsem právě proto, že jsem věděl, že určitě pojedu, že schválně pojedu, a čím to ode mě bude nevhodnější a neslušnější, tím spíš pojedu.

Stála tomu v cestě i konkrétní překážka: neměl jsem peníze. Měl jsem u sebe všeho vsudy devět rublů. Ale z toho jsem musel druhý den dát sedm svému sluhovi Apollonovi, který u mne sloužil za sedm rublů platu a sám se stravoval.

Vzhledem k Apollonově povaze jsem mu nemohl zaplatit. Ale o té bestii, o té mé morové ráně, až jindy.

Ostatně jsem věděl, že mu přece jen nezaplatím a určitě pojedu.

Tě noci jsem měl hnusné sny. Není divu: celý večer mě trápily vzpomínky na strastiplná léta mého života ve škole, nemohl jsem se jich zbavit. Do té školy mě strčili

mí vzdálení příbuzní, na nichž jsem byl závislý a o kterých jsem od té doby nic nevěděl. Strčili mě tam, sirotka zakřiknutého už jejich výčitkami, zahloubaného do sebe, zamlklého a plaše se kolem sebe rozhlížejícího. Spolužáci mě uvítali zlým a nemilosrdným posměchem za to, že jsem se nikomu z nich nepodobal. Nemohl jsem jejich posměch snést, nedovedl jsem se tak lacino přizpůsobovat, jako se oni přizpůsobovali sobě navzájem. Pojal jsem k nim nenávisť a uzavřel se před nimi do plaché, podrážděné a přehnané hrdosti. Jejich hrubost mě pobuřovala. Cynicky se posmívali mému obličejí a mé neforemné postavě - a jak hloupé tváře měli sami! V naší škole dostávaly obličeje jakýsi zvlášť hloupý a zvrhlý výraz. Co krásných dětí k nám přišlo - a za několik let bylo odporné se na ně podívat. Už v šestnácti letech mě odpuzovali, už tenkrát mě překvapovala malichernost jejich myšlení a hloupost jejich zájmů, her a řečí. Nechápali tak základní věci, nezajímali se o tak impozantní a pozoruhodné jevy, že jsem se na ně musel chtít nechtít dívat spatra. Nevedla mě k tomu uražená ješitnost a nechodte na mě proboha s bezduchými náitkami, otřepanými až k zvracení, jako že „já jsem jen snil, zatímco oni už tenkrát rozuměli skutečnému životu“! Ničemu nerozuměli, žádnému skutečnému životu, a přísahám, že to mě na nich štválo nejvíc. Naopak, k nejzřejmější, do očí bijící skutečnosti se stavěli nemožně hloupě a už tenkrát jim imponoval jedině úspěch. Všemu, co bylo správné, ale ponižované a utlačované, se surově a nestoudně posmívali. Služební hodnosti považovali za měřítko rozumu, už v šestnácti letech mluvili o teplých místečkách. Mnohé z toho ovšem pramenilo z hlouposti a ze špatného příkladu, jaký kolem sebe viděli v dětství a dospívání. Zhýralí byli až zrudně. Samozřejmě že v tom bylo mnoho okázalosti a předstírané cyničnosti, samozřejmě že u nich pod vši zhýralostí prosvítalo mládí a jistá svěžest, ale i jejich svěžest byla odpuzující a projevovala se hejskovstvím. Ačkoliv jsem byl možná horší než oni, nenáviděl jsem je strašlivě. Spláceli mi stejnou mincí a netajili se svým odporem ke mně. Ale nepřál jsem si už, aby mě měli rádi, naopak jsem si vášnivě a vytrvale přál jejich pokošení. Abych se zbavil jejich posměšků, schválně jsem se učil co možná nejlépe a dostal se mezi nejlepší žáky. To jim imponovalo. Kromě toho si pomalu začínali uvědomovat, že jsem už četl knihy, které oni nebyli schopni číst, a rozuměl věcem (v naší škole se něčemu takovému nevyučovalo), o kterých neměli ani tušení. Divoce se tomu posmívali, ale v nitru uznávali mou převahu, tím spíš, že i učitelé mi proto věnovali pozornost. Posměch přestal, ale zůstala neláska a chladný, napjatý vztah. Ke konci jsem to sám nevydržel, s léty ve mně rostla potřeba lidské družnosti. Několikrát jsem se pokusil o sblížení, ale každý takový pokus dopadl nepřírozeně a sám od sebe pominul. Jednou jsem měl dokonce přítele. Ale už tenkrát jsem byl v srdci despota, chtěl jsem neomezeně vládnout nad jeho duší, chtěl jsem mu naočkovat pohrdání k jeho okolí a žádal jsem po něm, aby se s ním povýšeně a jednou provždy rozešel. Vyděsil jsem ho svým vášnivým přátelstvím až k slzám a křečovitým záchvatům - byl naivní a snadno podléhající duše -, ale když se mi zcela oddal, ihned jsem k němu pojal nenávisť a odstrčil ho od sebe. Snad jsem ho potřeboval jen k tomu, abych nad ním zvítězil, jen abych si ho podrobil.

Ale nad všemi jsem zvítězit nemohl; můj přítel se také nikomu z nich nepodobal a byl vzácnou výjimkou. První, co jsem udělal, když jsem vyšel ze školy, bylo, že jsem opustil speciální službu, na kterou jsem se připravoval, jen abych přežil všechna pouta s prokletou minulostí a zasypal ji prachem a popelem. Sám ďábel ví, proč jsem se po tom všem vláčel k tomu Simonovovi.

Ráno jsem brzy vyskočil z postele, rozčilený, jako by se to všechno mělo odehrávat teď hned. Věřil jsem, že dnešní den určitě přinese nějaký radikální přelom v mém životě. Snad to bylo z nezvyku, ale mně se po celý život při každé sebenicotnější vnější události zdálo, že teď, právě teď nastane nějaký radikální přelom v mém životě. Do úřadu jsem šel jako obvykle, ale vytratil jsem se domů o dvě hodiny dřív, abych měl čas se připravit. Hlavně nesmím přijet první, uvažoval jsem, aby si nemysleli, že se na to třesu. Ale takových hlavních věcí byly tisíce a všechny mě rozčilovaly a zmáhaly. Vlastnoručně jsem si znovu vyčistil boty, Apollon by je byl za nic na světě nečistil dvakrát za den, to by v jeho očích nebyl žádný pořádek. Potají jsem vzal z předsíně kartáče na čištění, aby mě snad při tom nezahledla nezačal mnou opovrhovat. Pak jsem důkladně prohlédl svůj oblek a shledal, že mám všechno staré, odřené a ošuntělé. Úplně jsem o sebe přestal dbát. Úřední uniformu jsem měl celkem v pořádku, ale v té jsem přece nemohl jet na oběd. Nejhorší byla velká žlutá skvrna na kalhotách, zrovna na koleně. Tušil jsem, že už jen ta skvrna mě zbaví devíti desetin sebevědomí. Byl jsem si zároveň vědom, že je ubohé takhle přemýšlet. Teď není čas na přemýšlení, je třeba jednat, říkal jsem si a klesal na mysl. Přitom jsem velmi dobře věděl, že strašlivě přeháním význam těchto jednotlivostí, ale co dělat, už jsem se nemohl ovládat, lomcovala mnou zimmice. Se zoufalstvím jsem si představoval, jak nafoukaně a chladně mě uvítá ten „padouch“ Zvěrkov, s jak tupým, dotěrným pohrdáním se na mě bude dívat omezenec Trudoljubov, jak ohavně a drze se mi bude pochichtávat ten oušlapek Ferfičkin, aby se zavděčil Zvěrkovovi, jak si toho všeho dobře všimne Simonov a bude mnou pohrdat pro mou nízkou ješitnost a zbabělost, a hlavně jak to všechno bude ubohé, *neliterární*, všední. Nejlepší by samozřejmě bylo nikam nejezdit. Ale to už nepřipadalo v úvahu; když mě to k něčemu začínalo táhnout, vrhal jsem se do toho naplno, střemhlav. Celý život bych se pak drásal: Vidíš, dostal jsi strach, lekl ses *skutečného* života, dostal jsi strach. Naopak jsem vášnivě toužil ukázat té sebrance, že vůbec nejsem takový zbabělec, za jakého se sám pokládám. Navíc jsem si na vrcholu zimního záchvatu zbabělosti představoval, že nad nimi zvítězím, pokořím je, okouzlim a přiměji k tomu, že si mě zamilují - dejme tomu pro „vznešené myšlenky a nespornou inteligenci“. Odvrátí se od Zvěrkova, ten bude sedět někde stranou a zahanbeně mlčet a já ho, Zvěrkova, rozdrtím. Potom se s ním asi smírím a přijijeme si na *tykáni*. Ale nejhorší a nejbolestnější pro mne bylo, že jsem už v té chvíli věděl, že ve skutečnosti o nic takového nestojím, že je nechci ani rozdrtit a pokořit, ani získat jejich přízeň, a že kdyby se mi podařilo to všechno uskutečnit, nedal bych za to zlámanou grešli. Ach, jak jsem se modlil, abych už měl tento den za sebou! V nevýslovném smutku jsem přistoupil k oknu, otevřel vyhlídku a díval se do kalného

šera hustě padajícího mokrého sněhu.

Konečně na mých mizerných nástěnných hodinách zasípalo pět. Popadl jsem čepici, a dávaje pozor, abych se pohledem vyhnul Apollonovi, který už od rána čekal na svůj plat, ale z hrdosti si o něj nechtěl říci, vyklouzl jsem kolem něho ze dveří a odjel fiakrem, který jsem si za poslední půlrubl schválně najal, jako pán k Hôtel de Paris.

IV

Už od včerejšího večera jsem věděl, že přijedu první. Ale to nebylo to nejhorší.

Nejenže tam nikdo z nich nebyl, ale jen s námahou jsem našel naši místnost. Stůl nebyl ještě zcela prostřen. Co to mělo znamenat? Po dlouhém vyptávání jsem se konečně od personálu dověděl, že oběd je objednan na šestou, nikoliv na pátou. Všichni se v tom shodovali. Styděl jsem se dál se vyptávat. Bylo teprve za pět minut půl šesté. Pokud změnili hodinu, měli mi to dát vědět, od toho je pošta, a ne mě vydávat „hanbě“ před sebou samým a... třeba před personálem. Posadil jsem se. Číšník prostíral, v jeho přítomnosti mi bylo ještě trapněji. V šest hodin přinesli kromě rozsvícených lamp ještě svíčky. Sluhu ani nenapadlo přinést je hned, jak jsem přijel já. Vedle v místnosti obědvali nějací dva zamračení hosté, každý u jiného stolu, vypadali naštvaně a zamlkle. V další místnosti bylo rušno, dokonce křik. Ozýval se tam smích celého hloučku lidí a z něho vynikalo nepěkné francouzské výskání - byl to oběd s dámami.

Bylo mi nanic. Zřídka jsem prožil tak nemilé chvíle, takže když přesně v šest najednou přišli, v prvním okamžiku jsem je radostně uvítal jako své osvoboditele a málem. jsem zapomněl, že se mám tvářit uraženě.

Zvěrkov šel v čele, na první pohled jejich náčelník. Smál se a všichni s ním; ale když mě Zvěrkov spatřil, dodal si důstojného vzezření, přistoupil ke mně pomalu, trochu předkloněn, jako když koketuje, a podal mi ruku sice vlídně, ale ne příliš, s jakousi zdrženlivou, málem generálskou zdvořilostí, jako by se tím podáním ruky před něčím chránil. Já jsem naopak v duchu očekával, že se, hned jak vstoupí, začne postarou tence a pisklavě smát a že se, jakmile promluví, posypou jeho banální vtipy a jedovatosti. Na to jsem se už od večera připravoval, ale taková povýšenost, taková velkopanská laskavost mě překvapila. To je si tedy tak dokonale jistý, že stojí po všech stránkách nesmírně vysoko nade mnou? Kdyby mě tím generálským chováním chtěl pouze urážet, to bych ještě snesl, pomyslel jsem si, na to bych se vykašlal. Ale co když urážet nechce a doopravdy a vážně mu do té jeho beraní palice vlezla myšlenka, že je nesmírně vysoko nade mnou a že se ke mně nemůže chovat jinak než protektorsky? Už ta pouhá představa mi vyrážela dech z těla.

„Překvapilo mě, když jsem se dověděl, že jste projevil přání zúčastnit se,“ začal sladce a šeplavě natahovat slova, což dříve nedělával. „Nestýkali jsme se přece. Vy se nás straníte. Nevím proč, nejsme tak strašní, jak se vám zdá. No, stejně jsem rád, že ob-no-vu-jeme...“ Nedbale se otočil, aby položil na okno klobouk.

„Čekáte už dlouho?“ zeptal se Trudoljubov.

„Přijel jsem přesně v pět, jak mi včera bylo řečeno, „odpověděl jsem hlasitě, s podrážděností věštící blízký výbuch.

„Tys mu neřekl, že jsme změnili hodinu?“ obrátil se Trudoljubov na Simonova.

„Zapomněl jsem,“ odpověděl Simonov bez nejmenší lítosti, ani se mi neomluvil a odešel objednat zákusky.

„Tak vy jste tu už hodinu, ubožáčku!“ s výsměchem zvolal Zvěrkov, neboť podle jeho představ to skutečně muselo být hrozně k smíchu. Po něm se padoušsky a štekavě jako psiček rozchechtal darebák Ferfičkin. I jemu byla má trapná situace *směšná*.

„Na tom není nic k smíchu!“ vykřikl jsem na Ferfičkina a mé rozechvění se stupňovalo. „Za to může někdo jiný, ne já. Nestál jsem mu za oznámení. To je... to je prostě absurdní.“

„Nejen absurdní, ještě něco jiného,“ naivně se mě zastal Trudoljubov. „Jste příliš slušný. Je to prostě nezdrovořáctví, jistě neúmyslné. Jak to ten Simonov mohl...?“

„Kdyby to někdo udělal mně,“ poznamenal Ferfičkin, „já bych...“

„Objednal byste si něco k jídlu,“ nedal mu domluvit Zvěrkov, „nebo byste se prostě naobědval a nečekal.“

„Uznejte, že kdybych to byl mohl udělat bez vašeho dovolení,“ odsekl jsem. „Jestliže jsem čekal, tedy...“

„Pojďte ke stolu, pánové!“ zvolal vstupující Simonov. „Všechno je připraveno; za šampaňské ručím, je znamenitě chlazené... Nevěděl jsem ani, kde bydlíte, kde jsem vás měl hledat?“ otočil se náhle ke mně, ale i tentokrát se vyhýbal mému pohledu. Zřejmě proti mně něco měl. Asi mu od včerejška něco vlezlo do hlavy.

Všichni usedli. Usedl jsem i já. Byl to kulatý stůl. Po mé levici seděl Trudoljubov, po pravici Simonov, Zvěrkov si sedl naproti, Ferfičkin vedle něho, mezi něj a Trudoljubova.

„Po-o-vězte, vy jste v civilní službě?“ dále se o mne zajímal Zvěrkov. Viděl, že jsem naštvaný, a vážně měl za to, že ke mně musí být vlídný a takříkajíc mě povzbudit. Chce, abych ho praštil lahví? pomyslel jsem si rozzuřeně. Z nezvyku jsem neúměrně brzo propadal vzteku.

„V tom a tom úřadě,“ odpověděl jsem úsečně a díval se do talíře. „A... máte to tam 1-lepší? P-povězte, co vás p-přimělo opustit dřívější službu?“

„P-p-přimělo mě to, že jsem chtěl opustit dřívější službu“, protáhl jsem trojnásobně; už jsem se skoro přestával ovládat. Ferfičkin vyprskl. Simonov se na mě ironicky podíval, Trudoljubov přestal jíst a zvědavě si mě prohlížel.

Zvěrkov byl dotčen, ale nechtěl to dát znát. „A-a co to obnáší?“

„Co tím myslíte?“ „Jaký máte p-plat?“

„Proč mě, prosím vás, vyslycháte?“

Mimochodem jsem hned řekl, jaký mám plat. Byl jsem celý rudý. „To není nejlepší,“ důležitě podotkl Zvěrkov.

„Za to se, pane, nedá obědvat v nóbl restauracích!“ drze se přidal Ferfičkin.

„Řekl bych, že je to prostě ubohé,” vážně poznamenal Trudoljubov.

„Hodně jste se za tu dobu změnil, zhubl jste,” dodal Zvěrkov, nikoli bez jízlivosti, a s jakýmsi sprostým soucitem si prohlížel mne a můj oblek.

„Ale nezahanbuje ho už!” uchichl se Ferfičkin.

„Abyste věděl, pane, ani mě nenapadne se stydět!” vybuchl jsem. „Obědvám tu, v nóbl restauraci, za své, ne za cizí, račte to vzít na vědomí, monsieur Ferfičkin!”

„J-jakže? Kdo tu neobědvá za své? Vy jako byste...,” pustil se do mě Ferfičkin, byl rudý jako rak a rozlíceně se mi díval do očí. „T-takže,” odpověděl jsem a bylo mi jasné, že jsem zašel při

liš daleko. „Myslím, že bychom se mohli bavit trochu inteligentněji.”

„Rád byste asi předváděl svou inteligenci?” „Nebojte se, tady by to bylo zcela zbytečné.”

„Co jste se tak rozohnil, milostpane? Nezbláznil jste se tam v tom vašem cibilním úřadě?”

„Tak už dost, pánové!” rozkřikl se Zvěrkov despoticky. „Trapné!” zabručel Simonov.

„Má pravdu, je to trapné. Sešli jsme se v přátelském kroužku na rozloučenou s dobrým kamarádem, který odjíždí, a vy si tu vyrovnáváte účty,” pronesl Trudoljubov a sprostě se přitom obracel pouze na mě. „Sám jste se k nám včera vetřel, tak nerušte dobrou pohodu!”

„Dost, už dosti” křičel Zvěrkov. „Přestaňte, pánové, tohle nejde. Já vám radši povím, jak jsem se předevcírem málem oženil.” A následovala jakási slátanina o tom, jak se tento pán předevcírem málem oženil. O ženitbě tam ovšem nepadlo ani slovo, zato se v tom vypravování hemžilo generály, plukovníky a dokonce kammerjunkery a Zvěrkov byl div ne první z nich. Rozlehl se pochvalný smích, Ferfičkin až výskal.

Nikdo si mě nevšímal a já seděl pokořený a zničený.

Copak tohle je moje společnost? říkal jsem si v duchu. A jak hloupě jsem se před nimi projevil! Dovolil jsem Ferfičkinovi příliš. Myslí si, burani, že mi prokazují čest, když mi dali místo u svého stolu, a nechápou, že naopak já, já jim prokazuji čest, ne oni mně. Prý jsem zhubl! A můj oblek! Ztracené kalhoty! Zvěrkov si jistě hned v první chvíli všiml žluté skvrny na koleně. Ale co! Nejlepší by bylo hned teď, okamžitě vstát, vzít klobouk a beze slova odejít... Ukázat jim své pohrdání. A zítra třeba na souboj. Padouši! Nebudu přece litovat sedmi rublů. Snad si budou myslet... Kašlu na ně! Nelituji sedmi rublů! Okamžitě odejdu!

Samozřejmě, že jsem zůstal.

Z hoře jsem do sebe rychle obracel sklenice lafitu a sherry. Z nezyvy jsem se rychle opíjel a s opilostí rostla zlost. Zachtělo se mi najednou urazit je všechny nejhorším způsobem a potom teprve odejít. Musím vyčihnout pravou chvíli a ukázat se jim. Ať si řeknou: je směšný, ale chytrý... a.:. zkrátka, vem je čert!

Vyzývavě jsem je všechny přehlédl nepřičetným pohledem. Ale oni jako by už na mě docela zapomněli. *U nich* bylo rušno a veselo. Stále mluvil Zvěrkov. Začal jsem

poslouchat. Vypravoval o jakési vznešené dámě, kterou nakonec přiměl k vyznání (lhal samozřejmě, jako když tiskne), a že mu při tom nejvíce pomáhal jeho blízký přítel, jakýsi husar kníže Kolja, majitel tří tisíc duší.

„Žádný takový Kolja s třemi tisíci duší neexistuje, tak vás nemohl k nikomu uvádět,” vpadl jsem mu zčistajasna do řeči. Všichni na okamžik ztichli.

„Jste už namol.” Trudoljubov se konečně odhodlal vzít mě na vědomí a změřil si mě pohrdlivým pohledem. Zvěrkov si mě mlčky prohlížel, jako bych byl nějaký brouk. Sklopl jsem oči. Simonov honem naléval šampaňské.

Trudoljubov pozvedl pohár a po něm všichni mimo mne. „Na tvé zdraví a šťastnou cestu!” zvolal k Zvěrkovovi. „Na staré časy a naši budoucnost, pánové!”

Všichni se napili a objímali Zvěrkova. Ani jsem se nehnul. Plný pohár stál přede mnou nedotčen.

„Copak vy nebudete pít?” hrozivě na mě zařval Trudoljubov, kterého přešla trpělivost.

„Chci pronést zvláštní přípitek, pak se napiji, pane Trudoljubove.”

„Hnusný vztekoun!” zabručel Simonov.

Narovnal jsem se na židli a v horečném rozechvění zdvihl pohár; chystal jsem se k něčemu neobyčejnému, ale sám jsem ještě nevěděl, co řeknu.

„Silence!” zvolal Ferfičkin. „Přijde něco velemoudrého!” Zvěrkov čekal s naprostou vážností, pochopil, oč jde.

„Pane poručíku Zvěrkove,” spustil jsem. „Abyste věděl, nenávidím fráze, frázisty a sešňéřované pasy. To je první bod, druhý ještě přijde.”

Nastalo vzrušení.

„Druhý bod: nenávidím záletnictví a záletníky, obzvláště záletníky. A třetí bod: miluji spravedlnost, přímou a poctivost,” pokračoval jsem jako stroj, protože jsem sám začínal tuhnout hrůzou a nechápal jsem, že tak mohu mluvit. „Miluji myšlenku, monsieur Zvěrkov, miluji skutečné kamarádství

rovného s rovným, a ne... hm... Miluji..., ale co bych povídal? Připíjím na vaše zdraví, Mr. Zvěrkov. Okouzlujte mladé Čerkesky, střílejte nepřátele vlasti a... a... Na vaše zdraví, Mr. Zvěrkov!”

Zvěrkov vstal, uklonil se mi a řekl: „Srdečně vám děkuji.”

Byl hrozně uražený, a dokonce zbledl.

„K čertu!” vykřikl Trudoljubov a bouchl pěstí do stolu. „Víte, pane, že za tohle se dává pár facek?” vypískl Ferfičkin. „Vyhnat ho!” zabručel Simonov.

„Ani slovo, pánové, ani se nehňte!” Zvěrkov povzneseně zarazil všeobecné rozčilení: „Děkuji vám všem, ale dovedu mu sám ukázat, jak si cením jeho slov.”

„Pane Ferfičkine, zítra mi dáte zadostiučinění za své dnešní řeči,” pronesl jsem hlasitě a důstojně se obrátil k Ferfičkinovi.

„Má to znamenat souboj? Ó prosím,” odpověděl, ale asi jsem byl při té výzvě tak směšný a tak se to nehodilo k mé postavě, že se všichni, mezi nimi i Ferfičkin, mohli potřhat smíchy.

„Vážně, vyhodit hol Vždyť je namol,” nevráživě řekl Trudoljubov.

„Nikdy si neodpustím, že jsem ho pozval,” zavrčel zase Simonov.

Hodit tak po nich po všech lahví! pomyslel jsem si, vzal jsem láhev - a nalil si plnou sklenici.

Ne, raději zůstanu až do konce, přemýšlel jsem dál, to by se vám tak líbilo, pánové, abych odešel.

Ani za nic! Schválně budu sedět a pít až do konce, abyste viděli, že si vás ani trochu nevážím. Budu sedět a pít, jsem v hostinci a zaplatil jsem si. Budu sedět a pít, protože jste pro mě vzduch, průhledný vzduch. Budu sedět a pít... a třeba si zazpívám, kdy se mi zachce, ano prosím, zazpívám si, na to mám právo... a...

Ale nezpíval jsem. Jen jsem se snažil, abych se na nikoho z nich nepodíval, tvářil jsem se co nejlhostejněji a s napětím jsem čekal, kdy se mnou oni *první* začnou mluvit. Ale nezačali. A jak rád, jak nesmírně rád bych se v té chvíli s nimi smířil! Odtlouklo osm, potom devět. Přestěhovali se od stolu k pohovce. Zvěrkov se rozvalil v lenošce a dal si jednu nohu na kulatý stolec. Odnegli si tam i víno. Zvěrkov jim skutečně zaplatil tři lahve. Mě samozřejmě nepozval. Všichni se kolem něho sesedli a poslouchali ho málem zbožně. Bylo vidět, že ho mají rádi. Proč vlastně? Proč? říkal jsem si v duchu. Chvillemi se dostávali do pijáckého vytržení a líbali se. Mluvili o Kavkaze, o tom, co je to pravá vášeň, o kartách a o služební kariéře. Zajímalo je, jak velký důchod má husar Podcharževskij, kterého nikdo z nich osobně neznal, a měli radost, že hodně velký, mluvili o vzácné kráse a půvabu kněžny D., kterou také nikdo z nich nikdy neviděl, a konečně došlo na to, že Shakespeare je nesmrtelný.

Já jsem se pohrdavě usmíval a procházel se na druhé straně místnosti, přímo proti pohovce, podél stěny od stolu ke kamnům a zpátky. Namáhal jsem se ze všech sil, abych jim ukázal, že se obejdu bez nich, ale přitom jsem schválně dupal. Všechno bylo marné. Oni si mě nevšímali. Vydržel jsem procházet se tak, přímo před nimi, od osmi do jedenácti stále na jednom místě, od stolu ke kamnům a zpátky ke stolu. Chodím si tu, nikdo mi to nemůže zakázat! Několikrát vešel do místnosti číšník, zůstal stát a díval se na mě. Od stálého otáčení se mi točila hlava, chvillemi se mi zdálo, že šílím. Za ty tři hodiny jsem se třikrát zpotil a zase uschl. Chvillemi mi probodávalo srdce sžíravé a palčivé bolestné pomyšlení, že uplyne deset let, dvacet let, čtyřicet let, a já ještě po čtyřiceti letech budu s hnusem a ponížením vzpomínat na tyto nejspinavější, nejsměšnější a nejhoroznější chvíle z celého svého života. Bezohledněji a dobrovolněji sám sebe ponižovat nebylo už možné, to jsem naprosto a úplně chápal, ale přesto jsem dál chodil od stolu ke kamnům a zpátky.

Kdyby jen věděli, jakých citů a myšlenek jsem schopen, jaký jsem hluboký člověka - napadalo mě chvillemi a v duchu jsem se obracel k pohovce, kde seděli mí nepřátelé. Ale mí nepřátelé se chovali, jako bych tu nebyl. Jen jednou jedinkrát se po mně ohlédli, a to když se Zvěrkov zmínil o Shakespearova a já se pohrdlivě usmál. Vyprskl jsem tak okázale a zlomyslně, že všichni rázem přerušili zábavu a mlčky se asi dvě minuty vážně, beze smíchu dívali, jak chodím podél stěny od stolu ke kamnům a

vůbec si jich nevšímám. Ale nic z toho nebylo. Nepromluvili a po dvou minutách se zase ode mne odvrátili. Tlouklo jedenáct.

„Pánové!” zvolal Zvěrkov a vstal z lenošky. „Ted všichni tam!”

„To se rozumí, to se rozumí,” přidali se ostatní.

Prudce jsem se otočil k Zvěrkovovi. Byl jsem tak utýraný, tak zlomený, jen se podřezat, aby byl konec. Lomcovala mnou zimnice, zpoceně mokré vlasy se mi lepily na čelo a na skráně.

„Zvěrkove, žádám vás o prominutí,” řekl jsem prudce a odhodlaně. „Vás také, Ferfičkine, a všechny ostatní. Všechny jsem vás urazil.”

„Ahá! Nechce se mu na souboji” jedovatě zasyčel Ferfičkin. Bolestně mě to řálo do srdce.

„Ne, Ferfičkine, nebojím se souboje. Jsem ochoten hned zítra se s vámi bít, i když se teď smíříme. Dokonce na tom trvám a vy mně to nemůžete odepřít. Chci vám dokázat, že se souboje nebojím. Nechám vám první ránu a sám vystřelím do vzduchu.”

„Utěšuje se,” poznamenal Simonov. „Plácá nesmysly,” dodal Trudoljubov.

„Pusťte mě, co tu stojíte v cestě! Co po nás chcete?” přezíravě odpověděl Zvěrkov. Všichni byli červení, oči se jim leskly - hodně toho vypili.

„Prosím vás o přátelství, Zvěrkove, urazil jsem vás, ale...” „Urazil? V-vy? M-mě? Uvědomte si, vážený pane, že mě nikdy a za žádných okolností nemůžete urazit.”

„Dejte pokoj a zmizte!” zpečetil to Trudoljubov. „Jedem!” „Olympie patří mně, pánové, domluvili jsme se,” zvolal Zvěrkov.

„Nic nenamítáme,” odpovídali mu se smíchem.

Stál jsem jako poplivaný. Hlouček s rámusem odcházel z místnosti. Trudoljubov zanotoval nějakou pitomou odrhovačku. Simonov se chvilíčku zdržel, aby dal číšníkům spropitné. Přistoupil jsem rychle k němu.

„Simonove, dejte mi šest rublů!” řekl jsem se zoufalým odhodláním.

Podíval se na mě tupě a nechápavě. Také byl opilý. „Snad nechcete s námi jít *i tam?*”

„Chci.”

„Nemám peníze,” odsekl, pohrdlivě se ušklíbl a odcházel.

Chytil jsem ho za plášť. Bylo to něco příšerného.

„Simonove, viděl jsem, že máte peníze, proč mi nechcete dát! Copak jsem nějaký padouch? Neodmítejte mě - kdybyste věděl, kdybyste věděl, proč vás o to prosím! Závisí na tom celá má budoucnost, všechny mé plány...”

Simonov vytáhl peníze a skoro mi je hodil.

„Tady máte, když jste tak nestydatý,” řekl tvrdě a utíkal za nimi.

Zůstal jsem na okamžik sám. Nepořádek, zbytky jídel, rozbitá sklenička na podlaze, rozlité víno, nedopalky cigaret, v hlavě horečné opojení, v srdci mučivý stesk a ke všemu číšník, který všechno viděl a slyšel a zvědavě se mi díval do očí.

„*Tam!*” vykřikl jsem. Bud padnou všichni přede mnou na kolena, budou mi objímat nohy a žadonit o mé přátelství, nebo - nebo dám Zvěrkovovi facku!

V

„Takhle tedy vypadá srážka se skutečným životem,” mumlal jsem při rychlém běhu ze schodů. „To je něco jiného než papež opouštějící tím a odjíždějící do Brazílie nebo na ples na jezeře Como!”

Jsi darebák, blesklo mi hlavou, když se tomu teď posmíváš.

„Aťsi!” vykřikl jsem, odpovídaje si nahlas. „Teď už na ničem nezáleží.”

Nebylo po nich už ani památky, ale to nevadilo, věděl jsem, kam jeli.

Před vchodem stál jediný ošumělý noční drožkář v dlouhém kabátě poprášeném mokrým a jakoby teplým sněhem, který stále ještě padal. Bylo mlhavo a sychravo. Drožkářův chlupatý strakatý koník byl také celý zasněžený a kašlal; živě si to pamatuji. Chystal jsem se nasednout do bídných saní, ale jak jsem pokrčil nohu, abych si sedl, tak silně mě bodla vzpomínka na to, jak mi před chvílí Simonou házel šest rublů, že jsem se svalil do saní jako pytel.

„Musím udělat něco velikého, abych to všechno odčinil!” vykřikl jsem. „Ale odčiním to, nebo ještě dnes v noci na místě zemřu. Jedem!”

Saně se rozjely. V hlavě mi kroužil divoký vir.

Aby na kolenou žadonili o mé přátelství, to neudělají. To je fantazie, bláznivá představa, hnusný a fantastický romantismus, zase ten můj ples na jezeře Como. A proto *musím* dát Zvěrkovovi facku. Je to moje povinnost. Rozhodnuto: řítím se dát mu facku.

„Rychle, kočí!” Drožkář přitáhl opratě.

Hned jak vejdu, vlepím mu ji. Neměl bych napřed říci několik slov úvodem? Ne! Prostě vejdu a dám mu facku. Všichni budou sedět v sále, on na pohovce s Olympií. Zatracená Olympie! jednu se mi pošklebovala pro mou tvář a nechtěla se mnou jít. Vytahám Olympii za vlasy a Zvěrkova za uši. Ne, raděj za jedno ucho a za druhé ho provedu po sále. Možná mě všichni začnou bít a vystrčí mě ze dveří. Je to dokonce pravděpodobné. Aťsi! Stejně budu první, kdo dal facku, iniciativa vyjde ode mě. A podle zákona cti záleží jen na tom. Bude poznamenaný a žádnými ranami tu facku nesmyje, leda soubodem. Bude donucen se se mnou bít. Jen ať mi teď namlátí, jen ať, mizerové. Nejvíc mě bude mlátit Trudoljubov, je takový silák, Ferfičkin se určitě připlíží ze strany a chytí mě za vlasy. Ale ať, ať! Jsem na to připraven. Ty jejich beraní palice budou nakonec donuceny pochopit, jaká je v tom tragika. Až mě potáhnou ke dveřím, zakřičím na ně, že všichni nestojí ani za můj malíček.

„Rychle, kočí, rychle!” křičel jsem na drožkáře, až sebou trhl a práskl bičem. Vykřikl jsem až příliš divoce.

Na úsvitě bude souboj, to je už jisté. S úřadem je konec. Ferfičkin řekl před chvílí místo civilní úřad „cibilní”. Ale kde vezmu pistolí? Hlouposti) Vezmu si zálohu na plat a koupím si ji. A co náboje? To je věc sekundanta. Stačím to všechno do svítání? Kde vezmu sekundanta? Nemám žádné známé.

„Hlouposti!” vykřikl jsem a ještě víc se rozjařil. „Hlouposti! První, koho potkám na ulici a požádám ho, je povinen dělat mi sekundanta stejně jako vytáhnout tonoucího z vody. Nej-

nemožnější věci jsou možné. Kdybych zítra požádal za sekundanta samotného ředitele, i ten by mi musel už z rytířství vyhovět a zachovat tajemství. Anton Antonyč...”

Nejhorší bylo, že jsem si zároveň byl jasněji než kdokoliv jiný na celém světě vědom, jak hnusně nesmyslné jsou moje úvahy, viděl jsem rub mince, ale...

„Rychle, kočí, popožeň koně, ty lumpe!“ „Ale panel!“ ohradil se.

Náhle mi mráz přejel po těle.

Nebylo by lepší... nebylo by lepší... obrátit se a jet rovnou domů? Bože můj, proč, proč jen jsem se na ten oběd včera pozval? Ale ne, teď už to nejde! Co ta tříhodinová procházka mezi stolem a kamny? Oni, oni a nikdo jiný mi musejí za tu procházku zaplatit Musejí ze mne smýt tu hanbu! „Rychle, kočí!“

A co když mě předají policii? Toho se neodvážím, budou se bát skandálu. A co když Zvěrkov s pohráním odmítne se bít? To určitě udělá - ale já jim pak ukážu! Přiběhnu na poštovní dvůr, až bude zítra odjíždět, chytím ho za nohu, až bude nastupovat do vozu, a stáhnu z něho plášť. Zakousnu se mu do ruky a stisknu. Ať všichni vidí, k čemu až může člověka přivést zoufalství) Ať si mě bije po hlavě a všichni ostatní zezadu! Vykřiknu na všechny lidi: „Podívejte se na to nedochůdče, jak jede okouzlovat mladé čerkesky s mým plivnutím na tváři!“

Po tomhle bude samozřejmě všemu konec. Úřad zmizí z povrchu zemského. Zatknou mě, přijdu před soud; vyhodí mě ze služby, posadí do vězení a pošlou na Sibiř. Co na tom! Za patnáct let, až mě propustí z vězení, přijdu za ním jako žebřák v cárech. Vyhledám ho někde v gubernském městě. Bude ženatý a šťastný. Bude mít dospělou dceru. Řeknu mu: „Podívej se, ty netvoro, na mé vpadlé tváře a na mé cáry! Přišel jsem o všechno, o kariéru, štěstí, umění, vědu, o *milovanou genu*, a to vše tvou vinou. Tady jsou pistole. Přišel jsem vybit svou pistolí a... odpouštím ti.“ Vystřelím do vzduchu a zmizím beze stopy

Dojalo mě to až k slzám, ačkoliv jsem i v tom okamžiku dobře věděl, že je to všechno z Puškinova Silvia a Lermontovovy Maškarády. A najednou jsem se cítil hrozně zahanbený, tak zahanbený, že jsem dal zastavit, vystoupil ze saní a stanul ve sněhu uprostřed ulice. Drožkář se na mne nechápavě díval.

Co jsem měl dělat? Nemohl jsem jít za nimi - byl by to holý nesmysl. Ale nechat všechno být jsem také nemohl, protože to by bylo... Bože, jak bych to mohl tak nechat? Po takových urážkách!

„To nejde!“ zvolal jsem a znovu se hrnul do saní. Je to tak předurčeno, je to osud. „Rychle, kočí, ať už jsme tam!“

Z nedočkavosti jsem uhodil vozku pěstí do šije.

„Co to děláš, co se pereš?“ vykřikl mužik, ale švihl svou herku, až začala vyhazovat zadníma nohama.

Mokrý sníh padal ve velkých vločkách. Rozepnul jsem si kabát, vůbec jsem sněžení nevnímal. Na všechno ostatní jsem zapomněl, protože jsem se definitivně odhodlal dát Zvěrkovovi facku a s hrůzou jsem cítil, že se to *stane teď, hned*, že tomu *žádná síla nemůže zabránit*. Osamělé lucerny blikaly v sněhové mlze jako pochodně na pohřbu. Sníh mi napadal

za plášť, za sako i za nákrčník a tál tam. Nezapnul jsem se - stejně je už všechno ztraceno! Konečně jsme dojeli. Vyskočil jsem napůl bez sebe, vyběhl po schodech a tloukl i kopal do dveří. Kolena pode mnou podklesávala. Otevřeli nějak brzy, jako by věděli, že přijedu. (Simonov je skutečně upozornil, že snad přijede ještě jeden; *návštěvy* se tu musely ohlašovat předem a vůbec zachovávat opatrnost. Byl to jeden z tehdejších „módních domů“, jaké dnes už policie dávno vymýtila. Ve dne se tu skutečně prodávalo, ale večer mohli doporučení lidé přijíždět na návštěvu.) Rychle jsem prošel tmavým obchodem do místnosti, kterou jsem znal a kde hořela jediná svíčka, a překvapeně jsem zůstal stát: nikdo tam nebyl.

„Kde jsou?“ zeptal jsem se. Samozřejmě se už rozešli...

Přede mnou stála a hloupě se usmívala jedna osoba, majitelka podniku, která mě trochu znala. Za okamžik se otevřely dveře a vstoupila druhá osoba.

Ničeho jsem si nevšímal, chodil jsem po pokoji a mluvil tuším sám k sobě. Bylo mi jako zachráněnému před smrtí a radostně jsem to vnímal celou svou bytostí. Byl bych mu dal facku, určitě, určitě bych mu ji dal! Ale teď jsou pryč... je po všem, všechno se změnilo. Rozhlížel jsem se. Nebyl jsem ještě docela při sobě. Mechanicky jsem pohlédl na dívku, která vstoupila. Mihla se přede mnou svěží, mladá, poněkud bledá tvář s rovným tmavým obočím a vážnýma, trochu udivenýma očima. Zalíbilo se mi to, byl bych k ní pojal nenávisť, kdyby se usmívala. Začal jsem si ji pozorně prohlížet, bylo to namáhavé, nemohl jsem ještě uspořádat své myšlenky. Měla ve tváři něco upřímného a dobrého, ale až podivně vážného. To jí tady bylo jistě jedině na škodu a nikdo z těch pitomců si jí nevšímal. Nedalo se o ní říci, že je krasavice, ačkoliv byla vysoká, silná a pěkně rostlá. Oblečena byla velmi prostě. Něco šeredného mě ušklo: přistoupil jsem rovnou k ní.

Náhodou jsem se zahlédl v zrcadle. Můj zdivočelý obličej se mi zdál nemožně odporný: byl bledý, zlý, mrzký, vlasy rozčuchané. Jen ať! Jsem tomu rád, pomyslel jsem si, jsem rád, že jí budu odporný, je mi to příjemné...

VI

Někde za přepážkou zachroptěly hodiny, jako by na ně něco silně tlačilo, jako by je někdo škrtil. Po nemožně dlouhém chroptění přišel tenký, nepříjemný a překvapivě naléhavý zvuk - jako by z nich někdo vyskočil. Odbily dvě. Probudil jsem se, ačkoliv jsem nespal, jen jsem ležel v polospánku.

V úzkém, těsném a nízkém pokojíku, přeplněném velikánskou skříní se *šaty* a spoustou rozházených krabic, hadříků a všelijakých tretek, byla skoro tma. Zbytek svíčky na stole na druhém konci pokoje dohasínal, jen občas nepatrně zablíkal. Za okamžik zavládne naprostá tma.

Rychle jsem se probral; rázem, bez námahy se mi všechno vybavilo, jako by to číhalo v záloze, aby se znovu na mne vrhlo. I v dřímotě mi zůstával v paměti jistý bod, který se neustále připomínal a kolem něhož kroužily mé těžké sny. Ale zvláštní věc; teď, když jsem se probudil, zdálo se mi všechno, co se se mnou za ten den událo,

něčím dávno a dávno minulým, jako bych to byl prožil už nesmírně dávno.

V hlavě jsem měl jako po požáru. Cosi jako by se nade mnou vznášelo, dotíralo na mne, dráždilo mě a rozčilovalo. Smutek a zlost ve mně znovu vzkypěly a hledaly si vybití. Vtom jsem vedle sebe spatřil pár otevřených očí, které si mě zvědavě a upřeně prohlížely. Jejich pohled byl chladně lhostejný, nevlídný, úplně cizí; bylo mi z něj těžko.

Jonurá myšlenka se zrodila v mém mozku a přeběhla mi po celém těle ošklivým pocitem, podobným tomu, jaký člověk mívá, když vejde do vlhkého, zatuchlého podzemí. Bylo nějak nepřirozené, že si ty dvě oči až teď usmyslely začít si mě prohlížet. Také jsem si uvědomil, že jsem s tím stvořením za celé dvě hodiny nepromluvil ani slovo. Nepokládal jsem to za nutné, dokonce se mi to bůhví proč líbilo. Najednou jsem zjevně pociťoval, jaká je to absurdní zvrhlost, odporná jako pavouk, bez lásky, hrubě a necudně začínat rovnou tím, čím opravdová láska vrcholí. Dlouho jsme se tak na sebe dívali, ale ona nesklopila oči před mýma a nezměnila vraz pohledu, až mi z toho nakonec bylo úzko.

„Jak se jmenuješ?“ zeptal jsem se úsečně, jen aby to už skončilo.

„Líza,“ odpověděla skoro šeptem, ale velice nepřívětivě a odvrátila zrak.

Odmíchl jsem se.

„To počasí dneska... ten sníh... je tak hnusně!“ prohodil jsem skoro pro sebe, položil si ruku pod hlavu a smutně se díval do stropu.

Neodpověděla. Bylo to všechno ohavné.

„Jsi zdejší?“ zeptal jsem se za chvíli už skoro popuzeně a pootočil jsem k ní hlavu.

„Ne.“

„A odkud?“

„Z Rigy,“ procedila neochotně.

„Němka?“

„Ruska.“

„Jsi tu dlouho?“

„Kde?“

„V tomhle domě.“

„Čtrnáct dní.“ Mluvila čím dál úsečněji. Svíčka zhasla, neviděl jsem jí už do obličeje.

„Máš rodiče?“

„Ano... ne... mám.“

„Kde?“

„Doma... v Rize.“

„Čím jsou?“

„Tak...“

„Jak to tak? Já myslím, z jaké vrstvy.“

„Měšťáci.“

„Žila jsi stále u nich?“

„Ano.“

„Kolik je ti let?“

„Dvacet.“

„Proč jsi od nich odešla?“

„Tak...“

To její „tak“ znamenalo: nedotírej, je mi nanic. Odmklčili jsme se.

Pánbůh ví, proč jsem neodešel. Samotnému mi bylo čím dál tím hůř a žalostněji. V paměti se mi bez ladu a skladu samy od sebe, bez mé vůle vynořovaly výjevy včerejšího dne. Vytanula mi náhle jedna scéna, kterou jsem viděl ráno na ulici, když jsem, pohroužen do svých starostí, pospíchal do úřadu.

„Dnes ráno vynášeli rakev a málem ji upustili,“ řekl jsem z ničehož nic nahlas, ne že bych se chtěl pouštět do hovoru, spíš jen tak mimoděk.

„Rakev?“

„Ano, na Senném ji vynášeli ze sklepa.“

„Ze sklepa?“

„No, ne právě ze sklepa, ze suterénu, víš, tam zezdola, z vykřičeného domu... Všude byla taková špína... skořápky, smetí, páchlo to tam... hnusné to bylo.“

Mlčení.

„Dneska se musí ohavně pohřbívat,“ začal jsem znova, jen abych nemlčel.

„Proč ohavně?“

„Ten sníh, ta čvachtanice...“ (Zív! jsem.)

„To je přece jedno,“ řekla náhle po chvíli mlčení.

„Není, je to ošklivé.“ (Zase jsem zív!) „Hrobaři jistě nadávali, že jsou celí zmáčení, a v hrobě byla jistě voda.“

„Proč by v hrobě byla voda?“ zeptala se s jistým zájmem, ale ještě drsněji a úsečněji než dříve. Najednou mě něco začalo popuzovat.

„Jak by na dně nebyla voda? Aspoň šest palců. Tady na Volkovském hřbitově nevykopou jediný hrob suchý.“

„Čím to?“

„No čím? Je to taková mokřina. Tady jsou močály všude. A tak se pochovává do vody. Sám jsem to viděl... a ne jednou.“ (Nikdy jsem to neviděl, ani jsem nikdy na Volkovském hřbitově nebyl, slyšel jsem to jen povídat.)

„Copak tobě je to jedno, jak umřeš?“

„A proč bych měla umírat?“ odpověděla, jako když se brání.

„Jednou přece musíš umřít a umřeš stejně jako tamta nebožka... Taky to byla jedna dívka... umřela na souchotiny.“ „Děvka by umřela v nemocnici.“ (Už se v tom vyzná, pomyslel jsem si, a řekla „děvka“ místo „dívka“.)

„Byla své madam dlužna,“ namítl jsem a spor mě začínal zajímat, „sloužila jí skoro do samého konce, třebaže měla souchotiny. Vozkové se tam bavili s vojáky a vyprávěli to. Asi to byli její bývalí zákazníci. Smáli se. Chystalí se, že za ni v hospodě udělají tryznu.“ (Hodně jsem si přibánil.)

Mlčení, hluboké mlčení. Ani se nepohnula.

„A ty myslíš, že v nemocnici se umírá líp?“

„Copak to není jedno? Ale proč bych měla umírat?“ dodala podrážděně.

„Když ne teď, tak později...“

„No později...“

„Jen si nemysli! Teď jsi mladá, svěží a hezká - podle toho máš cenu. Ale za rok takového života to bude jiné, zvadneš.“

„Za rok?“

„V každém případě budeš mít za rok menší cenu,“ pokračoval jsem škodolibě. „Klesneš odtud níž, do jiného domu. Příští rok zase do jiného, čím dál níž a níž a za nějakých sedm let skončíš v suterénu na Senném. A to ještě, když všechno půjde dobře. Ale běda, když k tomu dostaneš nějakou nemoc, třeba něco na plících, nebo se nastydeš nebo něco takového. Při takovém životě mívá nemoc těžký průběh. Jak na tebe přijde, hned tak neodejde. No a můžeš umřít.“

„Tak umřu,“ řekla už zlostně a prudce se pohnula.

„Ale to bude škoda.“

„Koho?“

„Života.“

Mlčení.

„Mělas ženicha? Měla?“

„Proč to chcete vědět?“

„Nevyslychám tě. Zajímá mě to. Proč se zlobíš? Mělas asi své trápení. Co se o to starám? Ale tak, je mi líto.“

„Koho?“ „Tebe je mi líto.“

„Není proč,“ zašeptala sotva slyšitelně a zase se pohnula.

Rozezlilo mě to. Já s ní tak mile, a ona takhle.

„A co si myslíš? Jsi snad na dobré cestě, co?“

„Nic si nemyslím.“

„To je právě špatné, že nemyslíš. Vzpamatuj se, dokud je čas! Ještě je čas. Jsi mladá, hezká, mohla bys mít někoho ráda, vdát se a být šťastná...“

„Každá vdaná taky není šťastná,“ odsekla hrubě jako předtím.

„Každá ne, to je pravda, ale přece je to mnohem lepší než tady. Nesrovnatelně lepší. A v lásce se dá žít, i když lidem štěstí nepřeje. I těžký život je pěkný, ať je, jak je, člověk je rád na světě. Ale tady, co je tu jiného než smrad? Fuj!“

Odvrátil jsem se zhnuseně. Přestal jsem už chladně uvažovat, začínal jsem cítit, co říkám, a rozhňovat se. Planul jsem touhou vyložit své milované *idejky*, vymyšlené v mém koutě. Něco mě posedlo, začínal jsem před sebou vidět cíl.

„Nedívej se na mě, že jsem tady, ze mě si příklad neber! Jsem možná horší než ty. Přišel jsem ovšem opilý,“ snažil jsem se rychle ospravedlnit. „Kromě toho muž vůbec nemůže být ženě příkladem. S ním je to jiné. Já se tu třeba i mažu a špiním, ale nejsem ničím otrok - přijdu, odejdu, a jako bych tu ani nebyl. Setřesu to ze sebe a jsem jiný člověk. Ale ty, ty jsi hned od samého počátku otrokyně. Ano, otrokyně. Vzdáváš se všeho, vzdáváš se svobody. I

kdybys později chtěla ta pouta zprerhat, nepůjde to, budou tě svírat čím dál tím těsněji. Jsou to už takové prokleté okovy. Znáš to. A to nemluvím o něčem dalším, čemu bys ty možná ani neporozuměla. Ale pověz mi jedno: vid' že jsi už své madam dlužna? Tak vidíš!" dodal jsem, ačkoliv mi neodpověděla a jen mlčky, celou svou bytostí naslouchala. „Už jsi v okovech a nikdy se z nich nedostaneš. Ti si to už zařídí. Jako kdybys upsala duši čertu.

Já jsem možná stejně nešťastný jako ty, co ty víš, schválně lezu do bahna, taky ze žalu. Lidé ze žalu často pijí - no a já jsem ze žalu tady. Pověz mi, co je na tom hezkého: třeba my dva - před malou chvílí jsme byli spolu a za celou tu dobu jsme nepromluvili ani slovo a teprve potom sis mě začala plaše prohlížet a já tebe. Copak takhle se miluje? Copak takhle se má stýkat člověk s člověkem? Ohavnost je to, nic jiného."

„Ano," přitakala mi prudce a spěšně. Spěšnost toho „ano" mě až překvapila. Neměla snad stejnou myšlenku v hlavě, když si mě před chvílí prohlížela? Že by i ona byla přístupna některým myšlenkám? Hrome, to je zajímavé, čemu se říká *spřízněnost duší*, myslel jsem si a div že jsem si nemnul ruce. Jakkak bych nezvládl takovou mladou duši?

Hra mě vášnivě zaujala.

Naklonila hlavu blíž ke mně, a jak se mi ve tmě zdálo, podepřela si ji rukou. Snad se na mě dívala. Mrzelo mě, že jí nevidím do očí. Slyšel jsem, jak zhluboka dýchá.

„Proč jsi sem přijela?" spustil jsem už trochu pánovitě.

„Tak..."

„Jak pěkně by se ti žilo v rodném domě! Teplo, žádné starosti, vlastní hnízdo."

„A co když to bylo horší než tohle?"

Musí se jí padnout do noty, napadlo mě, se sentimentalitou se patrně daleko nedojde.

To mě ovšem jen letmo napadlo, přísahám, že mě opravdu zajímala. Navíc jsem byl značně zesláblý a rozcitlivělý. A komediantství přece tak často souvisí se skutečným citem.

„Proč ne, všechno je možné," odpověděl jsem honem. „Jsem přesvědčen, že ti někdo ublížil a že vinni jsou spíš oni vůči tobě než ty vůči *nim*. Nic o tobě sice nevím, ale taková dívka jako ty by sem jistě nešla dobrovolně."

„Jaká já jsem dívka?" zašeptala sotva slyšitelně, ale já jsem dělal, že to neslyším.

Hrome, vždyť jí dělám poklony, to je ode mě hnusné. Ale možná je to dobře, pomyslel jsem si. Ona mlčela.

„Víš, Lízo, povím ti něco o sobě. Kdybych měl od dětství rodinu, nebyl bych takový, jaký jsem. Často o tom přemýšlím.

Ať je to v rodině sebehorší, přece je to otec a matka, a ne cizí lidé a nepřátelé. Alespoň jednou do roka ti dají najevo, že tě mají rádi. Přece jen víš, že jsi doma. Já jsem vyrostl bez rodiny, proto jsem asi takový... takový necitelný."

Počkal jsem zase chvíli.

Možná, že mi nerozumí, myslel jsem si, a je jí to směšné, takové kázání.

„Kdybych byl otcem a měl dceru, měl bych ji asi raději než syny," začal jsem

oklikou, jako bych nemluvil o tom hlavním a chtěl ji jen rozptýlit. Přiznám se, že jsem se trochu červenal.

„A proč?“ zeptala se.

Přece tedy poslouchá.

„Ani nevím, Lízo. Víš, znal jsem jednoho otce, byl to tvrdý a přísný muž, ale před dcerou klekával na kolena, líbal jí ruce a nohy, nemohl se na ni vynadávat, opravdu. Když tancovala na večírku, vydržel stát pět hodin na jednom místě a nespustil z ní oči. Když v noci únavou usnula, probouzel se a líbal a křižoval ji ve spaní. Sám chodil v ošumělém kabátku, ke všem jiným byl skoupý, ale jí kupoval z posledního, dával jí drahé dárky a měl radost, když se jí dárek líbil. Otec mívá dcery ještě raději než matka. Někteřím dívkám se doma krásně žije. Já bych, myslím, svou dceru ani provdat nechtěl.“

„Ale proč?“ zeptala se a nepatrně se usmála.

„Asi bych žárlil. Co až bude líbat jiného, až bude mít cizího raději než otce? Je zlé si to jen představit. Je to samozřejmě nesmysl, samozřejmě, že se každý otec nakonec umoudří. Ale já bych se asi utrápil starostí, než bych ji provdal. Žádný ženich by mi nebyl dost dobrý. A nakonec bych ji přece jen dal tomu, koho by si sama vybrala. A přitom ten, koho má dcera ráda, se vždycky zdá otci jako ten nejhorší. Tak už to chodí. V rodinách z toho bývá mnoho zla.“

„Někteří otcové dceru třeba prodají, místo aby ji počestně provdali,“ řekla najednou.

Vida, a jsme u toho!

„To se, Lízo, stává v těch prokletých rodinách, kde nectí Boha ani lásku,“ přidal jsem se zapáleně, „a kde není láska, tam není ani rozum. Jsou takové rodiny, to je pravda, ale ty nemyslím. Ty jsi ve své rodině asi nic dobrého nezažila, že tak mluvíš. Jsi nějak doopravdy nešťastná. Hm... To všechno bývá nejvíc z bídý.“

„A u pánů je to snad lepší? Poctiví lidé žijí dobře i v chudobě.“

„Hm...ano. Možná. Ale chci říci tohle, Lízo: člověk má sklon vidět jen svoje utrpení, ale štěstí nevidí. Kdyby se správně podíval, uvědomil by si, že je na světě dost štěstí pro každého. A což teprve, když se rodina povede, když ti Bůh požehná a dostaneš hodného muže, který tě má rád, na rukou tě nosí, nehne se od tebe! V takové rodině je krásně. A i když přijde trápení, ve dvou se lehce snáší - a kde by nějaké to trápení nebylo? Možná se vdáš *a sama to poznáš*. Vezmi jen první dobu manželství s milovaným mužem: jaké štěstí dovede přinést! A tak tomu je napořád. V první době končívají i manželské hádky dobře. Některá žena, čím má muže raději, tím víc hádek vyvolává. Opravdu, znal jsem jednu takovou. Jako by říkala: ‚Mám tě hrozně ráda, týráš mě ze samé lásky, uvědom si to!‘ Víš, že je možné člověka z lásky úmyslně týrat? Nejvíc to dělají ženy. Myslí si přitom: ‚Odplatím ti pak takovou láskou, tolik tě budu milovat, že to není žádný hřích, když tě teď trochu potýráš.‘ Každý v domě se na vás rád podívá, jak pěkně, vesele, v tichosti a počestnosti si žijete... Některé ženy bývají žárlivé. Když muž někam jde - znal jsem jednu takovou -, nemá stání a dovede třeba v noci vyběhnout, aby se přesvědčila, není-li

tam nebo onde, s tou nebo onou. To už není hezké. Sama to ví, ale když jí to tak mučivě svírá srdce! Miluje přece, dělá to všechno z lásky, a jak je jí milé se po roztržce usmířit, vzít vinu na sebe nebo odpustit! Oběma je pak tak krásně, jako by se znovu prvně setkali, znovu se brali, jako by jejich láska znovu začínala. Když se muž a žena mají rádi, nikdo nemá vědět, co mezi sebou mají. Dojde-li mezi nimi k nedorozumění, ani vlastní matku nemají brát za soudce a stěžovat si jeden na druhého. Sami se musí dohodnout. Láska je boží tajemství a musí zůstat ukryta před cizími zraky, ať se stane cokoliv. Tak je to nejposvátnější a nejlepší. Oba si sebe pak víc váží, a na vzájemně úctě mnoho záleží. Ti když se jednou měli rádi, když se brali z lásky, proč by měla láska pominout? Copak není možné si ji udržet? Takový případ, kdy to není možné, je vzácný. A je-li tvůj manžel dobrý a čestný člověk - jak by láska mohla vyprchat? První opojení pomine, to je pravda, ale přijde láska ještě krásnější. Manželé se duševně sblíží, všechno prožívají společně, nemají jeden před druhým žádné tajemství. A až přijdou děti, pak i ta nejtěžší doba se bude zdát štěstím; jen dost lásky musí člověk mít a být statečný. Práce člověka těší, někdy si pro děti třeba od úst utrhne, ale i to ho těší. Děti ho za to budou mít rády, až vyrostou - ukládá tedy pro sebe. Děti odrůstají a cítíš, že jsi pro ně vzorem, oporou, a že až umřeš, oni celý život v sobě ponosou tvé city a myšlenky tak, jak jsi jim je odkázal, že budou celí k tvému obrazu. Je to pro tebe velký závazek. Jak se pak nemají rodiče ještě těsněji semknout? Říká se, že je obtížné mít děti. Kdo může něco takového říct? Je to nadpozemské štěstí. Máš ráda malé děti, Lízo? Já je mám hrozně rád. Představ si takového růžového chlapečka, jak ti saje u prsu - který muž by nemiloval ženu, když ji vidí sedět se svým děckem u prsu? Růžovoučké, buclaté děťátko se blaženě rozvaluje, nožičky a ručičky má tlust'oučké, malinké čist'oučké nehtíčky, tak malinkaté, že je to až k smíchu, a očička jako když už všemu rozumějí. Saje, chytá tě ručičkou za prs, hraje si. Přejde k němu otec, dítě pustí prs, podívá se dozadu na otce, usměje se, jako by tu bylo něco k smíchu, a saje zase dál. Někdy, když už mu začínají růst zoubky, zmáčkne, až maminku kousne, a pokukuje po ní, jako by říkalo: vidíš, kousl jsem tě! Což to není vrchol štěstí, když všichni tři, muž, žena a dítě jsou spolu? Za takové chvíle se dá mnoho odpustit. Víš, Lízo, člověk se nejdřív sám musí naučit žít a pak teprve svalovat vinu na jiné."

S takovými obrázky se na tebe musí, řekl jsem si v duchu, ačkoliv jsem, Bůh je mi svědkem, mluvil od srdce, a najednou jsem se začervenál. Co když se mi vysměje, kam se schovám?

Ta myšlenka mě rozzuřila. Ke konci své řeči jsem se upřímně rozohnil a má samolibost tím trpěla. Zavládlo dlouhé mlčení. Nejraději bych byl do ní šťouchl.

„Vy tak nějak..." promluvila konečně, ale zarazila se.

Ale já jsem pochopil. V jejím hlase se už chvělo něco jiného, nikoli tvrdého a drsného, ani rezignovaného jako před chvílí, ale cosi měkkého a cudného, tak cudného, že jsem se v té chvíli před ní zastyděl a cítil se provinile.

„Copak?" otázal jsem se s něžným zájmem. „Ale vy tak..."

„No co?"

„Mluvíte tak nějak... jako kniha," řekla a cosi ironického znovu zaznělo v jejím hlase.

Ta poznámka se mě bolestně dotkla. hekal jsem něco jiného.

Nepochopil jsem ani, že se úmyslně schovává za ironii, že je to obvyklý poslední manévřr cudných a citově hlubokých lidí, jimž se někdo hrubě a vlezle vtírá do duše a kteří se do poslední chvíle z hrdosti brání přiznat, co cítí. Už z nesmělosti, s kterou se několikrát odhodlávala k svému posměšku, než jej pronesla, jsem se měl dovětipit. Nedovětipil jsem se však a zmocnil se mě zlý úmysl.

Počkej! pomyslel jsem si.

VII

„Prosím tě, Lízo, jakápak kniha, když i mně je ošklivě, ačkoliv se mě to netýká. Ale ono se mě to týká, všechno se mi to v srdci probudilo. Copak tobě samotné se to tu nehnusí? Jak je vidět, zvyk dělá moc. Čert ví, co z člověka dovede udělat zvyk. Ale copak ty si opravdu myslíš, že nikdy nezestárneš, že budeš věčně hezká a že si tě tu nechají navěky? Nemluvě o tom, že i tady je to svinstvo. Povím ti něco o tvém životě tady: jsi přece mladá, půvabná, hezká, máš duši i cit; a víš, že když jsem se před chvílí probudil, začalo mi být ošklivo, že jsem tu s tebou? Člověk sem může zapadnout jen v opilosti. A kdybys byla jinde, kdybys žila, jako žijí pořádní lidé, snad bych nejen za tebou běhal, ale prostě se do tebe zamiloval, radoval bych se z každého tvého pohledu, a což teprve slova; vyčkával bych před tvými dveřmi, klečel před tebou, viděl bych v tobě svou nevěstu a ještě si to pokládal za čest. Neodvážil bych se vůči tobě nečisté myšlenky. Ale tady vím, že stačí, abych hvízdal, a ty chtě nechtě půjdeš za mnou, nemusím se ucházet o tvé svolení, ty mi musíš být po vůli. Poslední mužik, když se najímá jako nádeník, neprodává se do otroctví celý a ví také, že je to na omezenou dobu. A na jakou dobu se prodáváš ty? Jen si uvědom, čeho se tu vzdáváš? Co tu necháváš ztročit? Duši, duši, která nenáleží tobě, prodáváš do otroctví zároveň s tělem. Svou lásku necháváš zhanobit každým opilcem. Lásku! Ale vždyť láska je všechno, je to démant, je to to nejdražší, co dívka má. Aby dobyli té lásky, dovedou muži obětovat duši, dovedou za ni položit život. A jakou cenu má tady tvá láska? Koupí si tě se vším všudy, nač by se ucházel o lásku, když dostane i bez lásky. Nemůže být pro dívku horší urážky - chápeš to? Slyšel jsem, že vám, husám hloupým, dovolují pro potěchu mít milého. Ale to je přece k ničemu, to je podvod, výsměch, a vy tomu věříte. Copak tě takový milenec může mít opravdu rád? Nevěřím. Jak tě má mít rád, když ví, že tě od něj každou chvíli můžou zavolat sem? Je to zvrhlík! Copak si tě aspoň za mák váží? Co s ním máš společného? Uráží tě a okrádá - to je celá jeho láska. Můžeš ještě být ráda, když tě nebije. Ostatně možná že bije. Zeptej se ho, pokud někoho takového máš, jestli se s tebou ožení! Vysměje se ti do očí, když už na tebe neplivne nebo ti nenabije i když přítom sám možná nestojí za zlamanou grešlí. A uvaž, co z toho máš, že sis tu zničila život? Že tě napájejí kávou a dávají ti dobré jídlo? Ale za co ti ho dávají? Poctivá dívka by takové sousto nevzala do úst, protože by věděla, k jakému účelu ji vykrmuji. Máš tu dluh, stále budeš mít dluh, budeš dlužna až do konce, až do té doby, kdy o tebe zákazníci přestanou stát. Ale to bude brzy, nespolehej na své mládí! Tady to všechno letí tryskem. Potom tě odtud vyhodí. A ne aby tě prostě vyhodili, dlouho předtím tě paní začne sekýrovat, zahrnovat tě

výčitkami, nadávat ti - jako bys nebyla ty jí obětovala své zdraví a zbůhdarma zničila své mládí a zahubila duši, ale jako bys jí ještě přivedla na mizinu, ožebračila ji a okradla. A nečekej zastání: tvoje kamarádky se na tebe také vrhnou, jen aby se jí zalíbily, protože tu v otroctví dávno ztratily všechn soucit a svědomí. Stala se z nich podlá stvoření. Nic nemůže být ohavnějšího, podlejšího a urážlivějšího než ty jejich nadávky. A necháš tu všechno, úplně všechno - zdraví, mládí, krásu i všechny naděje. V dvaadvaceti budeš vypadat na pětatřicet a ještě štěstí, pros za ně páneboha, nebudeš-li nemocná. Teď se ti možná zdá, že vlastně ani nepracuješ, že se bavíš. Ale na celém světě není a nikdy nebylo těžší, otročtější práce. Oči si tu vypláčeš. A neodvážíš se říci ani slovo, ani půl slova, až tě odtud budou vyhánět. Odejdeš jako provinilá. Přejdeš do druhého místa, do třetího, bůhvíkam ještě, a skončíš na Senném. A tam už tě čeká jen bití. Patří to k tamější zdvořilosti, tam host nedovede ani pohladit bez výprasku. Nevěříš, že je tam tak hnusně? Jen se tam jdi jednou podívat, uvidíš to na vlastní oči. Jednou na Nový rok jsem tam jednu viděl přede dveřmi. Domáci ji pro legraci vystrčili, když už příliš řvala, aby prý trochu vymrzla, a zavřeli za ní dveře. V devět hodin ráno byla už namol opilá, rozcuchaná, polonahá, zbitá; celá nalíčená, ale pod očima modřiny, z nosu a ze zubů jí tekla krev. Nějaký kočí ji měl před chvílí v práci. Seděla na kamenném schodišti, v ruce držela nějakého slanečka, řvala, naříkala na svou „smůlu“ a tloukla rybou do schodů. Kočí a opilí vojáci se kolem ní shlukli a dráždili ji. Nevěříš, že taky jednou budeš taková? Ani mně se nechce věřit, ale co ty víš, možná že před nějakými osmi deseti lety sem přijela i ta se slanečkem čistá, svěží, nevinná jako andílek, nevěděla, co je to zlo, při každém slově se červenala. Možná, že byla zrovna taková jako ty, hrdá a urážlivá, jiná než ty druhé, hlavu nesla jako královna a věděla, že by velké štěstí potkalo toho, kdo by se do ní zamiloval a koho by i ona měla ráda. A vidíš, kam to došlo. Co když právě v té chvíli, když opilá a rozcuchaná tloukla rybou do špinavých schodů, co když si v té chvíli vzpomněla na svou minulost, na svá čistá léta v otcovském domě, když ještě chodila do školy a sousedův syn na ni čekal, sliboval, že ji bude mít celý život rád a jen pro ni bude žít, když se domluvili, že se budou věčně milovat a že se vezmou, až budou velcí? Bude pro tebe štěstí, Lízo, když tam někde v suterénním koutě hodně brzo umřeš na souchotiny, jako ta dnes ráno. Ty říkáš nemocnice? To je pravda - ale co když tě madam ještě může potřebovat? Souchotiny jsou zvláštní nemoc, to není jako prudká horečka. Takový souchotinář do poslední chvíle doufá a tvrdí, že mu nic není. Utěšuje se tak - a madam se to hodí. Nemysli si, je to tak - prodala duši, dluží peníze, neodváží se ani pipnout. Až budeš umírat, všichni tě opustí, všichni se od tebe odvrátí, protože - co by si na tobě vzali? Budou ti ještě vyčítat, že překážíš, že neumíráš dost rychle. Požádáš o trochu vody, podají ti ji s nadávkami: kdy už zdechneš, neřáde, nenecháš člověka spát, pořád naříkáš, hostům se to nelíbí! Nelžu, sám jsem takové řeči slyšel. Strčí tě, umírající, do nejzratuchlejšího kouta ve sklepě, bude tam tma, vlhko - na co pak budeš myslet, až budeš ležet opuštěná? Až umřeš, odnesou tě ve spěchu, s brucením a netrpělivostí cizí ruce, nikdo tě nepokřičuje, nikdo po tobě nevzdychne - jen aby tě už měli z krku. Koupí lacinou rakev, vynesou tě jako dnes ráno tu ubožačku a půjdou to zapít do hospody. V hrobě bude čvachtanice a mokřý sníh - nebudou s tebou přece dělat cavyky: „Spusť ji tam, Váňo! Vidíš, to je ta její smůla - i tady má nohy nahoru, kurva! Zkrat' ten provaz, troubo!“ „Ale to je

dobrý!‘ ‚Jak to, dobrý? Vídíš, že leží na boku. Taky to snad byl člověk, né? No, už to tak nech a zasypávej!‘ Dlouho se kvůli tobě hádat nebudou. Honem tě zasypou mokrou černou hlinou a půjdou do hospody... A nikdo na světě na tebe nevzpomene; nikdo, vůbec nikdo k tobě nepřijde, tvé jméno zmizí z povrchu zemského, jako by ses nikdy ani nenarodila. Nebude nic než prach a bláto a klepej si pak o půlnoci, kdy mrtví vstávají, do víka rakve a volej: ‚Pusťte mě, lidé dobří, na boží svět! Žila jsem, jako bych nežila, z mého života udělali hadr a propili ho v krčmě na Senném, pusťte mě, lidé dobří, ještě jednou na svět“‘

Vzrušil jsem se tak, až se mi začínalo hrdlo svírat, a... náhle jsem se zarazil, lekl jsem se, ustrašeně zdvihl hlavu a s tlukoucím srdcem naslouchal. Bylo proč se zarazit.

Už dlouho jsem tušil, že jsem jí otrásl až do dna duše a rozvrátil jí srdce. čím víc jsem o tom byl přesvědčen, tím víc jsem si přál co nejrychleji a s co největší silou dospět k cíli. Hra mě strhovala; avšak nebyla to jen hra...

Věděl jsem, že mluvím těžkopádně, vyumělkovaně, až knižně, neuměl jsem to ani jinak než „jako kniha“. Ale to mě neuvádělo do rozpaků, věděl jsem, vycit'oval jsem, že mi porozumí a že možná právě ta knižnost ještě zesílí účinek. Ale teď, když jsem dosáhl svého, dostal jsem najednou strach. Nikdy, ještě nikdy jsem nebyl svědkem takového zoufalství. Ležela obličejem v polštáři a svírala ho oběma rukama. Rvalo jí to srdce. Její mladé tělo se zmítalo jako v křečích. Potlačené vzlyky se jí draly z prsou, drásaly ji a chvílemi se prodíraly výbuchy pláče a výkřiky. Pak ještě hlouběji zabořovala hlavu do polštáře: nechtěla, aby někdo, třeba jen jediná živá duše, věděl o jejích mukách a pláči. Kousala do polštáře, prokousala si ruku do krve (viděl jsem to potom), pak si vjela prsty do rozpletených copů a násilím se přemohla, strnula bez hnutí, se zatajeným dechem a zaťatými zuby. Chtěl jsem jí domlouvat, uklidňovat ji, ale pocítil jsem, že nemohu, třásl jsem se jakýmsi mrazením a hrůzou, a začal jsem se po tmě chystat k odchodu. Byla tma - ačkoliv jsem se snažil, nemohl jsem se rychle vypravit. Najednou jsem nahmatal krabičku sirek a svícen s novou, nenačatou svíčkou. Jakmile se v místnosti rozsvítilo, Liza vyskočila, posadila se a s podivně zkřiveným obličejem a polonepřičetným úsměvem se na mne nepřítomně podívala. Sedl jsem si k ní a vzal ji za ruku. Vzpamatovala se, naklonila se ke mně a chtěla mě obejmout, ale neodvážila se a lehce sklonila přede mnou hlavu.

„Lízo, milá, já nerad... odpusť mi,“ začal jsem, ale stiskla mé ruce do svých prstů s takovou silou, že jsem pochopil, že neříkám to pravé, a zmlkl jsem.

„Tady máš mou adresu, Lízo, přijď ke mně!“

„Přijdu,“ zašeptala odhodlaně, ale hlavu nechávala sklopenou.

„A teď půjdu, sbohem... na shledanou!“

Ustal jsem, ona vstala také, začervenala se náhle, trhla sebou, vzala šátek, ležící na židli, přehodila si ho přes ramena a přitáhla až k bradě. Když to udělala, bolestně se usmála, začervenala se a tak nějak zvláštně se na mě podívala. Zabořilo mě to; spěchal jsem, abych byl pryč, abych se vytratil.

„Počkejte!“ řekla z ničehož nic už na chodbě, až u dveří, zatahala mě za plášť, ve spěchu postavila svíčku a odběhla. Zřejmě si na něco vzpomněla nebo mi chtěla

přinést něco ukázat. Byla celá červená, když odbíhala, oči jí svítily, na rtech se objevil úsměv - copak to asi bude? Počkal jsem; vrátila se za chvíli a pohlédla na mě, jako by prosila za odpuštění. Byl to docela jiný obličej, docela jiný pohled než předtím; ne tak zasmušilý, nedůvěřivý a zatvrzelý. Nyní byl její pohled prosebný, měkký a zároveň důvěřivý, laskavý a nesmělý. Tak se dívají děti na někoho, koho mají velice rády a koho o něco prosí. Měla, krásné světlehnědé živé oči, které dovedly vyjádřit lásku i zasmušilou nenávisť.

Bez vysvětlení, jako bych coby jakási vyšší bytost měl být vševědoucí, podala mi list papíru. Její obličej zářil v té chvíli naivní, skoro dětskou pýchou. Otevřel jsem papír. Bylo to psaní, které jí psal jakýsi student medicíny nebo něco takového, nabubřelý, květnatý, ale nesmírně uctivé vyznání lásky. Nevzpomínám si na jeho znění, ale dobře si pamatuji, že se tím vysokým slohem prodíral upřímný, nefalšovaný cit. Když jsem dočetl, zachytil jsem na sobě její zanicený, napjatý a dětsky netrpělivý pohled. Vpíjela se očima do mého obličej a čekala, co řeknu. Několika slovy mi zběžně, ale s jakousi radostnou pýchou vysvětlila, že byla na tanečním večíрку u jedněch známých, u jedněch „velmi hodných a *spořádaných* lidí, kteří o ní *dosud nic nevědí*“. Je tu totiž teprve nedávno a jen tak... rozhodně tu nehodlá zůstat, odejde odtud, jen co zaplatí dluh. No, a tam byl ten student, celý večer s ní tancoval a bavil se s ní a vyšlo najevo, že ji znal už v Rize, ještě jako malý chlapec, že si spolu hrávali, ale to už je hodně dávno. Zná dokonce její rodiče, ale *o tomhle* neví naprosto nic, nemá ani tušení. A druhý den po tom večíрку (bylo to předevěřem) jí poslal po přítelkyni, s kterou tam na večířek přišla, tohle psaní a... a to je všechno.

Tak nějak stydlivě sklopila rozzářené oči, když domluvila. Chudinka, chovala dopis toho studenta jako poklad a běžela pro tu svou jedinou drahocennost, abych neodešel, aniž bych věděl, že i jí má někdo čestně a upřímně rád, že s ní někdo mluví uctivě. Jistě bylo tomu dopisu souzeno zůstat ležet v krabici, jistě po něm nebude nic následovat. Ale na tom nezáleží; jsem přesvědčen, že ho celý život bude chovat jako poklad, jako svou pýchu a své ospravedlnění. A nyní, v takovou chvíli, si na dopis vzpomněla a přinesla jej, aby se přede mnou naivně pochlubila, rehabilitovala se v mých očích, abych ten dopis viděl, abych jej pochválil. Neřekl jsem nic, stiskl jí ruku a odešel. Tolik jsem toužil být pryč! Šel jsem celou cestu pěšky, ačkoliv stále ještě hustě padal mokřý sníh. Byl jsem zničený, zdrcený, plný pochybností. Ale pochybnostmi začínala probleskovat pravda. Ošklivá pravda.

VIII

Dlouho jsem si však tu pravdu nechtěl přiznat. Když jsem se po několika hodinách těžkého, olověného spánku ráno probudil -a ihned si vybavil celý svůj včerejší den, užasl jsem nad svou včerejší *sentimentalitou* vůči Líze, nad všemi těmi „včerejšími hrůzami a útrpnostmi“. To někdy na člověka přijde taková slabošská nervová porucha, br! říkal jsem si. Ale co mě to napadlo dát jí svou adresu? Co když přijde? Ostatně, ať si přijde, co na tom... Hlavní a nejdůležitější bylo teď *samozřejmě* něco jiného: musel jsem si pospíšit a za každou cenu co nejrychleji zachránit svou reputaci u Zvěrkova a Simonova. Na tom mi nejvíc záleželo. A tak jsem v starostech toho dopoledne na Lízu úplně zapomněl.

Především bylo nutné vrátit co nejdřív Simonovovi včerejší dluh. Učinil jsem zoufalé rozhodnutí: vypůjčím si od Antona Antonyče celých patnáct rublů. Jako na zavanou byl ten den po ránu ve výborné náladě a půjčil mi na první požádání. Měl jsem z toho takovou radost, že když jsem podepisoval stvrzenku, zatvářil jsem se velkopansky a *nenuceně* mu sdělil, že jsem si včera „zahýřil s kamarády v Hôtel de Paris; vyprovázeli jsme spolužáka, dá se říct přítele z dětství, a ten je totiž velký flamendr, zvyklý žít na vysoké noze. Je z dobré rodiny, má značné jmění, dělá skvělou kariéru, je chytrý a milý, dvoří se jistým dámám, no však vy rozumíte; vypili jsme víc než půluctu lahví a...“ tak to šlo dál. Vyprávěl jsem to všechno velmi lehce, nevázaně a sebevědomě.

Když jsem přišel domů, ihned jsem napsal Simonovovi. Ještě dnes mě těší, když si vzpomenu na vsutku gentlemanský, srdečný a otevřený tón svého dopisu. Obratně a ušlechtilé, a hlavně bez jediného zbytečného slova jsem vzal všechnu vinu na sebe. Omlouval jsem se, „smím-li se vůbec ještě omlouvat“, tím, že jsem se z naprostého nezvyku opil první sklenicí vína, kterou jsem (jako by) vypil ještě před jejich příchodem, když jsem na ně od pěti do šesti čekal v Hôtel de Paris. Především jsem žádal o prominutí Simonova a prosil ho, aby tlumočil mé omluvy všem ostatním, hlavně Zvěrkovovi, kterého jsem - „vzpomínám si, jako by to bylo ve snu“- patrně urazil. Dodal jsem, že bych je všechny navštívil, ale že mě bolí hlava, a hlavně se stydím. Obzvlášť spokojen jsem byl s „jistou lehkostí“ až nedbalostí svého pera (ovšem naprosto zdvořilou), která lépe než jakékoliv vývody dávala rázem na srozuměnou, že se na tu „včerejší nepřijemnost“ dívám dost lhotejně, že jste mě, pánové, ani trochu, ani dost málo nesložili na lopatky, jak si myslíte, že se naopak na to dívám, jak se sluší na gentlemana, který si s klidem váží sám sebe. „Nic se prostě nestalo.“

„Je v tom dokonce kus velkosvětské hravosti,“ radoval jsem se, když jsem si psaní přečetl. To proto, že jsem zjemnělý a vzdělaný člověk. Jiný na mém místě by nevěděl, jak se z toho vymotat, ale já jsem se vytočil a užívám si dál, a to všechno proto, že jsem „vzdělaný a zjemnělý člověk naší doby“. A snad to doopravdy včera způsobil alkohol. Ba ne - alkohol to nebyl. Mezi pátou a šestou, když jsem na ně čekal, jsem nic nepil. Zalhal jsem Simonovovi, nestydatě jsem zalhal a ani teď se za to nestydím...

Kašlu na to! Hlavně že už to mám z krku.

Vložil jsem do dopisu šest rublů, zapečetil a uprosil Apollona, aby jej donesl Simonovovi. Když Apollon zjistil, že jsou v dopise peníze, stal se uctivějším a svolil, že půjde. K večeru jsem si vyšel na procházku. Hlava se mi po včerejšku ještě točila a bolela mě. Ale čím víc se blížil večer, čím víc se stmívalo, tím víc se měnily a mátly mé dojmy a po nich i myšlenky. Cosi neumíralo v hloubi mého nitra, v koutku srdce a svědomí, nechťelo se dát potlačit a hlásilo se k životu palčivým steskem. Potloukal jsem se většinou po nejlidnatějších ulicích průmyslové čtvrti, po Meščanských, po Sadové a u Jusupovova sadu. S oblibou jsem se procházel těmi ulicemi za soumraku, kdy se zaplní spoustou chodců, dělníků a řemeslníků, kteří se vracejí s ustaranými až nasupenými tvářemi z každodenní práce domů. Právě ta shánka za nepatrným výdělkem, ta drsná prozaičnost se mi líbila. Ale tentokrát mě ta tlačence

na ulicích ještě víc rozčílovala. Nemohl jsem se v sobě vyznat. V mé duši se cosi neustále a s bolestí dralo na povrch a nechtělo se uklidnit. Vrátil jsem se domů úplně rozladěný. Jako bych měl na svědomí nějaký zločin.

Neustále mě trápila představa, že přijde Líza. Bylo mi divné, že ze všech vzpomínek na včerejší den mě tak nějak zvláštně, docela odděleně, trápila právě vzpomínka na ni. Na všechno ostatní se mi do večera podařilo úspěšně zapomenout, mávl jsem nad tím rukou a zůstávalo mi uspokojení z psaní Simonovovi. Ale tady s tím jsem nějak nemohl být spokojen. Jako by mě trápila jen Líza. Co když přijde? přemýšlel jsem stále. No co, ať si přijde. Hm. Už to je špatné, že uvidí, jak bydlím. Včera jsem se před ní ukázal jako takový hrdina - a teď! Stejně je to hrozné, že jsem se tak spustil. Bydlím jako žebrák. A včera jsem měl tu odvalu jet na hostinu v takovém obleku! A co ta má pohovka z voskovaného plátna, ze které leze tráva? A ten můj župan, který ani nejde zapnouti Visí z něho cáry. A to všechno uvidí, uvidí Apollona. Ten dobytek ji jistě urazí. Bude na ni drzý, aby mi udělal něco naschvál. A já, to se rozumí, dostanu jako obyčejně strach, začnu před ní poskakovat, přikrývat se šosy županu, usmívat se a lhát. Ach, jaká ohavnost! Ale to ještě není nejohavnější. Je tu něco důležitějšího, horšího a podlejšího, ano, podlejšího. Abych si zase nasazoval tu nepoctivou, lživou masku!

Když jsem došel až sem, prudce jsem vzplanul.

Proč nepoctivou? Jakápak nepoctivost? Mluvit jsem včera upřímně. Vzpomínám si, že byl ve mně také opravdový cit. Chtěl jsem v ní probudit ušlechtilé city... je to dobře, že si poplakala, zapůsobí to na ni blahodárně.

Ale přesto jsem se vůbec nemohl uklidnit.

Celý ten večer, i když jsem se už vrátil domů, po deváté hodině, kdy už se nedalo čekat, že by Líza přišla, neustále jsem ji měl před očima, a co bylo nejhorší, viděl jsem ji stále ve stejné situaci. S neobyčejnou jasností se mi vybavoval z celého včerejška právě ten jeden okamžik, a to když jsem osvětlil sirkou pokoj a spatřil její bledý, zkřivený obličej s mučednickým pohledem. Jaký ubohý, jaký nepřírozený, jaký křivý úsměv měla v té chvíli! Ale tenkrát jsem ještě nevěděl, že ještě po patnácti letech si budu Lízu představovat právě s tím ubohým, křivým úsměvem marnosti, jaký měla v té chvíli.

Druhý den jsem to už zase všechno chtěl považovat za hloupost, podrážděné nervy a hlavně za *přehánění*. Vždycky jsem si byl vědom této své slabé stránky a míval jsem z ní strach. Všechno přeháním, to je má chyba, opakoval jsem si každou hodinu. Ale - ale Líza možná přece přijde, to byl refrén, jímž končily všechny mé tehdejší úvahy. Byl jsem tím tak zneklidněn, že jsem až propadal zuřivosti. „Přijde, určitě přijde,” vykřikoval jsem a běhal po pokoji, „když ne dnes, tak zítra, ale určitě mě vyhledá. Zatracený romantismus těchto čistých srdcí! Zatracená ošklivost, hloupost, zatracená omezenost těch sentimentálních duší! Jak mohla nerozumět, jak jenom mi mohla nerozumět?” Ale tu jsem se zarazil, dokonce ve velkých rozpacích.

Jak málo, jak málo slov stačilo, pomyslel jsem si mimoděk, jak málo bylo třeba idyly

(a k tomu idyly falešné, knižní, vymyšlené), abych rázem dostal duši člověka tam, kam jsem chtěl. Tomu se říká neposkvrněnost. Tomu se říká panenská půda!

Chvillemi mě napadalo, že bych k ní sám zajel, „všechno jí povědět“ a přemluvit ji, aby ke mně nechodila. Ale při tom pomyšlení ve mně stoupal takový vztek, že bych byl uškrtil tu „prokletou“ Lízu, kdyby se náhle vedle mne octla, urazil bych ji, poplival, vyhnal *bych* ji, udeřil!

Ale minul den, druhý, třetí, Líza nepřicházela a já se začínal uklidňovat. Obzvlášť po desáté hodině se mi vracela odvaha a dobrá nálada, dokonce jsem někdy začínal spřádat docela sladké sny: zachraňuji například Lízu právě tím, že ke mně chodí a já k ní promlouvám. Rozvíjím ji a vzdělávám. Konečně se dohaduji, že mě miluje, vášnivě miluje. Tvářím se, že nic nechápu (proč se vlastně přetvařuji, to nevím, asi jen tak, pro okrasu). Nakonec se mi rozpačitá, krásná, chvějící se a vzlykající vrhá k nohám a říká, že jsem její spasitel, že mě miluje nade všechno na světě. Jsem překvapen, ale... „Lízo,“ odpovídám jí, „copak myslíš, že jsem nepoznal, že mě máš ráda? Viděl jsem všechno a rozuměl ti, ale netroufal jsem si sám jako první sáhnout po tvém srdci, protože jsem měl na tebe vliv a bál jsem se, že se budeš z vděčnosti nutit, abys mou lásku opětovala, že v sobě násilně vyvoláváš lásku, kterou možná necítíš, a to jsem nechťel, protože... protože to je despotismus, to je nešetné.“ (Zkrátka jsem se rozřečnil do jakési evropské, georgesandovské, nevýslovně ušlechtilé rafinovanosti.) „Ale teď, teď jsi má, sám jsem si tě stvořil, jsi čistá, krásná - jsi má překrásná žena.“

*A v dům můj svobodně a směle
ty vejdi jako vládkyně!*

A potom spolu budeme žít v blaženosti, pojedeme do ciziny atd. atd. Zkrátka nakonec se mi udělalo nanic a skončil jsem tím, že jsem na sebe vyplázl jazyk.

Vždyť ji, „děvku“, ani nepustil! pomyslel jsem si. Nepouštějí je často ven, tím méně večer (nevím proč, vytvořil jsem si představu, že přijde večer v sedm hodin). Říkala ovšem, že se tam ještě docela nezavázala, že má svá privilegia - hm. K sakru, přijde, určitě přijde!

Ještě dobře, že mě v té době rozptyloval Apollon svou drzostí. Zbavoval mě posledních zbytků trpělivosti. Byla to morová rána, bič seslaný na mne Prozřetelností. Byli jsme po řadu let v neustálém souboji a já ho nenáviděl. Bože, jak jsem ho nenáviděl. Snad nikoho v životě jsem neměl v takové nenávisti jako jeho, zvlášť v některých okamžicích. Byl to solidní starší člověk, který se částečně zabýval krejčovinou. Nevím proč, ale pohrdal mnou, a to tak, že to přesahovalo všechny meze, a díval se na mě nesnesitelně přezíravě. Díval se ostatně přezíravě na každého. Stačilo se podívat na tu ulízanou světlovlasou hlavu, na toho kohouta, kterého si česal nad čelem a přimašťoval olejem, na ta solidní ústa, složená vždycky do trojúhelníku - a cítili jste, že máte před sebou osobu, která o sobě nikdy nezapochybuje. Byl to pedant nejvyššího stupně, největší pedant, s jakým jsem se

v životě setkal, a k tomu měl sebevědomí, které by slušelo snad jen Alexandru Makedonskému. Byl zamilovaný do každého svého knoflíku, do každého svého nehtu - doopravdy zamilovaný, bylo to na něm vidět. Zacházel se mnou naprosto despoticky, velmi málo se mnou mluvil, a když se na mě musel dívat, díval se tvrdým, povýšeně sebevědomým a vždy ironickým pohledem, který mě někdy doháněl k zuřivosti. Konal své povinnosti s takovým výrazem, jako když mi prokazuje obzvláštní milost. Ostatně, nedělal pro mě skoro vůbec nic a nepokládal ani za svou povinnost něco pro mě dělat. Bylo mimo veškerou pochybnost, že mě pokládá za největšího pitomce na světě a že mě „drží u sebe“ jen proto, že ode mě každý měsíc dostává plat. Souhlasil s tím, že pro mě „nebude nic dělat“ za sedm rublů měsíčně. Mnoho hříchů mi za něj bude odpuštěno. Někdy jsem dospíval až k takové nenávisti, že jsem div nedostal záchvat, když jsem ho zaslechl přicházet. Ale nejodpornější mi bylo jeho šišláni. Měl delší jazyk, než má být, nebo něco podobného, a následkem toho neustále šišlal a sykal a dělal dojem, že je na to hrozně pyšný, že si myslí, bůhví jak mu to nepřidává důstojnosti. Mluvil tiše a rozvážně s rukama za zády a se sklopenýma očima. Nejvíc mi šlo na nervy, když si za přepážkou předčítal z žaltáře. Mnoho bojů jsem s ním svedl pro to čtení. Ale on to měl hrozně rád, předčítat večer tichým, vyrovnaným, zpěvavým hlasem jako za nebožtíka. Je zajímavé, že u toho také skončil: nechává se teď najímat, aby četl žalmy nad nebožtíky a mimo to hubí krysy a vyrábí leštidlo na boty. Ale tenkrát jsem ho nedovedl vyhnat, jako by byl nějak chemicky sloučen s mou existencí. Kromě toho ani on by ode mě za nic neodešel. Nemohl jsem bydlet v *chambres garnies**, můj byt byl mým palácem, mou ulitou, mým futrálem, do kterého jsem se schovával před celým lidstvem. Apollon, čert ví proč, patřil podle mého mínění k tomu bytu a já ho celých sedm let nedokázal vyhodit.

Bylo například nemožné zdržet mu výplatu o dva nebo tři dny. Sehrál by mi takovou scénu, že bych nevěděl, kam se podít. Ale v oněch dnech jsem byl natolik na všechny našťvaný, že jsem se z jakéhosi důvodu rozhodl Apollona *potrestat* a zdržet mu plat o čtrnáct dní. Už dlouho, skoro dva roky, jsem se chystal, že to udělám, a to jedině proto, abych mu dokázal, že si nesmí dovolovat jednat se mnou tak přezíravě, že když budu chtít, mohu mu kdykoliv nezaplatit. Měl jsem v úmyslu o ničem se mu nezmiňovat, naopak úmyslně mlčet, abych zlomil jeho pýchu a donutil ho, aby sám o plat požádal. Pak vytáhnou ze zásuvky celých těch sedm rublů, ukážu mu, že je pro něj mám připraveny, ale „nechci, nechci, prostě nechci mu je dát, nechci, protože to *tak chci*, protože je to moje vůle jako jeho pána a protože je neuctivý, protože je hrubián, ale jestli uctivě požádá, že se možná obměkčím a dám mu ty peníze, jinak že si na ně počká ještě čtrnáct dní, ještě tři neděle, *celý* měsíc.“

Ale ačkoliv jsem byl velmi tvrdý, přece vyhrál on. Nevyržel jsem to ani čtyři dny. Začal tím, čím v podobných případech vždycky začínal, protože podobné případy se už staly, zkoušel jsem to už dřív (musím poznamenat, že jsem všechno věděl předem, znal jsem nazpaměť tu jeho podlou taktiku). Spočívala v tom, že na mě nejdřív upřel

* v zařízených pokojích - franc.

neobyčejně přísný pohled a díval se tak na mě třeba několik minut, zvlášť když mi při návratu nebo při odchodu z domu otvíral dveře. Pokud jsem tyto pohledy vydržel a tvářil se, že si ničeho nevšímám, mlčel dál a přistoupil k dalšímu mučení. Zčistajasna přijde tiše a nenápadně do mého pokoje, když chodím nebo čtu, postaví se u dveří, jednu ruku dá za záda, jednu nohu dopředu a upře na mě pohled už ne pouze přísný, ale dokonale pohrdavý. Když se ho zeptám, co chce, neodpoví, ještě několik vteřin se na mě upřeně dívá, pak zvláštním způsobem stáhne rty a s významným výrazem se pomalu obrátí a pomalu odejde do svého pokojíku. Asi za dvě hodiny přijde zas a zase se tak přede mne postaví. Stávalo se, že jsem se ho ve vzteku už nezeptal, co chce, ale prudce a pánovitě jsem zdvihl hlavu a také se na něho upřeně díval. Tak jsme se na sebe dívali skoro dvě minuty, až se konečně otočil a zase pomalu a důstojně na dvě hodiny odešel.

Jestliže mě ani to nepřivedlo k rozumu a dál jsem se vzpouzel, začal vzdychat, kdykoliv se na mě podíval, dlouze a zhluboka vzdychal, jako by těmi vzdechy měřil celou hloubku mého mravního pádu. Samozřejmě, že to končilo jeho úplným vítězstvím. Zuřil jsem, křičel, ale v tom, o co šlo, jsem byl donucen se vzdát.

Tentokrát jsem ztratil trpělivost hned po obvyklém manévru „přísných pohledů“ a rozzuřeně se na něho vrhl. Byl jsem už tak jako tak vydrážděný.

„Stůj!“ vykřikl jsem vztekle, když se s jednou rukou za zády pomalu obracel k odchodu. „Stůj! Vrah se, povídám ti, vrať se!“ Patrně jsem zařval tak nepřirozeně, že se otočil a jaksi překvapeně si mě prohlížel. Nadále ovšem neřekl ani slovo a to mě rozzuřovalo.

„Jak si dovoluješ chodit ke mně, když tě nevolám, a takhle se na mě dívat? Odpověz!“

Klidně se na mne asi půl minuty díval a pak se zase měl k odchodu.

„Stůj!“ zařval jsem a přiskočil k němu, „ani krok! Tak, a teď odpověz: proč jsi sem přišel?“

„Kdyby pro mne měli nějaký rozkaz, patří se mi ho vyplnit,“ odpověděl po chvíli mlčení s tichým odměřeným sykáním, vytáhl obočí, pomalu naklonil hlavu od jednoho ramene ke druhému - a to všechno s děsivým klidem.

„Na to se tě neptám, ty kate!“ vykřikl jsem a třásl se zlostí. „Iá ti sám povím, proč sem chodíš, ty kate. Vidíš, že ti nedávám plat, nechceš z nafoukanosti o něj poprosit, a proto mě chodíš týrat těmi svými pitomými pohledy a ani ne-ne-netušíš, ty kate, jak je to hloupé, hloupé, hloupé, hloupé, hloupé!“ Chtěl se zasel mlčky vytratit, ale já ho zadržel.

„Vidíš!“ křičel jsem, „tady mám ty peníze.“ (Vytáhl jsem je ze stolku.) „Celých sedm rublů, ale ty je nedostaneš, rozumíš, nedostaneš je, dokud mě nepřijdeš pokorně a uctivě poprosit za odpuštění. Slyšel jsi?“

„To nejde,“ odpověděl s jakousi nepřírozenou sebejistotou. „Ale půjde to,“ křičel jsem, „dávám ti čestné slovo, že to půjde!“

„Nevím, proč bych vás měl prosit za odpuštění,“ pokračoval klidně a vůbec si nevšímám mého křiku, „vy jste mi nadával do katů, za to vás můžu na policejním úřadě udat pro

urážku.”

„Jen jdi! len to udej!” zařval jsem. „Jdi hned, v tu ránu, v tuhle vteřinu! A přece jsi kat, kat, kat!” Ale on se na mě jen podíval, otočil se, neposlušal už, jak ho volám zpátky, ani se neohlédl a klidně krácel do svého pokojíku.

Nebyť Lízy, nedělo by se ani tohle, řekl jsem si v duchu. Chvíli jsem zůstal stát a pak jsem se důstojně a obřadně, se srdcem pomalu a silně bušícím, vypravil k němu za zástěnu.

„Apollone!” řekl jsem tiše a důrazně, ale celý udýchaný. „Okamžitě, bez sebemenšího otálení, dojdi pro strážníka!”

Seděl už u svého stolu, nasazoval si brýle a chystal se šít. Když uslyšel můj rozkaz, vyprskl smíchy.

„Okamžitě, teď hned jdi! Nebo si nedovedeš představit, co se stane!”

„Vy doopravdy nemáte všech pět pohromadě,” odpověděl pomalu a sykavě, nezdvihl ani hlavu a klidně dál navlékal nit. „Kdo to jakživ slyšel, aby člověk sám na sebe volal policii? A co se týče strachu, zbytečně se rozčilujete, protože - z toho nebude nic.”

„Ať už jsi pryč!” vřískal jsem a chytil ho za rameno. Cítil jsem, že ho co nevidět uhodím.

Nezaslechl jsem, jak se v té chvíli dveře z předsíně tiše a pomalu otevřely, vstoupila jakási postava, zůstala stát a zaraženě nás pozorovala. Ohlédl jsem se, ztuhl hanbou a utekl do svého pokoje. Tam jsem se oběma rukama chytil za vlasy, přitiskl hlavu na stěnu a zůstal bez hnutí v této poloze.

Asi za dvě minuty se ozvaly Apollonovy pomalé kroky. „Nějaká ženská se po vás ptá,” ohlásil, neobyčejně přísně se na mne podíval, pak ustoupil a nechal vejít - Lízu. Neodcházel a posměšně si nás prohlížel.

„Jdi pryč! Jdi pryč!” poručil jsem mu v rozpacích. Vtom to v mých hodinách hrklo, zachrptělo a odtlouklo sedm.

A v dům můj svobodně a směle

ty vejdi jako vládyně!

(z téže básně)

IX

Stál jsem před ní ubitý, zostuzený, hrozně rozpačitý, patrně jsem se usmíval a ze všech sil jsem se snažil zapnout roztrhaný prošíváný župan - přesně tak, jak jsem si to v úzkostech předem představoval. Apollon asi po dvou minutách odešel, ale mně se tím neulehčilo. A nejhorší bylo, že i ona upadla náhle do takových rozpaků, že jsem tím byl až překvapen. Samozřejmě z toho, jakého mě viděla.

„Posaď se!” řekl jsem mechanicky, přistrčil jí ke stolu židli a sám si sedl na pohovku. Ihned se poslušně posadila a napjatě se na mě dívala, zřejmě ode mne něco očekávala. Naivita toho očekávání mě rozzuřila, ale ovládl jsem se.

Měla by dělat, jakoby nic, jako by vše bylo v nejlepším pořádku, kdežto ona... Nejasně jsem pocítil, že mi to *všechno* draze zaplatí. „Zastalas mě ve zvláštní situaci, Lízo,” začal jsem zajíkovat, ačkoliv jsem věděl, že právě takhle nemám začínat.

„Jen si, prosím tě, nic nemysli!” zvolal jsem, když jsem spatřil, jak náhle zčervenala, „nestydím se za svou chudobu. Naopak, jsem na ni pyšný. Jsem chudý, ale urozený... člověk může být urozený a přitom chudý,” breptal jsem. „Ostatně - nechtěla bys čaj?” „Ne...” chtěla něco říci.

„Počkej!” Vyskočil jsem a běžel k Apollonovi. Musel jsem se někam ztratit.

„Apollone,” zašeptal jsem v zimničném spěchu a hodil mu sedm rublů, které jsem celou tu dobu mačkal v dlani. „Tady máš svůj plat, vidíš, dávám ti ho, ale ty mě za to musíš zachránit. Okamžitě přines z restaurace čaj a deset sucharů! Nepůjdeš-li, přivedeš člověka do neštěstí. Ty nevíš, kdo ta žena je. Je to - víc ti nepovím. Možná že si myslíš bůhvíco. Ale ty nevíš, jaká je ta žena!”

Apollon už zase měl brýle a seděl u práce. Nejdřív mlčky pohlédl na peníze, ale neodložil jehlu. Nevšímal si mě, neodpověděl mi a dál se zabýval nití, kterou stále ještě navlékal. Čekal jsem asi tři minuty, stál jsem před ním se založenými rukama a la Napoleon. Skráně jsem měl zmáčené potem a byl jsem bledý, cítil jsem to. Ale chvála bohu, patrně v něm pohled na mě vzbudil lítost. Nechal svou nit, pomalu vstal, pomalu odstrčil židli, pomalu sundal brýle, pomalu přepočítal peníze, konečně se mě přes rameno zeptal, má-li zít celou porci, a pomalu odešel z místnosti. Když jsem se vracel k Líze, napadlo mě cestou: neměl bych, tak jak jsem, v županu, utéci, kam mě oči povedou, a tam ať se děje, co děje?

Opět jsem si sedl. Dívala se na mě znepokojeně. Několik minut jsme mlčeli.

„Já ho zabiju!” vykřikl jsem zčistajasna a bouchl pěsti do stolu, až inkoust vystříkl z kalamáře.

„Co to říkáte?” trhla sebou.

„Zabiju ho, zabiju ho!” vřískal jsem a tloukl do stolu. Byl jsem úplně nepřičetný, ale přitom jsem si uvědomoval, jak je to hloupé, být tak nepřičetný.

„Nemáš tušení, Lízo, co ten kat se mnou dělá. Je to můj kat. Teď šel pro suchary, ale...”

Náhle jsem se rozeštkal. Dostal jsem záchvat. Hrozně jsem se styděl, ale nemohl jsem přemoci vzlykot. Líza se vyděsila. „Co je vám? Co je vám?” volala starostlivě. „Vodu! Podej mi vodu!” mumlal jsem skomíravým hlasem, ačkoliv jsem dobře věděl, že bych se obešel bez vody a nemusel bych mumlat skomíravým hlasem. *Producíroval* jsem se, jak se říká, abych si zachránil reputaci, ale přitom jsem měl skutečný záchvat.

Podala mi vodu a smutně se na mě dívala. Vtom přinesl Apollon čaj. Napadlo mi, že ten obyčejný a prozaický čaj je hrozně nevhodný a nuzný po tom všem, co bylo, a začervenat jsem se. Líza vyděšeně hleděla na Apollona. Ten odešel, ani se na nás nepodíval.

„Nepohrdáš mnou, Lízo?” řekl jsem; upřeně jsem se na ni díval a trásl se netrpělivostí, co řekne.

Upadla do rozpaků a nedovedla odpovědět.

„Pij čaj!“ řekl jsem zlostně. Zlobil jsem se na sebe, ale samozřejmě, že ona to musela odnést. Strašný vztek na ni mi náhle vzkypěl v srdci, nejraději bych ji snad byl zabil. Abych se jí pomstil, umínil jsem si v duchu, že s ní nepromluví ani slovo. Ona je všeho příčinou, myslím jsem si.

Naše mlčení trvalo už skoro pět minut. Na stole stál čaj, nikdo z nás se ho nedotkl. Schválně jsem nezačínal pít první, abych jí ještě víc přitížil, a začít sama se ostýchala. Několikrát na mne pohlédla s truchlivým údivem. Mlčel jsem zatvrzele.

Největším mučedníkem jsem ovšem byl já sám, neboť jsem si byl plně vědom, jak hnusná a sprostá je má hloupá zloba, a přitom jsem se nijak nedovedl ovládnout.

„Chci odtamtud... nadobro... odejít,“ začala Líza, aby přerušila mlčení. Chudinka! Právě o tom neměla povídat v takovou už beztak hloupou chvíli takovému beztak hloupému člověku jako mně. Až se mi srdce sevřelo nad její neobratností a nevhodnou přímočarostí. Ale cosi zvrhlého ihned ve mě potlačilo všechn soucit, a dokonce mě ještě více popíchlo: kopnout do všeho! Uběhlo ještě pět minut.

„Nepřišla jsem nevhod?“ řekla plaše, skoro neslyšně, a měla se k odchodu.

Ale jakmile jsem spatřil to první vzplanutí uražené hrdosti, otfásl jsem se zlostí a okamžitě jsem vybuchl.

„Pověz mi, prosím tě, proč jsi vlastně ke mně přišla?“ spustil jsem udýchaně, aniž bych se staral o logický pořádek slov. Chtělo se mi vychrlit všechno najednou, bylo mi jedno, odkud začnu.

„Proč jsi přišla? Odpovídej) Odpovídej)” křičel jsem málem bez sebe. „Povím ti, miláčku, proč jsi přišla. Přišlas proto, že jsem ti tenkrát říkal *dojemná slova*. Rozcitlivěla ses a ráda bys znova slyšela ‚dojemná slova‘. Tak abys věděla, já jsem si tenkrát z tebe střílel. I teď si z tebe střílím. Co se tak třeseš? Ano, střílel jsem si z tebe. Urazili mě předtím na večírku ti čtyři, co přijeli přede mnou. Přijel jsem k vám, abych jednoho z nich, toho důstojníka, zfackoval, ale nepovedlo se mi to, byli pryč, musel jsem se pomstít za svou urážku, triumfovat nad někam, naskytla ses ty, vylil jsem si zlost na tobě a vystřelil si z tebe. Tamti mě ponížili, chtěl jsem také ponižovat, udělali ze mě hadr, chtěl jsem tedy i já ukázat svou moc... Tak to bylo, a ty sis už myslela, že jsem tě úmyslně přijel zachraňovat, vid', že sis to myslela? Myslela sis to nebo ne?”

Věděl jsem, že bude možná zmatená a nepochopí podrobnosti, ale zároveň jsem věděl, že výborně pochopí podstatu věci. To se také stalo. Zbledla jako stěna, byla by ráda něco řekla, rty se jí bolestně zkřivily a jako podřatá klesla na židli.

A celou dobu mě pak poslouchala s otevřenými ústy, s očima dokořán a třásla se hrůzou. Cynismus, cynismus mých slov ji zdrtil.

„Zachraňovat!“ mluvil jsem dál, vstal jsem a pobíhal před ní po pokoji sem a tam. „Jak já bych mohl zachraňovat? Možná, že jsem horší než ty. Proč jsi mi tenkrát, když jsem ti držel kázání, nevetla do tváře: ‚A pročpak ty jsi k nám přišel? Snad ne hlásat morálku?‘ Svou moc, moc jsem potřeboval dokázat, potřeboval jsem hru, potřeboval jsem dosáhnout tvých slz a ponižení, tvého hysterického záchvatu - vidíš, to jsem

tenkrát potřeboval! Ale nevydržel jsem to tenkrát, protože jsem slaboch, polekal jsem se a čert mi napískal, abych ti dal svou adresu. A potom, ještě než jsem došel domů, svolával jsem na tvou hlavu hromy a blesky, kvůli té adrese. Už tehdy jsem tě nenáviděl za to, že jsem ti lhal. Protože já si dovedu jen zahrávat se slovy, spřádat sny, ale ve skutečnosti, víš, co si přeju? Abyste všichni šli k čertu, to si přeju! Potřebuju klid. Za to, aby mě lidé nechali na pokoji, od minuty prodám celý svět za kopejku. Když si mám vybrat, má-li jít celý svět k čertu, nebo já dnes nemít svůj čaj, řeknu, ať se celý svět propadne, jen když já budu vždycky mít svůj čaj. Vědělas to nebo ne? Ale já to vím, že jsem mizera, ničema, sobec a lenoch. Celé ty tři dny jsem se třásl strachem, že přijdeš. A víš, čeho jsem se celé ty tři dny nejvíc bál? Toho, že mě po tom, co jsem se před tebou ukázal jako takový hrdina, spatříš v roztrhaném župánku, nuzného a ošklivého. Před chvílí jsem ti řekl, že se za svou chudobu nestydím; tak abys věděla, stydím se, stydím se víc než za cokoli jiného, víc, než kdybych kradl, protože jsem tak strašně ješitný, jako by byl někdo ze mne stáhl kůži a už pouhý vzduch mě bolel. Ale copak ti ani po tom všem není jasné, že ti nikdy neodpustím, žes mě zastihla v tomhle županu, jak jsem dorážel na Apollona jako vztekly pes? Spasitel, někdejší hrdina, doráží na svého sluhu jako prašivý chlupatý pudlík a sluha si z něho dělá blázny. Ani to, že jsem před chvílí před tebou propukl v pláč jako zahanbená žena, ti nikdy neodpustím. Ani to, k čemu se ti teď přiznávám, nikdy neodpustím tobě! Ano, ty, jedině ty musíš za to všechno pykat, protože ses k tomu namanula a protože já jsem ničema, protože jsem nejohavnější, nejsměšnější, nejmalichernější, nejhoupější a nejzávistivější ze všech pozemských červů, kteří nejsou o nic lepší než já, ale kteří se, čert ví, čím to je, nikdy za sebe nestydí, kdežto já budu celý život od každé hnydy dostávat facky - to je můj základní rys. Co je mi do toho, že nic z toho nemůžeš pochopit? A co je mi vůbec do tebe a do toho, zda tam hyneš nebo nehyneš? Dovedeš si představit, jak tě teď, když jsem ti tohle všechno řekl, budu nenávidět za to, žes tu byla a poslouchala? Vždyť takhle se člověk vyznává jen jednou za život, a to ještě v záchvatu hysterie! Co tu ještě chceš? Proč tu po tom všem ještě trčíš, proč mě mučíš, proč nejdeš pryč?" Ale tu se stalo něco zvláštního.

Byl jsem zvyklý uvažovat podle knih a představoval jsem si všechno na světě tak, jak jsem si to předem vymyslel ve svých představách, takže jsem v první chvíli ani nepochopil, co zvláštního se děje. Stalo se toto: Líza, kterou jsem urazil a pošlapal, pochopila mnohem víc, než jsem si představoval. Pochopila z toho všeho to, co žena, která má někoho upřímně ráda, pochopí ze všeho nejdříve, a to, že jsem sám nešťastný.

Bolestné ochromení vystřídalo nejdříve na její tváři úlek a pocit urážky. Když jsem o sobě říkal, že jsem ničema a padouch, a když mi tekly slzy (přednesl jsem celou tu tírádu v slzách), stáhl se jí obličej jakousi křečí. Byla by chtěla vstát a zarazit mě, když jsem se blížil ke konci, ale ne proto, že jsem křičel: „Proč jsi zde? Proč nejdeš pryč?“, toho si nevšimla, ale proto, že tušila, že je pro mne hrozné tohle všechno vyslovit. A byla také, chudinka, taková utlučená, pokládala se za člověka stojícího nekonečně nízko pode mnou - jak by se byla mohla rozzlobit nebo urazit? V prudkém hnutí myslí vyskočila ze židle, nejrady by se ke mně byla rozběhla, ale netroufala si pohnout se z místa, vztáhla jen ke mně ruce... To otřásl i mům srdcem. A tu se Líza ke mně vrhla,

objala mě kolem krku a rozplakala se. Ani já jsem se neovládl a rozvzlykal jsem se tak jako dosud ještě nikdy.

„Nemám možnost... Nemohu být dobrý!“ vydechl jsem s námahou, došel k pohovce, padl na ni obličejem dolů a čtvrt hodiny jsem vzlykal v opravdovém hysterickém záchvatu. Klekla si ke mně, objala mě a jakoby strnula v tom objetí.

Šlo však o to, že histerie musela jednou skončit. A tu (píši i tu nejohavnější pravdu), už jak jsem tak ležel na pohovce a tiskl hlavu do svého šeredného koženého polštáře, začínal jsem si pomalu, vzdáleně, mimovolně, ale nezadržitelně uvědomovat, že mi teď bude trapné zdvihnout hlavu a podívat se Líze do očí. Za co jsem se styděl? Nevím, ale styděl jsem se. V rozbourané mysli se mi také zrodila myšlenka, že jsme si definitivně vyměnili role, hrdinkou že je tu teď ona a já právě takové ponížené a zdrcené stvoření, jako oné noci před třemi dny byla ona přede mnou... A to všechno mě napadlo už ve chvíli, kdy jsem ležel na pohovce obličejem dolů!

Snad jsem jí, proboha, tenkrát nezáviděl?

Nevím, dodnes se v tom nevyznám, a tenkrát jsem to, samozřejmě, chápal ještě méně. Nemohu žít, aniž někoho ovládám a tyranizuji. Ale úvahy nic nevysvětlí, a proto lépe neuvažovat.

Přece jsem se však přemohl a zdvihl hlavu, jednou jsem ji zdvihnout musel. A tu - dodnes jsem přesvědčen, že jen proto, že mi bylo hanba podívat se na ni - vzplanul v mém srdci jiný cit, cit vládce a přemožitele. Oči se mi zaleskly vášní, prudce jsem stiskl její paže. Jak jsem ji v té chvíli nenáviděl a jak mě to k ní táhlo! Jeden cit zesiloval druhý. Podobalo se to pomstě. Její tvář vyjadřovala zpočátku překvapení, dokonce strach, ale jen na okamžik. Nadšeně a vroucně mě objala.

X

Za čtvrt hodiny jsem v zběsilé netrpělivosti pobíhal po pokoji a každou chvíli se škvírou v zástěně díval na Lízu. Seděla na zemi, hlavu si opírala o postel a patrně plakala. Neodcházela však a to mě dráždilo. Tentokrát věděla už všechno. Definitivně jsem ji urazil..., ale raději o tom nemluvit. Pochopila, že můj výbuch *vášně* byl pouhou pomstou, novým ponížením pro ni, a že k mé dřívější, skoro bezdůvodné nenávisti přibyla teď *osobní závistivá* nenávist k ní. Nechci ovšem tvrdit, že to všechno chápala tak zřetelně, ale bylo jí zato naprosto zřejmé, že jsem odporný člověk, a hlavně že nejsem schopen ji milovat.

Já vím, řeknete, že je to neuvěřitelné, že je neuvěřitelné, aby se našel někdo tak zlý a hloupý, jako jsem já. Snad ještě někdo dodá, že je nepravděpodobné, že bych si ji byl nezamiloval, nebo alespoň nedocenil její lásku. Proč nepravděpodobné? Předně jsem ji už nemohl milovat, protože milovat pro mne znamenalo tyranizovat z výše své mravní převahy. Po celý život jsem si jinou lásku ani nedovedl představit a dospěl jsem tak daleko, že si někdy myslím, že láska je v podstatě právo tyranizovat člověka, které milovaný člověk dobrovolně poskytuje. Ve svých podzemních snech jsem si lásku nikdy ani nepředstavoval jinak než jako zápas, začínal jsem nenávistí a končil

morálním podrobením, ale dál jsem už nevěděl, co s pokořeným předmětem lásky počít. Co je na tom nepravděpodobného, když jsem byl ve svém mravním rozkladu už tak daleko, tak jsem už odvykl „živému životu“, že mě před chvílí mohlo napadnout vyčítat jí a vysmívat se jí, že přišla „poslouchat dojemná slova“, a nepochopil jsem, že vůbec nepřišla za dojemnými slovy, ale proto, aby mě milovala, protože pro ženu znamená láska jedinou spásu, jedinou záchranu před jakoukoliv záhubou, vzkříšení se u ní nemůže projevit nijak jinak než právě takto. Ostatně má nenávisť nebyla už tak prudká, když jsem pobíhal po pokoji a díval se skulinou za plentu. Bylo mi jen nesnesitelně nepříjemné, že tu Líza dosud je. Přál jsem si, aby zmizela. Toužil jsem po „klidu“, toužil jsem po samotě podzemí. „Divý život“, na který jsem nebyl zvyklý, na mě tlačil tak silně, že se mi těžce dýchalo.

Ale uplynulo dalších několik minut a Líza dosud nevstávala, jako by o sobě nevěděla. Měl jsem tolik nestoudnosti, že jsem lehce zacukal na plentu, abych jí to připomenul. Prudce sebou škubla, vyskočila a ve spěchu hledala svůj šátek, klobouk a kožíšek, jako by chtěla přede mnou uniknout. Po dvou minutách vyšla pomalu před plentu a smutně se na mne podívala. Zle jsem se ušklíbl, ovšem úmyslně, neboť *tak se to slušelo*, a uhnul jsem před jejím pohledem.

„Sbohem,“ řekla a zamířila ke dveřím.

Rozběhl jsem se k ní, vzal ji za ruku, otevřel jí pěst, vložil do ní... a zase ji zavřel. Pak jsem se rychle otočil a utíkal do protějšího kouta, abych to aspoň neviděl.

Rád bych byl na tomto místě zalhal a napsal, že jsem to udělal nechtěně, v jakémsi pominutí smyslů. Ale nechej lhát, a proto řeknu rovnou, že jsem jí otevřel ruku a vložil do ní... ze zloby. Napadlo mě, abych to udělal, když jsem pobíhal sem a tam po pokoji a ona byla za plentou. Ale jedno mohu říci určitě: ta krutost se nezrodila v mém srdci, ale v mé zpitomělé hlavě. Byla to krutost do té míry okázalá, do té míry vymyšlená, sehraná, *knižní*, že jsem v ní nevydržel ani minutu. Nejdříve jsem utekl do kouta, abych to neviděl, pak jsem se v zahanbeném zoufalství rozběhl za Lízou. Otevřel jsem dveře na chodbu a poslouchal.

„Lízo! Lízo!“ volal jsem na schodiště, ale nesměle, polohlasem.

Nikdo neodpověděl, měl jsem dojem, že slyším její kroky dole na schodech.

„Lízo!“ vykřikl jsem hlasitěji.

Žádná odpověď. Ale vtom jsem zaslechl, jak dole těžké skleněné domovní dveře zavrzaly a hlučně se zabouchly. Rozlehlo se to po schodišti.

Odešla. Zamyšleně jsem se vrátil do pokoje. Bylo mi hrozně. Zastavil jsem se u stolu vedle židle, na které seděla, a tupě jsem zíral před sebe. Uplynula asi minuta a najednou jsem se celý zachvěl: přímo před sebou na stole jsem spatřil... zkrátka spatřil jsem zmačkanou modrou pětirublovou bankovku, tu, kterou jsem jí před chvílíčkou strčil do ruky. Byla to ta bankovka, žádná jiná to být nemohla, protože jinou jsem doma neměl. Podařilo se jí pustit ji z ruky na stůl v té chvíli, kdy jsem odběhl do protějšího kouta.

Co na tom? Mohl jsem čekat, že to udělá. Mohl jsem to čekat? Ne. Byl jsem takový egoista, tak málo jsem si vážil lidí, že mě ani nenapadlo, že to udělá. To jsem už nesnesl. Za okamžik jsem se oblékl jako šílený, naházel na sebe, co mi ve spěchu

přišlo pod ruku, a utíkal za ní. Nemohla ještě ujít víc než dvě stě kroků, když jsem vyběhl na ulici.

Bylo ticho, sníh padal skoro svisle dolů a rozprostíral pokrývku na chodník a na opuštěnou ulici. Nikdo nešel, žádný zvuk se neozval. Smutně a marně blikaly lucerny. Uběhl jsem asi dvě stě kroků ke křižovatce a zastavil se.

Kam mohla jít? A proč za ní utíkám? Proč? Abych se před ní vrhl na kolena v kajícím pláči, abych jí zlíbal nohy a úpěnlivě prosil za odpuštění. Ano, po tom jsem toužil, rozrývalo mi to hrud', nikdy, nikdy si nebudu moci lhostejně vzpomenout na tu chvíli. Ale - k čemu? napadlo mě. Copak ji už zítra nebudu nenávidět právě za to, že jsem jí dnes líbal nohy? Copak jí mohu dát štěstí? Copak jsem se dnes znovu, postě nepřesvědčil, zač stojím? Vždyť bych ji utrápil!

Stál jsem ve sněhu, díval se do kalné mlhy a přemýšlel.

A nebude lepší, nebude lepší, fantazíroval jsem potom doma, abych fantaziemi přehlušil žhavou bolest v srdci, nebude lepší, odnese-li si navěky tuto urážku? Urážku? Ale vždyť to bylo očištění, to strašlivě palčivé a bolestné poznání. Já bych už zítra nakazil svou špinou její duši a zmučil její srdce, zatímco urážka v ní zůstane věčně živá, a i když ji čeká nejdopornější bahno, uražený cit ji povznese, očistí ji nenávisti a... hm... snad i odpuštěním. Ovšem ulehčí jí to?

Ale vážně, kladu si teď tu otázku jen tak všeobecně: co je lepší, laciné štěstí, nebo vznešené utrpení? No co je lepší? Takové myšlenky mi táhly hlavou, když jsem ten den večer seděl doma polomrtvý duševní bolestí. Ještě nikdy jsem nevytrpěl tolik bolesti a lítosti - ale mohla snad být sebemenší pochybnost, když jsem vyběhl z bytu, že se z půli cesty vrátím? Už nikdy jsem se s Lízou nesešel ani o ní neslyšel. Dodám ještě, že jsem se nadlouho spokojil *frází* o prospěšnosti urážky a nenávisti, ačkoliv jsem se tenkrát sám zármutkem div nerozstonal.

Ještě dnes, po tolika letech, vzpomíná se mi na to až příliš *nehezky*. Na mnoho věcí si nehezky vzpomínám, ale - neměl bych své Zápisky už ukončit? Mám dojem, že jsem udělal chybu, když jsem je začal psát. Alespoň když jsem psal tuto *povídku*. Hrozně jsem se celou tu dobu styděl. To už nebyla literatura, to byl nápravný trest. Kdybych například dlouze vykládal o tom, jak jsem, místo abych žil, mravně zahnil v koutě, vyhýbal se lidem, odvykl všemu živému a rozvíjel v podzemí své rozezené velikášství - to by byla, panečku, nuda! Román má mít hrdinu, kdežto zde jsou *schválně* soustředěny všechny rysy antihrdiny; a hlavně to celé vyvolá nesmírně nepříjemný dojem, protože všichni jsme odvykli životu, všichni jsme zmrzačeni, někdo víc, někdo méně. Skutečnému „živému životu“ jsme odvykli tak, že k němu občas cítíme jakýsi odpor, a proto nesnášíme, když nám ho někdo připomíná. Dospěli jsme tak daleko, že pokládáme skutečný „živý život“ za námahu, skoro za službu, a všichni se v duchu shodujeme v tom, že podle knihy je to lepší. A za čím se někdy pachtíme, po čem bažíme, po čem toužíme? Sami nevíme. Kdyby se naše bláznivé tužby splnily, bylo by nám hůř. Zkuste to, dejte nám například více samostatnosti, rozvažte komukoliv z nás ruce, rozšiřte okruh jeho působnosti, uvolněte poručnictví - a my, ujišťuji

vás, ihned budeme volat po návratu poručnictví! Víím, že se proto na mne asi rozzlobíte, rozkřiknete se a zadupáte na mne: „Mluvte jen o sobě a o svých bédách tam v podzemí, neodvažujte se říkat *my všichni!*“ Dovolte, pánové, já se přece tím *zevšeobecňováním* neomlouvám. Co se týká mě osobně, dovedl jsem ve svém životě až do krajnosti to, co vy jste se neodvážili dovést ani do poloviny, a ještě jste svou zbabělost pokládali za rozumnost, utěšovali se tak a sami sebe klamali. Takže já z toho nakonec ještě vyjdu jako „živější“ než vy. Jen se podívejte pozorněji! Vždyť my ani nevíme, kde ten živý život hledat, jaký vlastně je a jak se nazývá. Nechte nás o samotě, bez knihy, a my se ihned zamotáme, hned budeme v koncích - nebudeme vědět, k čemu se přimknout, čeho se přidržet, co milovat a co nenávidět, co ctít a čím pohrdat. Nám je dokonce na obtíž být lidmi z masa a krve, *s vlastním* tělem, stydíme se za to, pokládáme to za hanbu a snažíme se být jakýmiś vymyšlenými abstraktními lidmi. Jsme mrtvě narozeni, dávno už se nerodíme z živých otců a nacházíme v tom čím dál tím větší zahanbení. Přicházíme tomu na chuť. Brzy si vymyslíme, jak se zrodit z ideje. Ale dost, nechci už psát „z Podzemí“.

Zde „Zápisky“ onoho paradoxisty ovšem *ještě* nekončí. Nevydržel to a psal dál. Ale nám se zdá, že zde můžeme přestat.

Ediční poznámka

Překlad Zápisů z podzemí otištěný v tomto svazku vychází z posledního vydání v nakladatelství Odeon, Praha 1989.

Redigování a úprava starších překladů je činnost ošemetná, riskantní. Těrko se vyhnout pochybám o oprávněnosti takového počínání, obzvláště v případě, kdy novou verzi již není mocné s autorem překladu konzultovat. Editor se totiž na jedné straně snaží uchovat původního ducha a styl překladu, respektuje překladatelův přístup, na druhé straně však zohledňuje také posun, k němuž v cílovém jazyce došlo, při paralelním čtení s originálem opravuje zjevně nesp. rovná řešení, některé výrazy upřesňuje, zvažuje míru expresivity vzhledem k aktuálnímu jazykovému úzu, váhá nad mírou odchylek od jazykové normy. Najít správný poměr obou těchto vzájemně se popírajících tendencí není snadné a vposledku ani mocné. Proto změny, k nimž editor po mnoha pochybách přistoupil, provází ostých a vědomí, kolik otázek každý zásah vyvolává.

T. G.

OBSAH

Všežravý text o bezpředmětné svobodě.....3

Zápisky z podzemí

Podzemí.....7

Mokrý sníh27

Fjodor Michajlovič DOSTOJEVSKIJ
Zápisky z podzemí

Z ruského originálu přeložila Ruda Havránková.

K vydání připravil a předmluvu napsal Tomáš Glanc. Editor Lukáš Rous.

Grafická úprava Pavel Jedlička a Dundiel.

Vydalo Nakladatelství Slovart v Praze roku 1998 jako 8. svazek edice Pikola.

5. české vydání.

Sazbu písmem Tyfa Antiqua provedlo studio Gekko 96.

Tisk Kníhtlačiareň Svornosť, s. r. o., Bratislava.

ISBN 80-7209-057-7